

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

GIEDRĖ MATKEVIČIŪTĖ
(VERSLO TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA)

**NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) KONCEPCIJA IR TAIKYMO
SĄLYGOS DELIKTINĖJE IR SUTARTINĖJE ATSAKOMYBĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
asistentas Paulius Zapolskis

Konsultantas –
doc. dr. Egidijus Baranauskas

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. BENDRIEJI TEORINIAI NENUGALIMOS JĖGOS (<i>FORCE MAJEURE</i>) KONCEPCIJOS KLAUSIMAI.....	7
1.1. Nenugalima jėga (<i>force majeure</i>) kaip civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindas.....	7
1.2. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) samprata.....	10
2. NENUGALIMA JĖGA (<i>FORCE MAJEURE</i>) SUTARTINĖJE IR DELIKTINĖJE ATSAKOMYBĖJE.....	20
2.1. Faktinė aplinkybė – nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) įvykis.....	20
2.2. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) taikymo sąlygos.....	25
2.1.1. Nenumatomumas.....	33
2.1.2. Nepašalinamumas.....	38
2.1.3. Nekontroliuojamumas.....	43
2.1.4. Rizikos neprisiėmimas.....	47
3. NENUGALIMOS JĖGOS (<i>FORCE MAJEURE</i>) NUSTATYMO TEISINĖS PASEKMĖS.....	50
3.1. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) teisinės pasekmės sutartinėje atsakomybėje.....	50
3.2. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) teisinės pasekmės deliktinėje atsakomybėje.....	55
4. NENUGALIMOS JĖGOS (<i>FORCE MAJEURE</i>) SUTARTINĖS SĄLYGOS IR JŲ ĮTRAUKIMO Į SUTARTIS PROBLEMOS.....	58
4.1. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) sutartinės sąlygos ir jų įtraukimas į sutartis.....	58
4.2. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) sutartinių sąlygų probleminiai aspektai.....	60
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	67
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	69
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	73
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	74

IVADAS

Šiuolaikinėje teisinėje valstybėje kasdienis visuomenės gyvenimas yra grindžiamas teise, todėl ir privatinuose santykiuose fiziniai bei juridiniai asmenys, veikiantys kaip civilinės apyvartos subjektai, privalo laikytis teisės aktų jiems nustatytų elgesio standartų, t.y. veikti pagal civilinę teisę. Tuo tarpu asmeniui, nesilaikiusiam jam nustatytų elgesio taisyklių bei pažeidusiam civilinės teisės reikalavimus, t.y. veikusiam priešingai visuomenės sukurtoms teisinio elgesio taisyklėms, turi būti taikoma civilinė atsakomybė – sutartinė arba deliktinė, priklausomai nuo to, koks yra atsakomybės atsiradimo pagrindas – sutarties pažeidimas ar delikto padarymas. Tačiau ne visuomet sutarties pažeidimą ar delikto padarymą sąlygoja sąmoningi civilinių teisinių santykių subjekto veiksmai. Neretai asmuo yra priverstas nevykdyti ar netinkamai vykdyti savo sutartinius įsipareigojimus ar nesilaikyti bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai dėl objektyvių, nuo jo valios nepriklausančių aplinkybių. Tokios aplinkybės civilinėje teisėje yra traktuojamos kaip aplinkybės, pateisinančios civilinių teisinių santykių subjekto neteisėtus veiksmus ir yra pagrindas netaikyti civilinės atsakomybės ar atleisti nuo jos.

Taigi civilinėje teisėje yra numatomi pagrindai, kuriems esant civilinė atsakomybė apskritai neatsiranda arba asmuo, nors ir pažeidęs savo sutartinius įsipareigojimus ar padaręs deliktą, yra visiškai arba iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – LR CK) 6.253 straipsnio 1 dalyje tokiais pagrindais yra įvardijami: nenugalima jėga, valstybės veiksmai, trečiojo asmens veikla, nukentėjusio asmens veiksmai, būtinas reikalingumas, būtinoji gintis bei savigyna.¹

Vienas iš aukščiau išvardintų pagrindų, kuriuo remiantis civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo atleidžiamas nuo jos, yra nenugalima jėga (*force majeure*). Toliau darbe ir bus plėtojama nenugalimos jėgos koncepcija, analizuojamos jos taikymo sąlygos abiejose jau minėtose civilinės atsakomybės rūšyse – sutartinėje ir deliktinėje atsakomybėje.

Temos aktualumas ir problema. Darbe nagrinėjama tema šių dienų visuomenės gyvenime yra pakankamai aktuali, kadangi intensyvėjant gyvenimo tempui, plėtojantis prekybai ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu, vis dažniau susiduriama su netikėtomis ir neišvengiamomis situacijomis, dėl kurių tampa visiškai arba iš dalies nebeįmanomas prisiimtų sutartinių įsipareigojimų vykdymas, arba, kurios vienaip ar kitaip įtakoja civilinio delikto padarymą. Todėl yra svarbu išanalizuoti ir atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) koncepciją, jos taikymo sąlygas

¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

bei jų reglamentavimą Lietuvos Respublikos bei užsienio valstybių teisėje. Kadangi įvairių šalių teisės doktrinų ir teismų požiūris į nenugalimą jėgą tiek sutartinėje, tiek deliktinėje atsakomybėje šiek tiek skiriasi, svarbu aptarti esamus skirtumus ir panašumus, palyginti nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto reglamentavimą Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktuose, išanalizuoti šį institutą reglamentuojančių teisės normų interpretavimą tiek Lietuvos, tiek ir užsienio valstybių teismų praktikoje.

Poreikį pateikti išsamią nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto analizę lemia tai, jog Lietuvos mokslas šioje srityje nėra pakankamai išvystytas, teismų praktika skurdi, trūksta sisteminio pobūdžio analizių bei praktinių šio instituto vertinimų. Esama teisinė literatūra apsiriboja pavieniais straipsniais ar atskirais vadovėlių skyriais, kuriuose nenugalimos jėgos institutas nagrinėjamas neišsamiai, esama teismų praktika taip pat nepateikia aiškios ir nuoseklios pozicijos dėl nenugalimos jėgos instituto taikymo. Autoriai dažniausiai tik trumpai aptaria Lietuvos teisės normas, reglamentuojančias nenugalimos jėgos aplinkybes bei jų taikymą, nepateikdami praktinių šių aplinkybių taikymo pavyzdžių, neanalizuodami užsienio valstybių doktrinų ir teismų požiūrio į nenugalimą jėgą civilinėje atsakomybėje. Taigi mokslinės literatūros Lietuvoje stoka šiuo klausimu, teismų praktikos nebuvimas ir skatina išsamiau panagrinėti nenugalimos jėgos (*force majeure*) koncepciją ir jos taikymo sąlygas sutartinėje bei deliktinėje atsakomybėje. Manytina, jog išsami Lietuvoje veikiančio nenugalimos jėgos instituto analizė, leistų giliau pažvelgti į šio instituto prigimtį, specifiką, atskleisti su šiuo institutu susijusius probleminius klausimus, o kartu tobulinti nenugalimos jėgos instituto reglamentavimą bei taikymą Lietuvos teisėje. Todėl darbe siekiama atsakyti į klausimus (**hipotezės**):

1. ar įstatyminis nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto reglamentavimas yra pakankamai išsamus ir tikslus sutartinės ir deliktinės atsakomybės srityse;
2. ar šalims leidžiama nukrypti nuo įstatyminių nuostatų, sutartyje nustatant kitokias nei įstatyme nenugalimos jėgos (*force majeure*) taikymo taisykles.

Darbo objektas – nenugalimos jėgos (*force majeure*) samprata ir taikymo sąlygos sutartinėje ir deliktinėje atsakomybėje.

Darbo dalykas – nenugalimos jėgos (*force majeure*) institutą reglamentuojantys Lietuvos Respublikos, užsienio valstybių ir tarptautiniai teisės aktai, šiuos aktus aiškinanti teismų praktika bei teisės doktrina.

Darbo tikslas – išanalizuoti ir atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) koncepciją, jos esmę, turinį, įvertinti nenugalimos jėgos reglamentavimą bei taikymą sutartinėje ir deliktinėje

atsakomybėje, lyginant šio instituto reglamentavimą Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje bei interpretavimą teismų praktikoje.

Darbo uždaviniai:

1. pateikti nenugalimos jėgos (*force majeure*) sampratą, įvertinant jos reglamentavimą Lietuvos, užsienio valstybių teisės aktuose bei tarptautiniuose dokumentuose;
2. remiantis Lietuvos bei užsienio valstybių teisės doktrina ir teismų praktika, išskirti ir išnagrinėti nenugalimos jėgos (*force majeure*) taikymo sąlygas sutartinėje ir deliktinėje atsakomybėje;
3. išanalizuoti nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto teisinės pasekmes sutartinės ir deliktinės atsakomybės atvejais;
4. nustatyti, ar šalys turi galimybę įtraukti į sutartis nenugalimos jėgos (*force majeure*) sąlygas, nustatančias skirtingas nei numatyta įstatyme šio instituto taikymo taisykles, bei išanalizuoti su tuo susijusias problemas.

Tyrimo metodai:

1. *Dokumentų analizės metodas* – naudojantis šiuo metodu tiriama Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktų, teismų sprendimų bei kitų dokumentų teikiama informacija;
2. *Lyginamasis metodas* – naudojant šį metodą lyginamas Lietuvos ir užsienio valstybių teisės doktrinų ir teismų požiūris į nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes;
3. *Istorinis metodas* – remiantis šiuo metodu atskleidžiama nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto prigimtis, šio instituto reglamentavimas įvairiais istoriniais laikotarpiais;
4. *Sintezės metodas* – naudojantis šiuo metodu nustatoma nenugalimą jėgą (*force majeure*) reglamentuojančių normų vieta visoje civilinės teisės sistemoje, atskleidžiant jų ryšį su civiline atsakomybe.
5. *Apibendrinimo metodas* – šis metodas taikomas išanalizuotai informacijai apibendrinti, išvados suformuluoti.

Literatūra. Darbe naudotasi Lietuvos autorių (V. Mikelėno, D. Ambrasienės, E. Baranausko, A. Norkūno bei kt.) moksliniais darbais, užsienio valstybių moksline literatūra (E. McKendrick, H. Beale, M. Kurkela, W. van Gerven ir kt.), Lietuvos, užsienio valstybių teisės aktais bei tarptautiniais dokumentais, reglamentuojančiais nenugalimos jėgos (*force majeure*) institutą, taip pat Lietuvos bei užsienio valstybių teismų praktika šioje srityje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis, susidedanti iš 4 skyrių (12 poskyrių) ir išvados. Pirmajame skyriuje pateikiama Lietuvos, užsienio valstybių teisės aktuose bei tarptautinės komercinės teisės dokumentuose įtvirtinama nenugalimos jėgos (*force majeure*)

samprata. Antrajame skyriuje aptariami įvykiai, galintys sudaryti nenugalimos jėgos institutą, bei analizuojamos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos sutartinėje ir deliktinėje atsakomybėje. Trečiajame skyriuje pateikiama nenugalimos jėgos (*force majeure*) teisinių pasekmių analizė. Ketvirtasis skyrius skirtas sutartinių nenugalimos jėgos sąlygų bei jų įtraukimo į sutartis problematikai atskleisti. Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. BENDRIEJI TEORINIAI NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) KONCEPCIJOS KLAUSIMAI

1.1. NENUGALIMA JĖGA (*FORCE MAJEURE*) KAIP CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS NETAIKYMO AR ATLEIDIMO NUO JOS PAGRINDAS

Teisės teorijos specialistai, remdamiesi demokratine teisės samprata, teigia, jog kiekvienas individas, gyvenantis teise grindžiamoje visuomenėje, turėtų naudotis jam suteiktomis teisėmis atitinkamai vykdant tas teises legalizuojančias pareigas.² Kitaip tariant, kiekviena teisė yra neatsiejamai susijusi su tam tikra pareiga ir toks teisių ir pareigų santykis, t.y. teisių ir pareigų vienovė, užtikrina, jog individo elgesys visuomenėje nekels grėsmės kitų individų teisėms. Tačiau anaip tol ne visuomet naudojimasis tam tikromis teisėmis yra grindžiamas atitinkamų pareigų vykdymu ir todėl asmuo, nevykdantis jam nustatytų pareigų, privalo už tai atsakyti, t.y. turi būti atkuriamas teisių ir pareigų pusiausvyra, kad nei vienas asmuo neįgytų daugiau teisių kito asmens teisių sąskaita ir taip nepadarytų žalos šiam asmeniui.

Taigi kiekvienas naudojimasis teise nevykdant atitinkamų pareigų vertintinas kaip priešingas teisei ir ją pažeidžiantis. Tačiau, ar kiekvienas teisei priešingas elgesys sąlygos teisinės atsakomybės taikymą pažeidėjui? Ar galbūt tam tikros išorinės, nuo asmens nepriklausančios aplinkybės, įtakojusios neteisėtą jo elgesį, gali būti pagrindu netaikyti teisinės atsakomybės pažeidėjui ar atleisti nuo jos?

Konkrečiai kalbant apie civilinę atsakomybę, ji grindžiama tam tikros pareigos – numatytos sutartyje ar įstatyme – nevykdymu ar netinkamu vykdymu. Atitinkamai skiriamos sutartinė civilinė atsakomybė, kurios atsiradimo pagrindas yra sutarties pažeidimas, ir deliktinė civilinė atsakomybė, kuri atsiranda padarius deliktą.

LR CK 6.256 straipsnio 1 dalyje yra teigiama, jog kiekvienas asmuo privalo tinkamai ir laiku vykdyti sutartines prievoles. Šios pareigos nesilaikymas, t.y. sutartinių prievolių nevykdymas ar netinkamas jų vykdymas yra pagrindas atsirasti naujai pareigai – pareigai atlyginti tuo nevykdymu ar netinkamu vykdymu kitam asmeniui padarytą žalą. Kitaip tariant, sutartimi prisiimtų įsipareigojimų nesilaikymas yra pagrindas taikyti šių įsipareigojimų nesilaikiusiam asmeniui sutartinę atsakomybę.

² Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 439.

LR CK 6.263 straipsnio 1 dalis numato, jog kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Taigi įstatymas kiekvienam asmeniui nustato bendrąją pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai, kad nepagrįstas neatidumas ar nerūpestingumas nesukeltų žalingų padarinių kitam asmeniui ar turtui. Tuo tarpu asmuo, nesilaikęs šios pareigos ir taip padaręs žalos kitam asmeniui ar turtui, privalo už tai atsakyti. Pagal LR CK 6.263 straipsnio 2 dalį žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo atlyginti atsakingas asmuo. Taigi asmeniui, kuris atsakingas dėl žalos kitam asmeniui ar turtui padarymo, yra taikoma deliktinė atsakomybė.

Minėtų pareigų nesilaikymas yra traktuojamas kaip teisei priešingas, neteisėtas elgesys ir sudaro pagrindą atsirasti sutartinei bei deliktinei atsakomybei. Tačiau neteisėti veiksmai, kaip žinome, nėra vienintelė sąlyga būtina civilinei atsakomybei taikyti. Tam, kad būtų taikoma civilinė atsakomybė dar turi būti konstatuotas žalos padarymo kitam asmeniui faktas, nustatytas priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir padarytos žalos bei žalą padariusio asmens kaltė. Tiesa, reikėtų pažymėti, jog civilinei atsakomybei atsirasti, ne visuomet yra būtinos visos minėtos civilinės atsakomybės sąlygos. LR CK 6.248 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta bendroji taisyklė, jog civilinė atsakomybė atsiranda tik esant skolininko kaltei, tačiau tas pats straipsnis kartu leidžia tiek įstatymu, tiek sutartimi nustatyti šios taisyklės išimtis, vadinamąją griežtą ar objektyvią atsakomybę, t.y. atsakomybę be kaltės (LR CK 6.256 str. 4 d. – verslininko atsakomybė; LR CK 6.266 str. – statinio savininko (valdytojo) atsakomybė; 6.267 str. – atsakomybė už gyvūnų padarytą žalą; 6.270 str. – atsakomybė už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą ir pan.). Tokiu atveju civilinei atsakomybei atsirasti nereikalinga asmens kaltė, tačiau būtina įrodyti esant kitas civilinės atsakomybės sąlygas – neteisėtus veiksmus, žalą bei priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos.

Taigi esant visoms anksčiau minėtoms sąlygoms galime kalbėti apie civilinės atsakomybės taikymą asmeniui, pažeidusiam savo sutartinius įsipareigojimus ar nesilaikiusiam bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai ir tuo padariusiam žalos kitam asmeniui. Tačiau, ar civilinės atsakomybės sąlygų egzistavimas visuomet garantuoja, jog asmeniui bus taikoma civilinė atsakomybė? O galbūt asmuo gali išvengti turtinio pobūdžio sankcijų tais atvejais, kai pareigos nesilaikymą ir žalos padarymą sąlygojo nuo jo nepriklausantys veiksniai? Būtent šiam tikslui civilinėje teisėje yra išskiriami pagrindai, kuriems esant civilinė atsakomybė apskritai neatsiranda arba asmuo, nors ir pažeidęs savo sutartinius įsipareigojimus ar padaręs deliktą, yra visiškai arba iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės. Atsakomybės taikymas tiems subjektams, kurių teisei priešingus veiksmus lėmė išorinės, nuo jų valios nepriklausančios aplinkybės, prieštarautų teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principams, paneigtų bendrąją teisinės atsakomybės

sampratą, kai atsakomybė taikoma už kaltai padarytą veiklą. Būtent todėl tiek Lietuvos, tiek ir užsienio valstybių privatinėje teisėje yra numatomi atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindai.

LR CK 6.253 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai arba iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės šiais pagrindais: dėl nenugalimos jėgos, valstybės veiksmų, trečiojo asmens veiksmų, nukentėjusiojo asmens veiksmų, būtinąjį reikalingumą, būtinąsias ginties bei savigynos. Kaip matome vienas iš pagrindų, kuriuo remiantis civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo gali būti atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės, yra nenugalima jėga (*force majeure*). Minėtame LR CK straipsnyje operuojama dviem sąvokomis: „civilinės atsakomybės netaikymas“ ir „atleidimas nuo civilinės atsakomybės“, vadinasi ir nenugalima jėga gali būti traktuojama dvejopai: kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas ir kaip aplinkybė, lemianti civilinės atsakomybės nebuvimą apskritai. „Civilinės atsakomybės netaikymas“ yra platesnė sąvoka už „atleidimą nuo civilinės atsakomybės“. Į šią sąvoką patenka atvejai, kai civilinė atsakomybė apskritai negali atsirasti. Pavyzdžiui, civilinė atsakomybė negali atsirasti, jei nėra kurios nors civilinės atsakomybės sąlygos, kai būtinas visų sąlygų egzistavimas. Jeigu civilinė atsakomybė yra siejama su kalte, tačiau nėra įpareigoto asmens kaltės dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo ar delikto padarymo, civilinė atsakomybė neatsiras. Taigi ir nenugalima jėga, jeigu ji sąlygoja sutarties pažeidimą ar delikto padarymą, bus pagrindas netaikyti civilinės atsakomybės, kadangi žala atsirado būtent dėl nenugalimos jėgos poveikio, o ne dėl įpareigoto asmens tyčios ar neatsargumo. Tuo tarpu „atleidimas nuo civilinės atsakomybės“ apima tik tuos atvejus, kai yra atitinkamos civilinės atsakomybės sąlygos, tačiau atsakovas įrodo esant vieną iš pagrindų, dėl kurių jis visiškai arba iš dalies gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės.³ Taigi nenugalima jėga gali būti laikoma atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindu tais atvejais, kai įstatymas numato griežtą atsakomybę, t.y. atsakomybę be kaltės, ir yra kitos civilinei atsakomybei atsirasti būtinąsios sąlygos. Taigi jeigu įstatymas numato, kad civilinei atsakomybei atsirasti nebūtina kaltė, o atsakovas, nevykdydamas savo sutartinių prievolių ar nesilaikydamas bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai, tokiais veiksmais padarė žalą kitam asmeniui, pareiškus ieškinį dėl nuostolių atlyginimo, atsakovas gali būti visiškai arba iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės, jeigu įrodo, jog žala atsirado dėl nenugalimos jėgos. Kaip apibendrinimą tam, kas pasakyta, galima pateikti citatą iš V. Mikelėno veikalų „Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai“: „Tais atvejais, kai civilinė atsakomybė atsiranda tik esant kaltei, nenugalima jėga reiškia, jog

³ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 350.

civilinė atsakomybė visai neatsiranda; tais atvejais, kai civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės, nenugalima jėga yra atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas“.⁴

Tačiau padarius išvadą, jog nenugalima jėga gali būti ir civilinės atsakomybės netaikymo, ir atleidimo nuo jos pagrindas, kaip tai yra reglamentuojama LR CK 6.253 straipsnio 1 dalyje, nemažai painiavos šiuo aspektu įneša LR CK 6.212 straipsnio, įtvirtinančio sutarties neįvykdymo dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) teisinės pasekmės, formuluotė. Čia teigiama, jog šalis, įrodžiusi, kad sutartis neįvykdyta dėl nenugalimos jėgos aplinkybių, yra *atleidžiama* nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą. Remiantis šia formuluote, galima būtų manyti, jog pagal LR CK 6.212 straipsnį nenugalima jėga yra traktuojama tik kaip atleidimo nuo sutartinės atsakomybės pagrindas, o LR CK 6.212 straipsnis yra taikomas tik griežtos sutartinės atsakomybės atvejais, kai atsakomybė kyla nepriklausomai nuo šalies kaltės. Tačiau šio straipsnio komentare teigiama, jog komentuojamas straipsnis nustato vieną iš atvejų, kai sutarties neįvykdymas yra pateisinamas ir už tai *netaikoma* civilinė atsakomybė.⁵ Priešingas šio straipsnio formulavimas ir interpretavimas rodo nenuoseklią įstatymų leidėjo poziciją, formuluojant tą patį institutą reglamentuojančias normas.

Apibendrinant galima teigti, kad tai, jog asmuo, nevykdė savo sutartinių įsipareigojimų arba nesilaikė bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai ir tuo padarė žalos kitam asmeniui, net jeigu yra visos civilinei atsakomybei atsirasti būtinos sąlygos, dar nereiškia, kad asmeniui visuomet bus taikoma civilinė atsakomybė. Civilinės atsakomybės netaikymą, o griežtos atsakomybės atveju atleidimą nuo jos, šiuo atveju lemia tai, jog sutartyje ar įstatyme numatytos pareigos nesilaikymą lėmė objektyvios, nuo skolininko nepriklausančios aplinkybės. Kaip tokios aplinkybės šiame darbe būtent ir nagrinėjamos nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės.

1.2. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) SAMPRATA

Terminas „*force majeure*“ yra kilęs iš prancūzų kalbos ir išvertus į lietuvių kalbą reiškia „nenugalimą jėgą“ (angl. *Act of God*; vok. *höhere Gewalt*). Nenugalimos jėgos sąvoka – Prancūzijos teisės doktrinos rezultatas, pirmą kartą įtvirtintas Prancūzijos civilinio kodekso 1148 straipsnyje. Prancūzijos civilinio kodekso 1147 straipsnis įtvirtina bendrąją taisyklę, jog asmuo, neįvykdęs savo prisiimtų įsipareigojimų arba netinkamai juos įvykdęs, privalo atlyginti dėl to padarytą žalą. Tuo tarpu minėtasis 1148 straipsnis numato, kad nuostoliai neatlyginami *force majeure* atveju. Taigi

⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 249.

⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 283.

force majeure doktrina yra kildinama iš Prancūzijos teisės, nors nenugalimos jėgos terminas vartotas dar romėnų laikais. *Force majeure* čia vadinta aukštesniąja jėga (lot. *vis maior*) ir jau tada buvo laikoma pagrindu atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės. Kaip teigiama veikale „Romėnų teisė“, skolininkas už daikto žūtį dėl nenugalimos jėgos atsakydavo tik jeigu iki jai atsirandant buvo jo kaltė. Pavyzdžiui, vėjo nešamas daiktas suniokojęs kaimyno turtą. Daikto savininkas atsakys, jeigu daiktas buvo blogai pritvirtintas (Digestai).⁶

Tarptautinių žodžių žodynuose yra pateikiamos tokios termino „*force majeure*“ definicijos: V. Vaitkevičienės tarptautinių žodžių žodyne terminas „*force majeure*“ yra verčiamas kaip *atsakomybė šalinančios aplinkybės*.⁷ Ši definicija atskleidžia *force majeure* ryšį su civiline teisine atsakomybe, tačiau smulkiau nekonkretizuoja pačios nenugalimos jėgos požymių. Tuo tarpu A. Bendorienės, V. Bogušienės bei kitų autorių parengtame tarptautinių žodžių žodyne terminas „*force majeure*“ jau yra apibrėžiamas nurodant pagrindinius nenugalimos jėgos požymius – *force majeure* – tai *įvykis, nepaprastos aplinkybės, kurių negalima nei numatyti arba išvengti, nei kuriomis nors priemonėmis pašalinti*.⁸

Kadangi „*force majeure*“ terminas kartu yra ir teisinė kategorija, šio termino definicijas pateikia ir teisės aktai. Visų pirma, ko gero, reikėtų atskleisti, kaip nenugalima jėga yra apibrėžiama Lietuvos teisėje, o po to palyginti šią sampratą su pateiktąja užsienio valstybių teisės aktuose bei tarptautiniuose dokumentuose. Apie nenugalimą jėgą, visų pirma, kalbama LR CK XVII skyriuje, skirtame sutarčių neįvykdymo teisinėms pasekmėms reglamentuoti. Čia įtvirtintame 6.212 straipsnyje, taip ir pavadintame – nenugalima jėga (*force majeure*) – teigiama, jog šalis yra atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu ji įrodo, kad sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių ji negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir kad negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. Iš šio straipsnio gali būti išvedama tokia nenugalimos jėgos samprata – tai *aplinkybės, kurių sutarties neįvykdžiusi šalis negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu bei kurių atsiradimui šalis negalėjo užkirsti kelio*.

LR CK 6.212 straipsnyje nenugalima jėga įvardijama kaip atleidimo nuo sutartinės atsakomybės pagrindas – šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu ji įrodo, kad sutartis neįvykdyta dėl nenugalimos jėgos aplinkybių. Tačiau tai, kad nenugalimą jėgą apibrėžiantis LR CK 6.212 straipsnis yra įtvirtintas kodekso XVII skyriuje, skirtame sutarčių

⁶ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999. P. 233.

⁷ Vaitkevičienė V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, Leidykla „Žodynas“, 2001.

⁸ Bendorienė A., Bogušienė V. ir kt. Tarptautinių žodžių žodynas. Alma littera, 3 leidimas, 2004.

neįvykdymo teisinėms pasekmėms reglamentuoti, dar nereiškia, jog *force majeure* aplinkybės gali būti traktuojamos tik kaip sutartinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos pagrindas. Tai patvirtina LR CK 6.253 straipsnis, kur kaip vienas iš pagrindų, kada civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo visiškai ar iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės yra įvardijama nenugalima jėga. Kadangi čia yra vartojamas bendrasis terminas „civilinė atsakomybė“, vadinasi visi pagrindai išskiriami šiame straipsnyje yra taikomi abiem civilinės atsakomybės rūšims, t.y. sutartinei ir deliktinei atsakomybei. Ne išimtis ir nenugalimos jėgos aplinkybės – šį pagrindą galima taikyti tiek sutartinės, tiek deliktinės civilinės atsakomybės atveju.⁹

LR CK 6.253 straipsnio 2 dalis apibendrina LR CK 6.212 straipsnyje pateiktą nenugalimos jėgos sampratą, nebesiejant jos vien tik su sutartine atsakomybe ir konkrečiai išskiriant požymius, kuriais turi pasižymėti aplinkybės, kad jos būtų laikomos būtent nenugalimos jėgos aplinkybėmis. Čia įtvirtinama: „*Nenugalima jėga yra neišvengiamos ir skolininko nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos*“. Beje, siekiant sistemiškumo tarp minėtų LR CK straipsnių, skliausteliuose yra pateikiama nuoroda į anksčiau aptartą LR CK 6.212 straipsnį.

Reikėtų pažymėti, jog nenugalimos jėgos institutas buvo įtvirtintas ir 1964 m. Civiliniame kodekse¹⁰, galiojusiam iki 2001 metų, kuomet buvo priimtas dabartinis LR CK. Tačiau 1964 m. civiliniame kodekse, skirtingai nei dabar galiojančiame, buvo įtvirtinta gana lakoniška nenugalimos jėgos definicija, nekonkretizuojant sąlygų, kurioms esant tam tikros aplinkybės pripažintinos nenugalima jėga. 1964 m. civilinio kodekso 88 straipsnio 1 dalyje nenugalima jėga buvo apibrėžiama kaip *nepaprastas įvykis, kuriam tomis sąlygomis negalima buvo užkirsti kelio*. Toks nenugalimos jėgos apibrėžimas, lyginant su įtvirtintuoju naujajame LR CK, vertintinas kaip neišsamus ir nekonkretus. Tiesa, nenugalimos jėgos samprata buvo plėtojama kituose 1964 m. civilinio kodekso straipsniuose, pavyzdžiui, 243 straipsnio 1 dalyje buvo numatyta, kad jeigu, sutarčiai esant dvišalei, įvykdyti prievolę vienai iš šalių pasidarė neįmanoma dėl tokios aplinkybės, už kurią neatsako nei viena, nei antra šalis, tai, nesant ko kita numatyta įstatyme ar sutartyje, nė viena iš šalių neturi teisės reikalauti, kad antroji šalis įvykdytų sutartį. Tokios lakoniškos civilinio kodekso nuostatos reikalavo tolesnio teisinio konkretizavimo poįstatyminiuose teisės aktuose. Nenugalimos jėgos sąvoka, pavyzdinis įvykių, sudarančių nenugalimą jėgą, sąrašas bei nenugalimos jėgos nustatymo kriterijai tuomet buvo įtvirtinti Vyriausybės nutarimuose:

⁹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 351.

¹⁰ Lietuvos TSR civilinis kodeksas//Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1964, Nr. 19-138.

1. 1996 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 840 „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“¹¹;
2. 1997 m. kovo 13 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 222 „Dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo“¹².

Nors šiuo metu galiojantis LR CK pateikia gana išsamią nenugalimos jėgos sampratą, aiškiai įtvirtindamas sąlygas, kurioms esant tam tikros aplinkybės bus laikomos *force majeure*, tačiau minėti Vyriausybės nutarimai nebuvo panaikinti ir toliau dar vis taikomi išduodant nenugalimos jėgos aplinkybių buvimą liudijančias pažymas, tačiau, be abejo, jie gali būti taikomi tik tiek, kiek neprieštarauja 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio LR CK imperatyvioms normoms, reglamentuojančioms ginčo santykius.¹³

Taigi galime trumpai apžvelgti, kokią nenugalimos jėgos sampratą pateikia Lietuvos poįstatyminiai teisės aktai. Nenugalimos jėgos definicija įtvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu patvirtintose „Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklėse“ (toliau – Taisyklės). Šių Taisyklių 1 punkte teigiama, jog „*force majeure*“ sąvoka apibūdinamos *nepaprastos aplinkybės, kurių negalima nei numatyti arba išvengti, nei kuriomis nors priemonėmis pašalinti*. Ši „*force majeure*“ termino definicija yra analogiška pateiktajai A. Bendorienės, V. Bogušienės bei kitų autorių parengtame tarptautinių žodžių žodyne ir tik išskiria pagrindinius nenugalimos jėgos aplinkybėms būdingus požymius, tačiau iš karto nesieja šių aplinkybių su civiline atsakomybe. Tai daroma 2 šių Taisyklių punkte: „Šalis nėra finansiškai atsakinga už kokių nors įsipareigojimų nevykdymą, jeigu ji sugeba įrodyti, kad <...>“. Toliau išvardijamos aplinkybės, kurias asmuo, siekiantis išvengti atsakomybės, turi įrodyti. Formuluoatė: „šalis nėra finansiškai atsakinga už kokių nors įsipareigojimų nevykdymą“ nekonkretina atsakomybės rūšies (sutartinė ar deliktinė), o tiesiog konstatuoja faktą, kad šalis atleidžiama nuo atsakomybės, jeigu ji įrodo toliau išvardintų sąlygų egzistavimą, todėl galima daryti išvadą, jog ši nuostata taikoma tiek sutartinės, tiek ir deliktinės civilinės atsakomybės atveju. Būtinai įrodyti sąlygos yra iš esmės tokios pat kaip ir nurodytosios LR CK ir išskiriamos anksčiau pateiktose *force majeure* definicijose: šalis turi įrodyti, kad neįvykdė savo prisiimtų įsipareigojimų dėl nuo jos

¹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1996, Nr. 68-1652.

¹² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 222 „Dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1997, Nr. 24-556.

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 12 d. nutartis c.b. Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas“ Nr. 3K-3-273/2006, kat. 44.3, 44.5.1.

nepriklausančios kliūtis, kad negalėjo tos kliūtis ir jos poveikio gebėjimui vykdyti įsipareigojimus iš anksto numatyti, taip pat, jog negalėjo išvengti ar nugaldėti kliūtis ar bent jos poveikio. Čia kyla klausimas, ar iš esmės tokių pačių nuostatų įtvirtinimas skirtingos paskirties ir teisinės galios norminiuose teisės aktuose – LR CK ir Vyriausybės nutarimuose – nėra bereikalingas teisinio reguliavimo dubliavimas? Poįstatyminių teisės aktų paskirtis konkretinti įstatymus ir užtikrinti jų įgyvendinimą, tuo tarpu LR CK pateikiant gana išsamų nenugalimos jėgos instituto reglamentavimą, ko gero, reikėtų atsisakyti šio instituto reglamentavimo ir poįstatyminiu lygiu.

Minėtų Taisyklių 2 punkte nenugalimos jėgos aplinkybėms įvardinti yra vartojamas terminas „kliūtis“. Su šiuo terminu susiduriama ir tarptautinėje komercinėje teisėje. Štai UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų (angl. *UNIDROIT principles of international commercial contracts*, toliau – UNIDROIT principai) 7.1.7 straipsnyje nenugalima jėga yra aiškinama taip: *šalis atleidžiama nuo sutarties nevykdymo, jeigu įrodo sutartį nebuvus įvykdyta dėl kliūtis, kurios ji negalėjo kontroliuoti ir protingai numatyti sudarant sutartį, ir šios kliūtis ar jos padarinių negalėjo išvengti ar pašalinti.*¹⁴ 1980 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (angl. *United Nations Convention on Contracts for International Sale of Goods*, toliau – Vienos konvencija) 79 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, jog *šalis neatsako už bet kurios iš savo prievolių neįvykdymą, jeigu įrodo, kad jis buvo sąlygotas kliūtis, kurios ji negalėjo kontroliuoti ir kad nebuvo galima protingai iš jos tikėtis sutarties sudarymo momentu numatymo kliūtis arba išvengimo ar įveikimo tos kliūtis ar jos pasekmių.*¹⁵ Kaip matome, ir tarptautinėje komercinėje teisėje nenugalimos jėgos aplinkybės yra įvardijamos gana abstrakčiu terminu „kliūtis“, tačiau yra nurodomi ir pagrindiniai požymiai, kurie turi būti būdingi „kliūčiai“, kad atsirastų pagrindas atleisti šalį nuo atsakomybės už prievolių neįvykdymą – negalima protingai tikėtis iš šalies, kad ji sutarties sudarymo momentu numatė kliūtį; šalis negalėjo šios kliūtis kontroliuoti; negalėjo išvengti ar įveikti šios kliūtis ar jos pasekmių. Taip pat įdomu pažymėti, jog skirtingai nei Vienos konvencijoje, kur 79 straipsnis, įtvirtinantis nenugalimą jėgą reglamentuojančias nuostatas, pavadintas tiesiog „Atleidimu nuo atsakomybės“, UNIDROIT principų 7.1.7 straipsnis konkrečiai ir vadinasi „*Force majeure*“. Kaip teigiama UNIDROIT principų komentare, *force majeure* terminas pasirinktas todėl, kad jis yra plačiai žinomas tarptautinės prekybos praktikoje.¹⁶

¹⁴ UNIDROIT principles of international commercial contracts// <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

¹⁵ Jungtinių tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių//Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.

¹⁶ UNIDROIT principles official comments// <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

Apskritai reikėtų pabrėžti, jog naujojo LR CK rengimui itin didelę reikšmę turėjo dokumentai, reglamentuojantys komercinius teisinius santykius tarptautiniu ar regioniniu mastu. LR CK komentaro autoriai teigia, jog LR CK šeštosios knygos 2 dalis (6.154 – 6.228 str.), įtvirtinanti bendrąsias sutarčių teisės nuostatas, yra parengta pagal UNIDROIT ir Europos sutarčių teisės principus (angl. *Principles of European Contract Law*).¹⁷ Todėl neišvengiama ir šių dokumentų įtaka *force majeure* instituto reglamentavimui. LR CK 6.212 straipsnis iš esmės perkelia UNIDROIT principų 7.1.7 straipsnio formuluotę. Labai panašiai nenugalimos jėgos aplinkybes apibrėžia ir Europos sutarčių teisės principai: „*Sutarties neįvykdymas yra pateisinamas, jeigu sutarties neįvykdžiusi šalis įrodo, kad sutarties neįvykdė dėl nuo jos nepriklausančios kliūtis, kurios sutarties sudarymo metu negalima buvo protingai numatyti ar išvengti ar įveikti kliūtis ar jos pasekmių*“.¹⁸

Taigi tiek Lietuvos norminiuose teisės aktuose, tiek ir tarptautiniuose dokumentuose yra pateikiami gana panašūs nenugalimos jėgos apibrėžimai. O kaip gi *force majeure* yra apibrėžiama užsienio valstybių teisėje? Visų pirma, ko gero, vertėtų panagrinėti kontinentinės teisės sistemos valstybių požiūrį į nenugalimos jėgos aplinkybes ir jų reglamentavimą šių valstybių norminiuose teisės aktuose.

Pradžią *force majeure* doktrinai davusios Prancūzijos norminiuose teisės aktuose nenugalima jėga yra reglamentuojama stebėtinai siaurai. Prancūzijos civilinio kodekso 1147 straipsnyje teigiama, jog skolininkas privalo atlyginti nuostolius, atsiradusius dėl prisiimtų įsipareigojimų nevykdymo visais atvejais, kai negali įrodyti, kad įsipareigojimų nevykdymą sąlygojo aplinkybės, už kurias jis nebuvo atsakingas (pranc. *cause étrangere*), t.y. kurios nuo jo nepriklausė, ir jeigu jo veiksmuose nebuvo blogos valios, kitaip tariant, jeigu jis buvo sąžiningas.¹⁹ 1148 straipsnis jau įvardija minėtas aplinkybes konkrečiai kaip nenugalimą jėgą. Čia teigiama, jog skolininkas neprivalo atlyginti nuostolių, jeigu dėl *force majeure* ar kitų nenumatytų aplinkybių (pranc. *cas fortuit*) jis neįvykdė to, ką buvo įsipareigojęs įvykdyti, arba atliko veiksmus, kuriuos buvo draudžiama atlikti. Šiuose straipsniuose yra daugiau akcentuojamos *force majeure* aplinkybių nustatymo teisinės pasekmės, t.y. atleidimas nuo atsakomybės, tačiau ne pačios aplinkybės kaip tokios. Išskyrus tai, kad šios aplinkybės nepriklauso nuo skolininko, daugiau Prancūzijos civilinis

¹⁷ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 191.

¹⁸ Principles of European Contract Law//<http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.1998/doc.html#1>, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

¹⁹ Prancūzijos civilinis kodeksas//

http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes/traduits/code_civil_textA.htm#Section%20IV%20-%20Of%20Damages, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

kodeksas nenugalimos jėgos požymių nepateikia. Kaip teigia H. Beale ir kiti veikalų „Contract law and practice“ autoriai, panašiai atleidimą nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos aplinkybėms reglamentuoja Italijos civilinis kodeksas. Pavyzdžiui, 1218 šio kodekso straipsnis, numato, kad skolininkas, tiksliai neįvykdyęs savo prisiimtų įsipareigojimų, privalo atlyginti nuostolius, jeigu neįrodo, kad neįvykdymo ar jo uždelsimo priežastimi buvo įvykdymo negalimumas, išskaitas įvykio, už kurį skolininkas nėra atsakingas.²⁰ Čia kaip ir Prancūzijos civiliniame kodekse nekonkretizuojama, kokiais požymiais turi pasižymėti įvykis, kad juo remiantis būtų pateisinamas skolininko prisiimtų įsipareigojimų nevykdymas ar netinkamas jų vykdymas, o tik teigiama, jog šis įvykis, sąlygojęs įvykdymo negalimumą, turi būti nuo skolininko nepriklausantis, t.y. skolininkas neturi būti atsakingas už šį įvykį.

Kalbant apie Prancūzijos civilinio kodekso nuostatas, skirtas nenugalimai jėgai reglamentuoti, reikėtų pažymėti, jog šias nuostatas yra gana plačiai išaiškinę Prancūzijos teismai. Teismai detalizavo reikalavimus, kuriuos turi atitikti įvykis, kad jis būtų pripažįstamas *force majeure*.²¹ Kaip teigia H. Beale, iš kelių trumpų civilinio kodekso straipsnių Prancūzijos teismai suformulavo visą *force majeure* teoriją, kuri remiasi tuo, kad tradiciškai nenugalima jėga yra laikomas įvykis, kuris yra neišvengiamas, iš anksto nenumatytas ir išorinis skolininko atžvilgiu, t.y. nuo jo nepriklausantis. Taigi galime teigti, jog Prancūzijos norminė bazė konkrečios nenugalimos jėgos sampratos nepateikia, tačiau remiantis Prancūzijos teismų praktika, kuri bus plačiau analizuojama kituose šio darbo skyriuose, galime daryti išvadą, jog *force majeure* yra laikomos aplinkybės, kurių skolininkas negalėjo išvengti, kurios iš anksto negalėjo būti numatytos ir kurios nepriklausė nuo skolininko valios bei kurių pagrindu skolininkas, neįvykdyęs savo įsipareigojimų arba juos įvykdyęs netinkamai, yra atleidžiamas nuo atsakomybės kitai šaliai. Taigi nenugalima jėga Prancūzijos teisėje yra suprantama iš esmės taip pat kaip ir Lietuvos teisėje.

Vokietijos civiliniame kodekse (vok. *Bürgerliches Gesetzbuch*, toliau – BGB) nenugalimos jėgos aplinkybėms reglamentuoti yra skirtas 275 straipsnis. Šis straipsnis numato: „Skolininkas yra atleidžiamas nuo prievolės įvykdymo, jeigu jos įvykdymas tapo negalimu dėl aplinkybės, įvykusios po prievolės atsiradimo, ir jeigu skolininkas už šią aplinkybę neatsako.“²² Su Vokietijos civilinio kodekso 275 straipsniu H. Beale lygina Nyderlandų civilinio kodekso 6:74 straipsnį, kurio formuluotė, pasak jo, yra gana panaši: „Kiekvienas įsipareigojimų nevykdymas įpareigoja

²⁰ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 593.

²¹ Kurkela M. Comparative report on force majeure in Western Europe. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982. P. 56.

²² Vokietijos civilinis kodeksas// http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

skolininką atlyginti nuostolius, kuriuos dėl to patyrė kreditorius, išskyrus, kai nevykdymas nepriskiriamas skolininkui.²³ Kitaip tariant, jeigu nevykdymą nulėmė nuo skolininko nepriklausančios aplinkybės, jis gali būti atleidžiamas nuo dėl prievolės nevykdymo atsiradusių nuostolių atlyginimo. Tuo tarpu, jeigu jis neįrodo, kad prievolės neįvykdymą ar pavėluotą įvykdymą lėmė šalutinė priežastis, kuri nepriskiriama skolininkui, jis privalės atlyginti dėl tokio neįvykdymo ar pavėluoto įvykdymo kitos šalies patirtus nuostolius. Taigi tiek Vokietijos, tiek ir Nyderlandų teisės normas, reglamentuojančias skolininko atleidimą nuo atsakomybės dėl *force majeure*, sieja tai, jog bene svarbiausiu faktoriumi apibrėžiant nenugalimos jėgos aplinkybes jos laiko šių aplinkybių nepriklausomumą nuo skolininko. Tačiau kaip turėtų pasireikšti šis nepriklausomumas teisės normos nekonkretizuoja, ko gero, palikdamos šį darbą teismų praktikai. Vokietijos civilinis kodeksas taip pat numato, kad nuo skolininko nepriklausančios aplinkybės, sutrukdžiusios jam įvykdyti savo įsipareigojimus, turi atsirasti po prievolės atsiradimo. Tai reiškia, jog aplinkybės, jau egzistavusios sutarties sudarymo metu, negalės būti vertinamos kaip nenugalimos jėgos aplinkybės ir skolininkas negalės jomis remtis, siekdamas išvengti atsakomybės už savo įsipareigojimų nevykdymą. Taip pat, kaip numatyta Vokietijos civilinio kodekso 275 straipsnyje, aptariamoms aplinkybėms turi daryti prievolės įvykdymą neįmanomu. Taigi jeigu dėl tam tikrų aplinkybių prievolės įvykdymas šaliai tampa tik sudėtingesniu, tačiau jis vis dar yra įmanomas, tai šios aplinkybės nebus laikomos nenugalima jėga ir nebus pagrindo atleisti prievolės neįvykdžiusią šalį nuo atsakomybės. Taigi iš Vokietijos civilinio kodekso 275 straipsnio galima išvesti tokią *force majeure* sampratą - tai *nuo skolininko valios nepriklausančios aplinkybės, kurios atsiranda po sutarties sudarymo, dėl kurių tampa neįmanomu prievolės įvykdymas, ir kurios yra pagrindas atleisti skolininką nuo atsakomybės.*

Apibendrinant kontinentinės teisės sistemos valstybių norminiuose teisės aktuose bei teismų praktikoje pateikiamą nenugalimos jėgos sampratą, galima teigti, jog vienur detaliau, kitur abstrakčiau reglamentuojamos nenugalimos jėgos aplinkybės visose aptartose kontinentinės teisės tradicijos valstybėse yra traktuojamos kaip atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas. Tuo tarpu bendrosios teisės sistemos šalyse pagrindu atleisti nuo civilinės atsakomybės yra laikoma kita, nors ir panaši į nenugalimą jėgą, teorija, vadinama „frustracija“ (angl. *frustration*). Trumpai apie ją: šią teoriją suformulavo Anglijos teismai, visų pirma Taylor v. Caldwell byloje. Iki Taylor v. Caldwell Anglijos teisėje buvo taikoma absoliutaus kontrakto doktrina. Paradine v. Jane byloje ši doktrina buvo apibrėžta taip: „Jeigu šalis sutartimi pati sukuria sau įsipareigojimus, tai ji yra

²³ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 603.

įpareigojama juos vykdyti tinkamai, nepaisant jokių neišvengiamos būtinybės atvejų“.²⁴ Šioje byloje teismas išaiškino, jog tais atvejais, kai įstatyminės teisės normos nustato asmeniui pareigą ir asmuo yra bejėgis tą pareigą įvykdyti (dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių), tai teisė atleidžia tokį asmenį nuo pareigos vykdymo. Tuo tarpu sutartiniai skolininko įsipareigojimai yra absoliutūs ir net neišvengiamos būtinybės atveju skolininkas negali būti atleidžiamas nuo tokių įsipareigojimų vykdymo, kadangi prieš tokį atvejį jis galėjo imtis atsargumo priemonių, t.y. numatyti tam tikras išimtis sutartyje. Tokia teismo pozicija leidžia daryti išvadą, kad įstatymo nustatytos pareigos nevykdymas dėl nuo skolininko nepriklausančių aplinkybių gali būti pateisinamas (pavyzdžiui, remiantis nenugalima jėga), o sutarties pagrindu atsiradusios pareigos nesilaikymas negali būti pateisinamas jokių atveju, kadangi asmuo pats savo valia sudarydamas sutartį sukūrė sau įsipareigojimą, kurio ir privalo laikytis, nepaisant jokių jam tai daryti trukdančių veiksnių. Taylor v. Caldwell sprendimas, davęs pradžią frustracijos doktrinai, sušvelnino šios taisyklės griežtumą. Šiame sprendime įtvirtinama galimybė atleisti skolininką nuo atsakomybės sutartyse, kurių įvykdymas priklauso nuo tam tikro asmens ar daikto besitęsiančio egzistavimo, jeigu įvykdymo negalimumą sąlygojo to asmens ar daikto žuvimas. Būtent šios bylos pagrindu buvo išplėta frustracijos doktrina, kurios esmę V.Mikelėnas apibūdina taip: „Jeigu dėl esminio aplinkybių pasikeitimo sutarties įvykdymas vienai iš šalių tampa nepakeliamai sunkiu ir reiškia visiškai skirtingą įvykdymą negu yra numatytas sutartyje, šalys gali nutraukti sutartį, ir jų tarpusavio sutartinė civilinė atsakomybė už sutarties neįvykdymą neatsiranda“.²⁵ Anglijos Lordų Rūmai byloje Davis Contractor Ltd v. Fareham UDC konstatavo, kad frustracija yra taikoma tada, kai be šalių kaltės sutartinis įsipareigojimas tampa negalimu įvykdyti, kadangi aplinkybės, kuriomis turi būti įvykdytas įsipareigojimas, daro įvykdymą radikaliai skirtingu nuo to, kuris buvo šalių sutartas sutartimi.²⁶

Taigi frustracija bendrosios teisės tradicijos valstybėse yra laikoma pagrindu, atleidžiančiu skolininką nuo atsakomybės neįvykdžius sutartimi prisiimtų įsipareigojimų. Pažvelgus į teisės doktrinos bei teismų praktikos suformuluotus kriterijus, kuriais remiantis nustatoma, ar yra frustracija, galima teigti, jog ši doktrina iš tiesų yra panaši į nenugalimos jėgos doktriną. V. Mikelėnas išskiria šiuos kriterijus: įvykis, atsitikęs po sutarties sudarymo; nė vienos iš sutarties šalių kaltės nebuvimas dėl šio įvykio atsitikimo; šio įvykio nenumatymas sutartyje; įvykis, iš esmės

²⁴ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 608.

²⁵ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 252.

²⁶ Backhaus R. The Limits of Duty to Perform in the Principles of European Contract Law. Electronic Journal of Comparative Law, vol. 8.1 (March 2004), www.ejcl.org/81/art81-2.doc, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

pakeitęs šalių padėtį bei jų tarpusavio teisių ir pareigų esmę.²⁷ Iš esmės visi šie kriterijai gali būti taikomi ir nustatant *force majeure* aplinkybių buvimą. Taigi kyla klausimas, kuo gi skiriasi *force majeure* ir frustracijos doktrinos? Visų pirma, iš V. Mikelėno pateiktos frustracijos sampratos matyti, jog ši doktrina yra taikoma, kai „dėl esminio aplinkybių pasikeitimo sutarties įvykdymas vienai iš šalių tampa nepakeliamai sunkiu ir reiškia visiškai skirtingą įvykdymą negu yra numatytas sutartyje“. Vadinasi, frustracijos atveju sutarties įvykdymas yra įmanomas, tačiau jį apsunkina esminis aplinkybių pasikeitimas; jis tampa nenaudingas bei šaliai nepriimtinas – visiškai skirtingas nei buvo numatyta sutartyje. Tuo tarpu nenugalimos jėgos atveju sutarties įvykdymas objektyviai nėra įmanomas.²⁸ Taip pat svarbu paminėti, jog frustracija bendrosios teisės tradicijos valstybėse yra laikoma pagrindu, atleidžiančiu tik nuo sutartinės atsakomybės, tuo tarpu nenugalima jėga gali būti taikoma tiek sutartinės, tiek ir deliktinės atsakomybės atveju.

Tačiau tai, jog bendrosios teisės tradicijos valstybėse atleidimui nuo sutartinės atsakomybės taikoma frustracijos doktrina, dar nereiškia, jog apskritai šiose valstybėse nepripažįstama nenugalimos jėgos teorija. Paprastai su šia teorija susiduriama komercinių sutarčių, turinčių užsienio elementą, atvejais. Tai patvirtina britų teisės žodyne pateikiama *force majeure* reikšmė: „Ši frazė paprastai vartojama komercinėse sutartyse, siekiant apibrėžti įvykius, galinčius paveikti sutartį, kurių šalys visiškai nekontroliuoja. Tokie įvykiai paprastai išvardijami, siekiant nurodyti reikalavimus jiems; jie gali apimti stichines nelaimes, gaisrus, tiekėjų ar sub tiekėjų negalėjimą tiekti pagal susitarimą, streikus ir kitus darbuotojų konfliktus, kurie trukdo tiekėjų įsipareigojimų vykdymui pagal sutartį. Išreikšta sąlyga paprastai pateisina įsipareigojimų nevykdymą ir vykdymo atidėjimą“.²⁹ Vadinasi, bendrosios teisės tradicijos valstybės pripažįsta sutartinės *force majeure* sąlygas ir jų įtraukimą į sutartis, tačiau apie jas plačiau bus kalbama ketvirtame šio darbo skyriuje.

Taigi apibendrinant Lietuvos, užsienio valstybių bei tarptautinės komercinės teisės šaltinių pateikiamas nenugalimos jėgos (*force majeure*) definicijas, galime daryti išvadą, jog *force majeure* – tai aplinkybės, kurios daro šalies prisiimtų įsipareigojimų vykdymą neįmanomu, o šalis, negalinti įvykdyti prievolės dėl *force majeure* yra atleidžiama nuo atsakomybės kitai šaliai, nes aplinkybės, dėl kurių įsipareigojimų vykdymas tapo neįmanomu, atsirado be įsipareigojusios šalies valios, t.y. šalis nenumatė ir protingai negalėjo šių aplinkybių numatyti, negalėjo jų kontroliuoti, išvengti bei užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui.

²⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 253.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Op. Cit.: Konarski H. Force Majeure and Hardship clauses in international contractual practice. International Business Law Journal (4) 2003. P. 408.

2. NENUGALIMA JĖGA (*FORCE MAJEURE*) SUTARTINĖJE IR DELIKTINĖJE ATSAKOMYBĖJE

2.1. FAKTINĖ APLINKYBĖ – NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) ĮVYKIS

Nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto taikymas visuomet yra susijęs su tam tikrais įvykiais ar veiksmais, dėl kurių šalis nebegali vykdyti sutartimi prisiimtų įsipareigojimų, arba kurie sąlygoja asmens negalėjimą laikytis įstatyme numatytos bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai. Tokie įvykiai ar veiksmai pripažintini nenugalima jėga, jeigu jie tenkina nenugalimos jėgos egzistavimui konstatuoti būtinas sąlygas. Šios sąlygos plačiau bus aptariamoms šio darbo 2.2. poskyryje, tuo tarpu šio poskyrio tikslas apskritai apibrėžti, kokie įvykiai gali būti laikomi nenugalima jėga.

Teisės doktrinoje nenugalima jėga yra suprantama dviem prasmėmis: siaurąja ir plačiąja. Iš pradžių nenugalima jėga buvo suprantama tik siaurąja prasme ir apibrėžiama kaip įvykis, nepriklausantis nuo žmogaus valios (atsitikimas), t.y. ji buvo traktuojama daugiau kaip aplinkybės, susijusios su gamtos reiškiniais. Taigi siaurąja prasme nenugalimos jėgos aplinkybėmis buvo laikomos stichinės jėgos (potvyniai, gaisrai, žemės drebėjimai ir kiti gamtos reiškiniai).

Kaip pavyzdį, iliustruojanti *force majeure* aplinkybių vertinimą siaurąja prasme, galima būtų pateikti dar 1914 metais Vokietijos kasacinio teismo priimtą sprendimą dėl sausros kaip nuo žmogaus valios nepriklausančio įvykio, kuris buvo pripažintas *force majeure*.³⁰ Bylos esmė buvo tokia: atsakovas įsipareigojo ieškovui trejus metus teikti nustatytą kiekį cukrinių runkelių sėklų (kiekvienais metais po 20 000 kg), tačiau trečiaisiais metais dėl sausros buvo nuimtas mažesnis derlius nei tikėtasi, todėl ieškovui atitinkamai buvo pristatytas mažesnis nei sutartyje numatytas cukrinių runkelių sėklų kiekis. Atsakovas, siekdamas pateisinti netinkamą savo sutartinių įsipareigojimų įvykdymą, rėmėsi sausra, kaip nenugalima jėga. Pirmosios instancijos teismas atmetė ieškovo ieškinį, nusprenddamas, jog sausra, lėmusi netinamą atsakovo sutartinės prievolės įvykdymą, sudaro *force majeure* atvejį. Apskundus šį sprendimą apeliacinės instancijos teismui, pastarasis tenkino ieškinį, motyvuodamas tuo, jog sutarties dalykas, t.y. cukrinių runkelių sėklos, yra rūšiniais požymiais apibrėžti daiktai, todėl atsakovas, negalėdamas pristatyti savo užaugintų cukrinių runkelių sėklų, turėjo pateikti ieškovui kitą tos pačios rūšies daiktą. Tačiau kasacinis teismas išaiškino, kad sutarties dalyku buvo laikomos būtent atsakovo paties užaugintos sėklos, t.y.

³⁰ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 603.

individualiais požymiais apibrėžti daiktai, todėl žemesnės instancijos teismai suklydo, nusprendę, kad atsakovas, reikalui esant, galėjo pakeisti paties užaugintas sėklas kitomis tos pačios rūšies sėklomis. Kasacinis teismas pabrėžė, jog negalėjimas įvykdyti sutartį atleidžia atsakovą nuo atsakomybės tik tuo atveju, jeigu įvykdymas tapo visiškai neįmanomu ir jeigu dėl to nėra atsakovo kaltės, t.y. jeigu sutartinių įsipareigojimų nevykdymą ar netinkamą jų vykdymą sąlygojo nuo atsakovo nepriklausančios aplinkybės. Šis kasacinio teismo teiginys atitinka reikalavimus, įtvirtintus Vokietijos civilinio kodekso 275 straipsnyje. Teismas išaiškino, kad iš nieko negali būti reikalaujama įvykdyti daugiau nei jis protingai gali įvykdyti, atsižvelgiant į sąžiningumo reikalavimus ir nepaprastas aplinkybes. Kadangi sausra, sąlygojusi netinkamą atsakovo sutartinių įsipareigojimų vykdymą, vertinama kaip ypatingas, nepaprastas įvykis, nepriklausantis nuo atsakovo, iš jo negali būti reikalaujama įvykdyti daugiau nei jis protingai gali. Taigi šiuo atveju sausra yra pripažįstama *force majeure* ir jos pagrindu atsakovas yra atleidžiamas nuo atsakomybės.

Pateiktas pavyzdys iš Vokietijos teismų praktikos iliustruoja nenugalimą jėgą siaurąja prasme. Tuo tarpu šiuo metu teisės doktrinoje nenugalima jėga yra suprantama ir plačiąja prasme – kaip aplinkybės, susijusios ne tik su gamtos, bet ir su socialiniais reiškiniais (karai, masiniai neramumai, riaušės, netgi smurtiniai nusikaltimai, kuriems neprotinga priešintis ir kt.).³¹ Kaip teigia V. Mikelėnas, plačiąja prasme nenugalima jėga pripažįstamas toks įvykis, kuris: negalėjo būti skolininko numatytas sudarant sutartį; įvyko ne dėl skolininko kaltės; daro prievolės įvykdymą negalimu; atsitiko ir tęsėsi visą sutarties galiojimo laiką.³² Akivaizdu, jog išvardintais požymiais gali pasižymėti ne tik stichinės jėgos, todėl V. Mikelėnas daro išvadą, jog plačiąja prasme nenugalima jėga šalia įvairių gamtos reiškinių laikytini ir kiti įvykiai, kurie atitinka visus keturis požymius, kaip pavyzdžiui: karas, sukilimas, riaušės, kitokie socialiniai neramumai, streikai, valdžios institucijų veiksmai ir pan.

Puikus nenugalimos jėgos plačiąja prasme pavyzdys gali būti streikas. Tačiau gali kilti klausimas, ar streikas apskritai gali būti laikomas nenugalima jėga? Ar darbuotojų veiksmai gali būti vertinami kaip išorinė nuo skolininko, t.y. darbdavio, priežastis ir ar skolininkas jų nekontroliuoja? Formaliu požiūriu streikas niekada nebus absoliučiai išorinis skolininko atžvilgiu ir skolininkas visada daugiau ar mažiau kontroliuos savo darbuotojų veiksmus, todėl formaliai streikas negalėtų būti pripažįstamas *force majeure*.³³ Tačiau ne vienas teismų sprendimas byloja, jog tam tikromis

³¹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 199.

³² Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 250.

³³ Šarka G. <http://www.verslobanga.lt/lt/patark.full/3d20d97f43fce>, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

aplinkybėmis streikas gali būti traktuojamas kaip *force majeure* įvykis, kuris pateisina skolininko priimtų įsipareigojimų nevykdymą ar netinkamą jų vykdymą.

H. Beale ir kiti veikalų „Contract law and practice“ autoriai būtent ir pateikia Prancūzijos kasacinio teismo sprendimą dėl streiko kaip nenugalimos jėgos, sutrukdžiusios atsakovui įvykdyti savo įsipareigojimus pagal sutartį.³⁴ Bylos fabula tokia: tarp kompanijos „Heliogravure Jean Didier“ ir komunalines paslaugas teikiančios įmonės „Electricite de France“ („EDF“) buvo sudaryta elektros tiekimo sutartis. Kadangi elektros tiekimas kompanijai „Heliogravure Jean Didier“ buvo tam tikram laikui nutrauktas, pastaroji kreipėsi į teismą su ieškiniu, reikalaudama atlyginti nuostolius, patirtus dėl elektros tiekimo nutraukimo. „EDF“ teisinosi tuo, jog elektros tiekimo nutraukimą sąlygojo dalies personalo streikas, kuris, pasak jos, sudaro *force majeure*. Kai byla pasiekė Prancūzijos kasacinę teismą, šis išaiškino, kad faktas, jog darbuotojai streikuoja, savaime nereiškia išorinio įvykio, reikalingo *force majeure* konstatuoti. Paprastai streikas kaip tik yra vertinamas kaip vidinis, t.y. nuo darbdavio tiesiogiai priklausantis reiškinys, už kurį darbdavys yra atsakingas. Taigi paprastai įmonės darbuotojų streikas nesudaro *force majeure* atvejo, išskyrus, kai jis yra nenumatytas ir jo negalima išvengti.³⁵ Šios bylos atveju „EDF“ darbuotojų streikas visgi sudarė *force majeure*, kurios pagrindu atsakovas turi būti atleistas nuo atsakomybės už elektros tiekimo nutraukimą. Kasacinis teismas savo sprendime pabrėžė, kad streiką organizavo profesinės sąjungos ir juo buvo siekta paveikti Vyriausybės vykdomą politiką darbo užmokesčio srityje. Kadangi „EDF“ buvo nacionalizuota komunalinių paslaugų teikimo įmonė, tai jos darbuotojų atlyginimų dydį nustatydavo Vyriausybė. „EDF“ negalėjo išvengti streiko, patenkindama darbuotojų reikalavimus, nes darbo užmokesčio dydį nacionalizuotame sektoriuje kontroliavo Vyriausybė. Be to, „EDF“ teigė negalėjusi sutelkti pakankamai gerai kvalifikuoto laikino personalo savo įsipareigojimams įvykdyti. Taigi „EDF“ negalėjo pasirūpinti nenutrūkstamu elektros energijos tiekimu, kaip buvo įsipareigojusi kompanijai „Heliogravure Jean Didier“, dėl didelio masto streiko, organizuoto profesinių sąjungų ir įtakojusio visą nacionalizuotą sektorių. „EDF“ negalėjo numatyti šios akcijos ir jos išvengti, patenkinant darbuotojų reikalavimus, kadangi tai nepriklausė nuo jos valios – darbuotojų reikalavimai buvo susiję su darbo užmokesčiu, kurio dydį kontroliavo Vyriausybė. Taigi šiuo atveju streikas yra išorinis įvykis atsakovo atžvilgiu, todėl atsakovas nėra atsakingas už jo sukeltą sutartinių įsipareigojimų įvykdymo negalimumą.

³⁴ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 596.

³⁵ McKendrick E. Force majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995. P. 26.

Nenugalimos jėgos aplinkybių išplėtimas nuo vien gamtinių stichijų iki socialinių reiškinių yra esminis *force majeure* instituto pasikeitimas. Jis padarytas išplečiant nenugalimos jėgos požymių taikymą ne tik gamtiniams, bet ir socialiniams reiškiniams. Akivaizdu, jog iš anksto nenumatomi ir neišvengiami bei darantys sutarties vykdymą objektyviai neįmanomu, gali būti ne tik gamtiniai, bet ir socialiniai reiškiniai, todėl būtina nenugalimos jėgos aplinkybių sąrašą papildyti nuo šalies valios nepriklausančiais, tačiau ne gamtinio, o socialinio pobūdžio reiškiniais.

Bene išsamiausias įvykių, galinčių sukelti kliūtis prisiimtiems įsipareigojimams įvykdyti, sąrašas Lietuvos teisėje yra pateiktas LR Vyriausybės nutarimu patvirtintų taisyklių dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms 3 punkte. Čia visi įvykiai yra skirstomi į 6 pagrindines grupes:

1. karas (paskelbtas ar nepaskelbtas), pilietinis karas, maištai ir revoliucijos, piratavimas, sabotazas;
2. stichinės nelaimės: smarkios audros, ciklonai, žemės drebėjimai, jūrų ar upių potvyniai, žaibai;
3. sproginiai, gaisrai, mašinų, gamybinių pastatų ir kurių nors (arba visų) vidaus komunikacijų sunaikinimas;
4. boikotai, streikai, lokautai, nespirtus darbas kaip streiko forma, gamybinių ar administracinių pastatų užėmimas bei darbo stabdymas šalies, prašančios atleisti nuo įsipareigojimų, įmonėje;
5. teisėti ar neteisėti valstybės valdymo institucijų veiksmai (išskyrus tuos veiksmus, kurių, remdamasi kitomis sutarties nuostatomis, ėmėsi prašanti atleisti nuo atsakomybės šalis, ir tuos, kurie išdėstyti Taisyklių 4 punkte);
6. kitos nenugalimos jėgos.

Kaip matome, tik vieną iš pateiktų įvykių grupių sudaro grynai gamtinio pobūdžio įvykiai (antroji grupė), tuo tarpu visos kitos įvykių grupės yra susijusios su techninio ar socialinio pobūdžio įvykiais. Taigi Lietuvos civilinė teisė laikosi požiūrio, kad nenugalima jėga yra pripažįstami tiek gamtiniai, tiek ir socialiniai reiškiniai, kadangi įvykių, galinčių sukelti kliūtis prievolei įvykdyti, sąrašė randame ne tik gamtines stichijas, bet ir socialinio pobūdžio įvykius. Vadinasi, nenugalima jėga čia yra traktuojama plačiąja prasme. Taip pat reikėtų pažymėti, kad Taisyklėse pateikiamas neišsamus *force majeure* aplinkybių sąrašas, kadangi šių taisyklių 3.6. punkte yra įtvirtinta nuostata, jog *force majeure* gali būti laikomos ir kitos nei išvardytos taisyklėse aplinkybės. Taip pat kadangi LR CK 6.212 straipsnyje pateikiami tik *force majeure* požymiai ir nenurodytos konkrečios

aplinkybės, minėtą normą gali detalizuoti pačios šalys, sutartyje išvardydamos konkrečias aplinkybes, kurias jos susitaria laikyti *force majeure*.³⁶

LR CK 6.212 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta taisyklė, jog nenugalima jėga nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolei įvykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles (pagal LR CK 6.38 str. 4 d., 6.246 str. 2 d., 6.257 str. šalis atsako ir už trečiųjų asmenų veiksmus). Ši taisyklė nustatyta todėl, kad minėtoms aplinkybėms nėra būdingi *force majeure* požymiai ir būtent todėl šios aplinkybės negali būti laikomos *force majeure*.³⁷ Dėl atsakomybės už trečiųjų asmenų, pasitelktų prievolei įvykdyti, veiksmus gana aiškiai nuostatą pateikia Vienos konvencijos 79 straipsnio 2 dalis: „Jeigu šalies neįvykdymas kurių nors savo prievolių sąlygotas neįvykdymo trečiojo asmens, jos įtraukto įvykdyti visą ar dalį sutarties, ši šalis atleidžiama nuo atsakomybės tik tuo atveju, jeigu ji yra atleista nuo atsakomybės pagal ankstesnįjį punktą (t.y. dėl nenugalimos jėgos) ir jeigu įtrauktasis asmuo būtų taip pat atleistas nuo atsakomybės, jeigu jam būtų taikomos to punkto nuostatos“.

Taisyklių 4 punktą nustato, jog pagal šių Taisyklių 2 punktą ir jeigu sutartyje nėra numatyta kitaip, kliūtimi įvykdyti įsipareigojimus nelaikoma tai, jeigu šalis, prašanti atleisti nuo atsakomybės, neturi valstybės valdymo institucijų išduodamų įgaliojimų, licencijų, leidimo įvažiuoti į Lietuvos Respubliką ar joje gyventi bei kitų dokumentų, kurių reikia sutarčiai vykdyti. Tačiau nuostata „jeigu sutartyje nėra numatyta kitaip“ vis tik tai leidžia šalims susitarti, kad nurodytosios aplinkybės irgi būtų laikomos nenugalima jėga. Tuo tarpu Vokietijos kasacinis teismas vienoje iš bylų atsisakymą išduoti administracinį leidimą traktavo kaip nenugalimą jėgą ir atleido šalį nuo įsipareigojimų pagal sutartį.³⁸ Prekybininkė, nusprendusi reklamuoti savo įmonę naudojant šviečiantį ženklą, susisiekė su kompanija, kuri specializavosi tokių ženklų gamyboje. Po kelių pasiūlymų ji užsisakė ženklą, kuris turėjo būti sumontuotas ant įmonės stogo. Vedant derybas, paaiškėjo, jog tokio ženklo įrengimui bus reikalingas administracinis leidimas. Tvirtinant užsakymą, patvirtinimo laiško pabaigoje po parašu buvo padaryta nuoroda į Bendrąsias pardavimo ir pristatymo taisykles, kuriose buvo sąlyga, jog pardavimo sutarties galiojimui neturi įtakos administracinio leidimo gavimas. Tą pačią dieną ženklą parduodanti įmonė prekybininkės vardu kreipėsi į administracinę valdžią dėl leidimo įrengti ženklą išdavimo. Prekybininkė sumokėjo dalį sutarties kainos, tačiau administracinė valdžia atsisakė išduoti leidimą. Prekybininkė pareiškė ieškinį, siekdama susigrąžinti sumokėtą sumą. Pagal kasacinį teismą sutarties įvykdymas tapo neįmanomu dėl atsisakymo išduoti leidimą. Sutarties įvykdymo

³⁶ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 284.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 605.

negalimumas nepriskirtinas nei vienai iš šalių, o sąlyga, jog leidimo negavimas nedaro įtakos pardavimo sutarties galiojimui, pasak kasacinio teismo, nesudaro sutarties dalies, kadangi ji įtvirtinta sutarties pabaigoje po parašu ir dėl šios sąlygos nėra išreikšta abiejų šalių valia. Juo labiau yra mažai tikėtina, kad prekybininkė būtų turėjusi ketinimą sutikti su šia sąlyga, kuri jai nėra naudinga. Taigi sutarties įvykdymas tapo neįmanomu dėl atsisakymo išduoti leidimą, reikalingą ženklui įrengti, ir dėl įvykdymo negalimumo nėra nei vienos iš šalių kaltės, todėl ženklą parduodanti įmonė yra atleidžiama nuo įsipareigojimų pagal sutartį ir praranda teisę reikalauti priešpriešinio įvykdymo bei privalo grąžinti tai, ką ji įgijo pagal sutartį.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, galime padaryti išvadą, jog šiuolaikinėje teisėje nenugalima jėga negali būti suprantama vien tik siaurąja prasme, kadangi ekonomiškai išsivysčiusioje visuomenėje tam tikrų įsipareigojimų nevykdymą ir atitinkamai žalos kitam asmeniui padarymą gali sąlygoti ne tik gamtiniai, bet ir socialinio pobūdžio reiškiniai. Todėl nenugalima jėga neturėtų būti siejama su tam tikro reiškinio prigimtimi (gamtinis ar socialinis), o tam tikras reiškinys, atitinkantis nenugalimai jėgai būdingus požymius, nepriklausomai nuo jo prigimties, turėtų būti laikomas nenugalima jėga.

2.2. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) TAIKYMO SĄLYGOS

Kaip buvo kalbėta šio darbo 1.1. poskyryje, nenugalima jėga (*force majeure*) yra vienas iš pagrindų, kuriuo remiantis asmuo, pažeidęs jam sutartimi ar įstatymu nustatytas pareigas, gali būti atleidžiamas nuo gresiančios atsakomybės arba atsakomybė gali apskritai neatsirasti. Remiantis bendrąja taisykle, jog civilinė atsakomybė atsiranda tik esant skolininko kaltei, nenugalima jėga reiškia skolininko kaltės dėl jam nustatytų pareigų pažeidimo nebuvimą, kadangi tokį pažeidimą sąlygojo išorinės, nuo jo nepriklausančios aplinkybės. Tokiu atveju nėra skolininko kaltės kaip vienos iš būtinų civilinės atsakomybės sąlygų. Šiuo atveju galima sakyti, jog nenugalimos jėgos aplinkybės nevaikina savarankiško vaidmens, kadangi jos neatleidžia skolininko nuo atsakomybės, o tiesiog parodo, jog nebuvo skolininko kaltės dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo ar delikto padarymo, o kaltės kaip vienos iš būtinų sąlygų nebuvimas panaikina civilinės atsakomybės atsiradimo galimybę. Tuo tarpu griežtos atsakomybės atvejais, kai įstatymas numato atsakomybę be kaltės, t.y. kai atsakomybė atsiranda ir nesant skolininko kaltės dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo ar delikto padarymo, nenugalimos jėgos aplinkybės jau vaikina pagrindinį vaidmenį – atleidžia skolininką nuo civilinės atsakomybės. Galbūt remiantis tokiu požiūriu ir Europos deliktinės teisės principuose nenugalima jėga yra įvardijama tik kaip griežtos deliktinės atsakomybės

pagrindas. Šių principų 7:102 straipsnio („Gynybos nuo griežtos atsakomybės pagrindai“) 1 dalis numato: „Griežta atsakomybė gali būti pašalinta ar sumažinta, jei žalą sąlygojo nenumatyta ir nenugalima *force majeure*“.³⁹ Taip pat ir Anglijos teisės doktrinoje yra pabrėžiama, jog nenugalimos jėgos aplinkybėmis kaip gynybos pagrindu gali būti remiamasi tik griežtos deliktinės atsakomybės, suformuluotos Rylands v. Fletcher byloje, atveju.⁴⁰ Šioje byloje, kai iš atsakovo rezervuaro išsiliejus vandeniui buvo padaryta žalos ieškovo turtui, Lordas Blackburn‘as išaiškino: „Jeigu asmuo savo valdose laiko kažką tikėtinau galinčio padaryti žalos, jeigu išsiveržtų iš tų valdų, tai jis turi laikyti tai savo rizika ir jeigu jis to nedaro, jis yra atsakingas už nuostolius, kurie yra natūralūs tokio išsiveržimo padariniai. Atsakovas gali būti atleidžiamas nuo atsakomybės tik, jeigu tokį išsiveržimą sąlygojo ieškovo įsipareigojimų nevykdymas arba jeigu toks išsiveržimas buvo nenugalimos jėgos (*Act of God*) padarinys“.⁴¹

Deliktinę atsakomybę reglamentuojančiose LR CK normose nenugalima jėga taip pat įtvirtinama kaip vienas išimtinių pagrindų, kuriuo remiantis skolininkas gali išvengti griežtos deliktinės atsakomybės taikymo. Pavyzdžiui, LR CK 6.270 straipsnyje, numatančiame griežtą didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybę, yra teigiama: „Asmuo, kurio veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams (transporto priemonių, mechanizmų, elektros ir atominės energijos, sprogstamųjų ir nuodingų medžiagų naudojimas, statybos ir t.t.) privalo atlyginti didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą, jeigu neįrodo, kad žala atsirado dėl nenugalimos jėgos arba nukentėjusio asmens tyčios ar didelio neatsargumo“.

Kaip matome, tiek minėtojo (LR CK 6.270 str.), tiek ir LR CK 6.212 straipsnio, skirto nenugalimai jėgai sutartinėje atsakomybėje reglamentuoti, formuluotės rodo, jog asmuo, siekiantis išvengti sutartinės ar deliktinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu, turi įrodyti egzistavus nenugalimos jėgos aplinkybes, kurios ir sutrukdė įvykdyti asmeniui sutartimi ar įstatymu nustatytas pareigas. O tam, kad būtų įrodytas nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimas, būtina nustatyti, ar yra visos nenugalimai jėgai taikyti reikalingos sąlygos, arba, kitaip tariant, būtina nustatyti, ar tam tikros aplinkybės, lėmusios sutartinių prievolių nevykdymą ar delikto padarymą, pasižymi požymiais, būdingais *force majeure* aplinkybėms. Šie požymiai jau buvo minėti šio darbo 1.2. poskyryje, kalbant apie nenugalimos jėgos sampratą, o šiame skyriuje jie bus plačiau nagrinėjami būtent sutartinės ir deliktinės atsakomybės kontekste.

³⁹ Principles of European Tort Law//<http://www.egt.org/>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

⁴⁰ Rogers W. V. H. Winfield and Jolowicz on Tort. London : Sweet & Maxwell, 2006. P. 1088.

⁴¹ Harvey B., Marston J. Cases and Commentary on Tort. Fifth edition. United Kingdom, 2004. P. 692.

Teisės aktuose, apibrėžiant nenugalimos jėgos aplinkybes, yra įtvirtinamos jų taikymo sąlygos, kad būtų aišku, ką turi įrodyti atsakovas, siekdamas pateisinti jam nustatytą pareigų nevykdymą arba netinkamą jų vykdymą. LR CK 6.212 straipsnyje numatyta, jog skolininkas, neįvykęs sutarties, privalo įrodyti, kad sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių jis negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir kad negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. LR CK 6.212 straipsnis yra skirtas sutarčių neįvykdymo dėl *force majeure* teisinėms pasekmėms apibrėžti, todėl ir jame įtvirtintos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos yra siejamos konkrečiai su sutartiniais teisiniais santykiais. Šiame straipsnyje kalbama būtent apie sutartinių įsipareigojimų nevykdymą – šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu įrodo, kad sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, atitinkančių tam tikras sąlygas. Vadinasi, galėtume daryti išvadą, jog LR CK 6.212 straipsnyje yra pateikiamos nenugalimos jėgos taikymo sutartinėje atsakomybėje sąlygos, t.y. sąlygos, kurioms esant tam tikros aplinkybės yra laikomos *force majeure* aplinkybėmis, o šalis, neįvykdžiusi sutarties būtent dėl šių aplinkybių, yra atleidžiama nuo sutartinės atsakomybės.

Tuo tarpu LR CK 6.253 straipsnio 2 dalyje nenugalima jėga jau apibrėžiama konkrečiai nesiejant jos su sutartine atsakomybe: „Nenugalima jėga – tai neišvengiamos ir skolininko nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos“. Vadinasi, ir šiame straipsnyje įvardijamos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos jau gali būti traktuojamos ne tik kaip *force majeure* taikymo konkrečiai sutartinėje atsakomybėje, bet kaip bendrosios, t.y. nuo civilinės atsakomybės rūšies nepriklausančios, sąlygos. Tuomet kyla klausimas, ar LR CK 6.212 straipsnyje įtvirtintos *force majeure* taikymo sutartinėje atsakomybėje sąlygos skiriasi nuo LR CK 6.253 straipsnio 2 dalyje apibrėžiamų bendrųjų nenugalimai jėgai būdingų požymių.

Remiantis minėtus LR CK straipsnius komentuojančių autorių nuomone, apskritai norint pripažinti tam tikrą įvykį ar veiksmą *force majeure*, būtina įrodyti esant keturias sąlygas, reikalingas nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimui konstatuoti. Pirmoji sąlyga, anot LR CK šeštosios knygos komentaro autorių, yra tokia: *po sutarties sudarymo atsiranda aplinkybės, kurių nebuvo sutarties sudarymo metu, ir kurių atsiradimo šalis, sudarant sutartį, negalėjo protingai numatyti*. Šiai sąlygai iliustruoti LR CK šeštosios knygos komentare pateikiamas toks pavyzdys: jeigu sudarant sutartį buvo pakankamai požymių, kad valstybėje, kur reikės vykdyti sutartį, gali kilti karas ir šią aplinkybę buvo galima numatyti, kilęs karas negali būti laikomas *force majeure*.⁴²

⁴² Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 284.

Kadangi komentaro autoriai aptariamas nenugalimos jėgos taikymo sąlygas išskiria komentuodami LR CK 6.212 straipsnį, kuris, kaip jau buvo minėta, reglamentuoja būtent sutartinių įsipareigojimų neįvykdymo dėl *force majeure* teises pasekmes, tai ir išskiriamos sąlygos daugiau ar mažiau siejamos su sutartiniais teisiniais santykiais. Štai pirmosios komentaro autorių išskirtos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos formuluotė rodo, jog aplinkybių, sutrukdžiusių asmeniui įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus, nebuvimas ir šių aplinkybių nenumatymas yra siejamas su sutarties sudarymo momentu – aplinkybių nebuvo sutarties sudarymo metu ir jų atsiradimo šalis, sudarant sutartį, negalėjo protingai numatyti. Kadangi deliktiniai teisiniai santykiai yra nesutartiniai teisiniai santykiai, t.y. tarp šių santykių dalyvių jokia sutartis nėra sudaroma, tai ir kalbant apie deliktinę atsakomybę bei atleidimą nuo jos, įrodžius nenugalimos jėgos įtaką delikto padarymui, negalima išskirti tokių nenugalimos jėgos taikymo sąlygų, kurios būtų susijusios su sutarties sudarymu. Taigi čia netinka formuluotės „sutarties sudarymo metu“ bei „sudarant sutartį“. Jeigu, kaip sakėme, LR CK 6.253 straipsnio 3 dalis apibrėžia bendrąsias nenugalimos jėgos taikymo sąlygas, t.y. bendras tiek sutartinei, tiek ir deliktinei atsakomybei, tai reikėtų pažvelgti, kaip šį straipsnį komentuoja LR CK šeštosios knygos komentaro autoriai. Ir štai čia mes randame nuorodą į LR CK 6.212 straipsnio komentarą. Vadinas, pastarojo straipsnio interpretacijas galime taikyti ir deliktinės atsakomybės atveju, be abejo, atitinkamai atsižvelgiant į deliktinių teisinių santykių specifiką. Todėl galime daryti išvadą, jog pirmoji LR CK komentaro autorių išskirta nenugalimos jėgos taikymo sąlyga tinka kalbant ir apie deliktinę atsakomybę, tačiau reikėtų atsisakyti sąsajos su sutartiniais teisiniais santykiais. Ši sąlyga galėtų būti formuluojama taip: aplinkybės, sutrukdžiusios laikytis bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai arba tiesiog aplinkybės, lėmusios delikto padarymą, nebuvo ir negalėjo būti iš anksto numatytos.

Antroji nenugalimos jėgos taikymo sąlyga, kurią pateikia LR CK komentaro autoriai, formuluojama taip: *po sutarties sudarymo atsiradusios aplinkybės daro sutarties įvykdymą objektyviai neįmanomu*. Pavyzdžiui, jeigu dėl kilusio karinio konflikto nutraukta laivyba kanalu ar sąsiauriu, kuriuo turėjo plaukti laivas su siunčiamomis prekėmis, objektyviai sutartį galima įvykdyti laivui plaukiant kitu maršrutu arba naudojant kitos rūšies (oro, geležinkelio, kelių) transportą.⁴³ Ši nenugalimos jėgos taikymo sąlyga vėlgi siejama su sutartinių įsipareigojimų vykdymu: visų pirma, pabrėžiama, kad aplinkybės atsirado po sutarties sudarymo, ir antra, dėl šių aplinkybių tampa objektyviai neįmanoma įvykdyti sutartimi prisiimtus įsipareigojimus. Norint pritaikyti šią LR CK komentaro autorių išskiriamą nenugalimos jėgos taikymo sąlygą deliktinei atsakomybei, reikėtų

⁴³ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 284.

susieti ją su deliktiniais teisiniais santykiais. Jeigu deliktinė atsakomybė atsiranda nesilaikant bendrosios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai, kad kitam asmeniui nebūtų padaryta žalos, vadinasi, nenugalimos jėgos aplinkybės deliktinės atsakomybės atveju daro šios pareigos laikymąsi objektyviai neįmanomu. Kitaip tariant, deliktinės atsakomybės atveju nenugalima jėga yra laikomos tokios aplinkybės, dėl kurių laikytis reikalavimo nedaryti žalos pasidaro neįmanoma.

Trečioji nenugalimos jėgos taikymo sąlyga pagal LR CK šeštosios knygos komentarą yra tokia: *šalis, neįvykdžiusi savo prisiimtų sutartinių įsipareigojimų, negalėjo šių aplinkybių kontroliuoti ar užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui, t.y. jos atsirado nepriklausomai nuo šalies kaltės ir valios*. Čia LR CK komentuojantys autoriai pateikia tokį pavyzdį: nebus laikomas *force majeure* streikas, kuris kilo dėl sutartį neįvykdžiusios šalies padaryto darbo įstatymų pažeidimo arba kurio šalis būtų išvengusi sumaniau ir lanksčiau derėdamasi su darbuotojais.⁴⁴ Šiuo pavyzdžiu iliustruojama nenugalimos jėgos taikymo sąlyga LR CK komentare taip pat formuluojama konkrečiai sutartinės atsakomybės atžvilgiu. Tuo tarpu kalbant apie deliktinę atsakomybę, šią sąlygą reikėtų reformuluoti taip, kad ji atitiktų deliktinių teisinių santykių specifiką. Čia reikėtų kalbėti ne apie sutartimi prisiimtų įsipareigojimų nevykdymą, o apie įstatymu nustatytų pareigų nesilaikymą. Taigi galima būtų pateikti tokią šios sąlygos formuluotę: asmuo, nevykdamas įstatymu jam nustatytos pareigos laikytis tokių elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų žalos kitam asmeniui, negalėjo šių aplinkybių kontroliuoti ar užkirsti joms kelio. Taip pat ši nenugalimos jėgos taikymo sąlyga gali būti formuluojama ir bendrai abiem civilinės atsakomybės rūšims, vartojant sąvoką „skolininkas“, kaip tai daro mokomojo leidinio „Civilinės atsakomybės praktikumas“ autoriai. Kaip žinome, tiek sutartinėje, tiek ir deliktinėje atsakomybėje subjektas, kuriam tenka pareiga atsakyti už tam tikrų įsipareigojimų nevykdymą, yra vadinamas skolininku. Sutartinėje atsakomybėje skolininku yra laikomas asmuo, neįvykdamas ar netinkamai įvykdamas savo sutartinę prievolę, o deliktinėje atsakomybėje – asmuo, padaręs žalą, arba įstatymų numatytais atvejais asmuo, atsakingas už kito asmens veiksmus arba už jo valdomų daiktų padarytą žalą. Taigi tiek vienu, tiek kitu atveju skolininku yra laikomas asmuo, kuriam taikoma civilinė atsakomybė – sutartinė arba deliktinė. Vadinasi, formuluojant trečiąją nenugalimos jėgos taikymo sąlygą, galima vartoti bendrą abiem civilinės atsakomybės rūšims sąvoką „skolininkas“ ir šią sąlygą apibrėžti taip: skolininkas negalėjo šių aplinkybių kontroliuoti ar užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui.

⁴⁴ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 284.

Kalbant apie ketvirtąją nenugalimos jėgos taikymo sąlygą – *šalis nebuvo prisiėmusi šių aplinkybių atsiradimo rizikos* – reikėtų pabrėžti, jog ši sąlyga taikytina daugiau sutartinės atsakomybės kontekste. Ją galima iliustruoti, pateikiant tokią situaciją: jeigu tam tikrų prekių rinkos kaina labai svyruoja, tačiau šalis jas vis vien perka už konkrečią sumą, o sudarius sutartį kaina staiga gerokai padidėja, *force majeure* nebus, nes šalis, žinodama padėtį rinkoje, prisiėmė galimą staigaus kainų pasikeitimo riziką.⁴⁵

Taigi LR CK šeštosios knygos komentaro autoriai pateikia keturis pagrindinius kriterijus, reikalingus *force majeure* aplinkybėms nustatyti. Tokiais pačiais kriterijais, nustatant nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimą, savo praktikoje remiasi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Vienoje iš bylų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, jog „*nenugalimos jėgos aplinkybes kvalifikuoja tokie požymiai:*

- 1) *aplinkybių nebuvo sudarant sutartį ir jų atsiradimo nebuvo galima protingai numatyti;*
- 2) *dėl susidariusių aplinkybių sutarties objektyviai negalima įvykdyti;*
- 3) *šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar negalėjo užkirsti joms kelio;*
- 4) *šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimo rizikos.*“⁴⁶

Kaip matome, šioje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje atkartojamos jau anksčiau aptartos LR CK komentaro autorių išskirtos nenugalimos jėgos taikymo sutartinėje atsakomybėje sąlygos. Remiantis anksčiau pateikta analize įsitikinome, jog tokios pat sąlygos gali būti taikomos ir deliktinėje atsakomybėje, tačiau kaip jau buvo minėta atitinkamai koreguojant šių sąlygų formuluotes, kad jos atitiktų deliktinių teisinių santykių specifiką. Taip pat būtina pabrėžti, kad, norint pripažinti tam tikrą įvykį ar veiksma *force majeure*, turi būti įrodytos visos keturios nenugalimos jėgos taikymo sąlygos, tai reiškia, kad *force majeure* egzistavimui yra būtina visų šių kriterijų visuma. Tai ne vienoje nutartyje yra pabrėžęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: „*nesant šių kriterijų visumos, faktinės aplinkybės negali būti pripažįstamos nenugalima jėga.*“⁴⁷

Teisinėje literatūroje nenugalimos jėgos kriterijams įvardinti yra įvedama atitinkama terminija. A. Norkūnas bei S. Selelionytė-Drukteinienė mokomajame leidinyje „Civilinės atsakomybės praktikumas“ apibendrina nenugalimos jėgos taikymo sutartinėje ir deliktinėje atsakomybėje sąlygas ir jas apibrėžia tokiais terminais:

⁴⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 284.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. nutartis c.b. L. Šatraitytė v. UAB „Paira“ Nr. 3K-3-931/2003, kat. 39.3; 56.1.

⁴⁷ Ten pat.

- 1) *nenumatomumas* – aplinkybė neegzistavo žalos padarymo arba sutarties sudarymo metu ir protingai negalėjo būti numatyta atsirasianti;
- 2) *nepašalinamumas* – įvykdyti sutartį arba laikytis reikalavimo nedaryti žalos pasidaro neįmanoma;
- 3) *nekontroliuojamumas* – skolininkas negalėjo aplinkybių suvaldyti arba užkirsti joms kelio;
- 4) *rizikos neprisiėmimas* – skolininkas neprisiėmė tokių aplinkybių atsiradimo rizikos.⁴⁸

LR Vyriausybės patvirtintų taisyklių dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms 2 punkte taip pat pateikiami pagrindai, kuriuos įrodžiusi šalis yra atleidžiama nuo atsakomybės dėl nenugalimos jėgos. Taisyklių 2 punkte yra teigiama: „Šalis nėra finansiškai atsakinga už kokių nors įsipareigojimų nevykdymą, jeigu ji sugeba įrodyti, kad:

- 1) *nesugebėjo įvykdyti įsipareigojimų dėl nepriklausančios nuo jos kliūties;*
- 2) *negalima tikėtis, jog sutarties sudarymo metu ji galėjo numatyti tą kliūtį ir jos poveikį gebėjimui vykdyti įsipareigojimus;*
- 3) *ji negalėjo išvengti ar nugalėti kliūties ar bent jos poveikio.“*

Formuluotė „šalis nėra finansiškai atsakinga už kokių nors įsipareigojimų nevykdymą“ leidžia daryti prielaidą, jog toliau straipsnyje vardijamos sąlygos, kurias šalis turi įrodyti, norėdama remtis nenugalima jėga kaip atleidimo nuo atsakomybės pagrindu, galioja tiek sutartinės, tiek ir deliktinės atsakomybės atveju. Čia nekonkretizuojama už kokių įsipareigojimų (prisiimtų sutartimi ar numatytų įstatymu) nevykdymą šalis neatsako, jeigu įrodo egzistavus nenugalimos jėgos aplinkybes. Vadinasi, Taisyklių 2 punktą taikytinas tiek sutartinės, tiek ir deliktinės atsakomybės atveju, o jame išvardintos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos yra bendros abiem civilinės atsakomybės rūšims.

Taisyklių 2 punkte iš esmės įvardijami tokie patys aplinkybių pripažinimo *force majeure* kriterijai kaip ir anksčiau minėtuose LR CK straipsniuose. „Šalis nesugebėjo įvykdyti įsipareigojimų dėl nepriklausančios nuo jos kliūties“ – kliūtis, dėl kurios šalis nesugebėjo įvykdyti jai numatytų įsipareigojimų, nuo jos nepriklausė, t.y. šalis nebuvo atsakinga už tokios kliūties atsiradimą ir negalėjo jo kontroliuoti. Tai ne kas kita kaip anksčiau minėtas nekontroliuojamumo kriterijus – kadangi aplinkybės atsirado nepriklausomai nuo šalies kaltės ir valios, ji negalėjo šių aplinkybių suvaldyti ar užkirsti joms kelio. Taisyklių 2.2. punkte įtvirtinamas taip pat būtinas įrodyti nenumatomumo kriterijus – *negalima tikėtis, jog sutarties sudarymo metu šalis galėjo numatyti kliūtį ir jos poveikį gebėjimui vykdyti įsipareigojimus*. Tačiau remiantis mūsų išvada, jog Taisyklių 2 punkte pateikiamos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos yra bendros abiem civilinės atsakomybės

⁴⁸ Norkūnas A., Selelionytė-Drukteinienė S. Civilinės atsakomybės praktikumas. Mokomasis leidinys. Vilnius, 2008. P. 73.

rūšims, ši nenumatomumo kriterijaus formuluotė yra kritikuotina. Čia teigiama, jog šalis negalėjo numatyti kliūties bei jos poveikio gebėjimui vykdyti įsipareigojimus būtent sutarties sudarymo metu. Jeigu mes norime šį kriterijų taikyti ne tik sutartinės, bet ir deliktinės atsakomybės atžvilgiu, tai negalime kliūties bei jos poveikio nenumatymo sieti tik su sutarties sudarymo momentu. Tokiu atveju reikėtų arba apskritai atsisakyti formuluotės „sutarties sudarymo metu“, pakeičiant ją pavyzdžiui „iš anksto“, arba jau esamą formuluotę papildyti ir deliktinės atsakomybės specifika atskleidžiančiais žodžių junginiais, pavyzdžiui „žalos padarymo metu“. Taigi ši nenugalimos jėgos taikymo sąlyga galėtų būti formuluojama taip: *negalima tikėtis, jog žalos padarymo ar sutarties sudarymo metu šalis galėjo numatyti kliūtį ir jos poveikį gebėjimui vykdyti įsipareigojimus*. Taip pat svarbu pastebėti, jog pagal Taisyklių 2.2. punktą reikalaujama, jog šalis negalėtų numatyti ne tik pačios kliūties, bet ir jos poveikio gebėjimui vykdyti įsipareigojimus. Vadinasi, jeigu šalis galėjo numatyti kliūtį, tačiau negalėjo suprasti, kad tai paveiks jos gebėjimą vykdyti įsipareigojimus, tokia situacija tenkintų nenumatomumo kriterijų.⁴⁹

Taisyklių 2.3. punkte įtvirtinamas nepašalinamumo arba kitaip dar vadinamas neįmanomumo kriterijus – *šalis negalėjo išvengti ar nugalėti kliūties ar bent jos poveikio*. Kadangi šalis negali išvengti ar nugalėti kliūties ar jos poveikio, įvykdyti sutartį ar laikytis reikalavimo nedaryti žalos pasidaro objektyviai neįmanoma.

Iš esmės visi kriterijai, reikalingi *force majeure* aplinkybių egzistavimui nustatyti, yra tarpusavyje neatsiejamai susiję. Visų pirma, *force majeure* yra aplinkybės, už kurias skolininkas nėra atsakingas, t.y. kurių jis nekontroliuoja, kurios nepriklauso nuo skolininko kaltės ir valios. Kadangi šios aplinkybės yra išorinės skolininko atžvilgiu, akivaizdu, jog skolininkas jų nenumato ir protingai negali numatyti sutarties sudarymo metu, todėl neprisiima rizikos dėl šių aplinkybių atsiradimo. O kadangi aplinkybės nuo skolininko nepriklauso ir nėra numatytos, tai skolininkas nėra pasiruošęs jų atsiradimui ir joms atsiradus, nebegali jų išvengti. Toks *force majeure* požymių tarpusavio ryšys leidžia juos apibendrinti ir neretai teisinėje literatūroje yra išskiriami tik du nenugalimos jėgos požymiai – *nenumatomumas* ir *neišvengiamumas*, kaip apimantys kitus du *force majeure* nustatymo kriterijus. Nenumatomumas apibrėžiamas kaip įvykio nenumatymas ir negalėjimas jį numatyti iš anksto, o neišvengiamumas kaip įvykio atsiradimo ar pašalinimo nepriklausymas nuo skolininko valios ir skolininko negalėjimas įvykį kontroliuoti.⁵⁰ Iš esmės su šia nuomone galima sutikti, kadangi tai, jog skolininkas negali įvykio kontroliuoti ir įvykio atsiradimas ar pašalinimas nepriklauso nuo skolininko valios, būtent ir reiškia, kad skolininkas negali jo

⁴⁹ Šarka G. <http://www.verslobanga.lt/lt/patark.full/3d20d97f43fce>, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

⁵⁰ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 249.

išvengti. Tačiau iš Lietuvos teisės aktuose įtvirtinto nenugalimos jėgos reglamentavimo bei jo išaiškinimo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, matome, kad kaip įrodinėtinos yra išskiriamos keturios nenugalimos jėgos sąlygos, todėl jų apjungimas į dvi gali sukelti tam tikrų neaiškumų. Dėl šios priežasties šiame darbe bus plačiau aptariamoms visos keturios nenugalimos jėgos taikymo sąlygos.

2.2.1. NENUMATOMUMAS

Kaip viena iš sąlygų, būtinų *force majeure* egzistavimui nustatyti, Lietuvos teisės aktuose bei teisinėje literatūroje yra įvardijamas nenumatomumas. Pagal LR CK 6.212 straipsnį šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu ji įrodo, kad tą neįvykdymą sąlygojo aplinkybės, kurių šalis negalėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu. LR CK 6.253 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad nenugalima jėga yra laikomos tos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos. Iš šiame straipsnyje pateiktos formuluotės išplaukia du nenumatomumo kriterijų sudarantys elementai: visų pirma, aplinkybės, lėmusios asmeniui nustatytos pareigos nesilaikymą, nebuvo numatytos ir antra, šios aplinkybės protingai negalėjo būti numatytos. Vadinasi, tam, kad būtų patenkintas nenumatomumo reikalavimas nepakanka vien tik tai įrodyti, kad šalis tokių aplinkybių nenumatė, svarbu išsiaiškinti, ar ji galėjo jas protingai numatyti.

„Protingo numatymo“ kriterijus naudojamas ir tarptautinėje komercinėje teisėje. UNIDROIT principų 7.1.7 straipsnyje reikalaujama, kad šalis įrodytų, jog sutartis nebuvo įvykdyta dėl kliūties, kurios ji, sudarydama sutartį, negalėjo *protingai* numatyti. Vienos konvencijos 79 straipsnio 1 dalis numato, kad šalis neatsako už savo prievolių neįvykdymą, jeigu įrodo, kad nebuvo galima *protingai* iš jos tikėtis kliūties numatymo sutarties sudarymo momentu. Europos sutarčių teisės principai įtvirtina taisyklę, jog šalies sutartinių įsipareigojimų nevykdymas yra pateisinamas, jeigu šalis įrodo, jog sutartis neįvykdyta dėl kliūties, kurios sutarties sudarymo metu negalima buvo *protingai* numatyti.

Taigi kaip matome tiek Lietuvoje, tiek ir tarptautinėje praktikoje siekiant nustatyti, ar tam tikros aplinkybės, sąlygojusios šalies prisiimtų įsipareigojimų nevykdymą, yra nenumatytos, taikomas „protingo numatymo“ reikalavimas, t.y. sprendžiama, ar tokias aplinkybes būtų numačiusi bet kuri vidutiniškai protinga ir atidi sutarties šalis. Vadinasi, nenumatomumo kriterijus sietinas su tam tikru subjektyviu šalies požiūriu į atitinkamas aplinkybes. Jeigu nenumatomumo kriterijus būtų taikomas objektyviai, t.y. jeigu būtų siekiama nustatyti, ar apskritai galima buvo numatyti tokias aplinkybes, dėl kurių šalies įsipareigojimų vykdymas tapo neįmanomu, būtų pašalinamas

subjektyvus kiekvieno žmogaus suvokimas ir dalyvavimas, vertinant, ar aplinkybės pripažintinos nenugalima jėga. Todėl nenumatomumui konstatuoti naudojamas testas, pagal kurį nenumatomu yra laikomas toks įvykis, kurio negalėjo numatyti kiekvienas vidutiniškai protingas asmuo tokiomis aplinkybėmis, kurios buvo sudarant sutartį.⁵¹ Kalbant apie deliktinę atsakomybę, nenumatomumas vertinamas įvykio, kurio metu padaroma žala, momentu. Tiesa, užsienio valstybių praktikoje, ypač Prancūzijos, galima rasti atvejų, kada teismai nenumatomumo kriterijui nustatyti taiko ne protingo asmens standartą, o tikrina, ar tam tikras įvykis negalėjo būti numatytas konkrečiai tos šalies, kuri siekia remtis *force majeure*.⁵² Tuo tarpu Anglijos teismai deliktinės atsakomybės atveju nenumatomumo kriterijui tenkinti reikalauja, kad įvykio atsiradimo galimybės negalėtų numatyti joks žmogus. Tokia pozicija grindžiama pačia nenugalimos jėgos samprata, kuri pagal Anglijos teisę apsiriboja vien tik ypatingų gamtinio pobūdžio įvykių pripažinimu nenugalima jėga. Greenock Corporation v. Caledonian Railway byloje, kur dėl smarkios liūtis išsiliejęs baseinas padarė žalos ieškovo turtui, teismai konstatavo, jog nepakanka vien tik įrodyti, kad atsakovas to protingai nenumatė, toks įvykis turi būti apskritai nenumatytas.⁵³ Kaip teigia J. Murphy, tai apima reikalavimą, kad nenugalima jėga būtų „virš visko“, o ne tik protingo žmogaus numatymo.⁵⁴

Vertinant, ar asmuo galėjo numatyti tam tikrų aplinkybių atsiradimą, turi būti atsižvelgiama į jo patirtį, kvalifikaciją, amžių bei kitas savybes, kitaip tariant, turi būti vadovaujama protingumo ir rūpestingumo standartu, būdingu tos srities teisiniais santykiams. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas byloje dėl nuostolių atlyginimo, kuomet iš automobilių saugojimo aikštelės buvo pagrobtas saugotojui patikėtas automobilis, konstatavo, jog „turto saugotojas, priimdamas saugoti didelės vertės turtą, kaip patrauklų nusikaltimo objektą, esant dažniems smurtiniams bei panaudojant ginklą automobilių užvaldymo faktams, negali remtis turto pagrobimo ginkluoto užpuolimo metu aplinkybėmis kaip nenugalima jėga. Tokiomis kriminogeninėmis sąlygomis tikrai rūpestingas ir apdairus saugotojas privalo numatyti grėsmę prarasti saugojimui priimtą turtą dėl ginkluoto užpuolimo bei jai ruoštis“.⁵⁵ Kitoje byloje, kur dėl liūčių ir audrų žuvo dalis sutarties dalyko, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vadovavosi protingo ir rūpestingo ūkininko standartu: „Lietuvos klimatinės sąlygos yra tokios, jog būna liūtys ir audros, dėl kurių gali žūti derlius, tačiau

⁵¹ McKendrick E. Force majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995. P. 26.

⁵² Kurkela M. Comparative report on force majeure in Western Europe. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982. P. 59.

⁵³ Jones M. A. Textbook on Torts. Eight Edition. Oxford University Press, 2002. P. 401.

⁵⁴ Murphy J. Street on Torts. Eleventh Edition. United Kingdom, 2003. P. 447.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. nutartis c.b. L. Šatraitytė v. UAB „Paira“ Nr. 3K-3-931/2003, kat. 39.3; 56.1.

tai savaiame nėra radikalų, netikėta ar nenuspėjama. Kiekvienas rūpestingas ūkininkas, sudarydamas sutartį dėl žemės ūkio produkcijos auginimo bei pardavimo, tai turi ir gali numatyti“.⁵⁶

Svarbu paminėti, kad kiekvienu konkrečiu atveju taikomas protingo asmens standartas gali skirtis, priklausomai nuo teisinių santykių specifikos, sutarties pobūdžio. Pavyzdžiui, tarptautinių komercinių sutarčių atveju, kaip teigia C. Kessedjian, sutarties šalys bus traktuojamos kaip profesionalai, todėl iš jų bus reikalaujama išanalizuoti rinką, šalies, kurioje įsikūręs prekių gamintojas, situaciją, valstybių, per kurias bus gabenamos prekės, socialinę bei ekonominę padėtį ir panašiai.⁵⁷ Taigi šalims bus taikomas gana griežtas protingo asmens standartas ir tenkinti nenumatomumo sąlygą bus nelengva. Taip pat vertinant, ar atsiradusios aplinkybės, sąlygojusios sutarties įvykdymo negalimumą, tenkina nenumatomumo reikalavimą, D. P. Flambouras siūlo atsižvelgti ir į tokias aplinkybes kaip sutarties trukmė (kuo trukmė ilgesnė, tuo mažiau tikėtina, jog šalys bus pajėgios numatyti galimas kliūtis), taip pat yra svarbus faktas, jog prekių kaina tarptautinėje rinkoje svyruoja ar faktas, kad tam tikri kliūtis atsiradimo ženklai buvo gana aiškūs jau sutarties sudarymo metu.⁵⁸ Be abejo, svarbu tinkamai įvertinti ir aplinkybes, kuriomis buvo sudaryta sutartis. Vienu atveju, pavyzdžiui, esant įtemptiems tarptautiniams santykiams su kita valstybe, importo/eksporto uždraudimas gali būti lengvai numatomas, kitais atvejais – ne.

Galiausiai, sprendžiant, ar tam tikros aplinkybės atitinka nenumatomumo kriterijų, analizuojamas pats įvykis, jo atsiradimo tikimybė. Kaip pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinėje byloje Nr. 3K-3-29/2002, kur buvo sprendžiamas klausimas dėl vežėjo atsakomybės už dalies krovinio praradimą, kuris buvo pagrobtas užpuolimo metu, vienas iš ieškovo argumentų buvo toks: „Vežant krovninius per Lenkijos teritoriją, vagystės ir užpuolimai yra labai dažni, todėl vežėjas turi numatyti tokią galimybę ir iš anksto imtis visų atsargumo priemonių“. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pritarė pirmosios instancijos teismo išsakytai pozicijai, kad „numatyti galimybę tapti nusikaltimo auka yra praktiškai neįmanoma“, atmetė ieškovo ir trečiojo asmens argumentus, kad vairuotojas elgėsi neapdairiai ir galėjo išvengti nusikaltimo pasekmių ir pritaikė nenugalimos jėgos institutą.⁵⁹ Kitoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinėje byloje Nr. 3K-3-591/2004, kur automobilis buvo pavogtas, pasinaudojus automobilio rakteliais, signalizacijos

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 4 d. nutartis c.b. UAB „Linas ir Viza“ v. Jurgis Leskauskas Nr. 3K-3-83/2004, kat. 40.12.

⁵⁷ Kessedjian C. Competing Approaches to Force Majeure and Hardship. *International Review of Law and Economics* (25) 2005. P. 418.

⁵⁸ Flambouras D. P. The Doctrines of Impossibility of Performance and *clausula rebus sic stantibus* in 1980 Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods and the Principles of European Contract Law: A Comparative Analysis// <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/flambouras1.html>, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 9 d. nutartis c.b. UAB „Dutch Pack Baltic“ v. E. Savicko individuali įmonė „Vytelė“ Nr. 3K-3-29/2002, kat. 54.

nuotolinio valdymo pultu ir imobilizatoriumi, teismas išaiškino, jog „ieškovas turėjo galimybę ne tik numatyti galimą automobilio raktų, signalizacijos pulto ir imobilizatoriaus vagystę, bet ir galimybę užkirsti kelią tokiai vagystei“, nors ieškovas šiuos daiktus buvo palikęs kartu su striuke viešbučio rūbinėje, kuri saugoma viešbučio darbuotojų ir stebima vaizdo kameromis.⁶⁰

Prancūzijos teisinėje sistemoje kvalifikuojant įvykį kaip nenugalimą jėgą taip pat didelis dėmesys skiriamas nenumatomumo sąlygai. Nors Prancūzijos civilinio kodekso 1148 straipsnyje, skirtame nenugalimai jėgai reglamentuoti, konkrečiai neįvardijamos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos, tačiau Prancūzijos teismų praktika rodo, jog nenumatomumo sąlyga Prancūzijos civilinėje teisėje yra laikoma viena iš sąlygų, būtinų pripažįstant įvykį nenugalima jėga. Tai patvirtina ir šis Prancūzijos kasacinio teismo sprendimas, kuriame teismas padarė išvadą, jog negalimumas pasipriešinti įvykiui sudaro *force majeure*, kai įvykio nenumatymas neleidžia išvengti jo padarinių.⁶¹ Šiuo atveju kalbama apie viešbučio apiplėšimą, kurio metu keturi įsibrovėliai, grasindami ginklais, privertė viešbučio personalą atidaryti seifą ir jį ištuštino. Viešbučio klientui pareiškus ieškinį dėl nuostolių atlyginimo už pinigų, atiduotų saugoti į viešbučio seifą, praradimą, Prancūzijos kasacinis teismas tenkino ieškinį ir išaiškino, kad negalimumas pasipriešinti tam tikram įvykiui sudaro *force majeure*, jeigu tokio įvykio negalima iš anksto numatyti ir dėl to negalima jo išvengti. Todėl, pasak kasacinio teismo, atsakovas turėjo imtis visų būtinų atsargumo priemonių, kad šis įvykis būtų iš anksto numatytas ir jo išvengta. Atsižvelgiant į tai, kad viešbučio klientūrą sudaro turtingi klientai, viešbutis privalėjo vykdyti griežtą įeinančių ir išeinančių asmenų kontrolę, sudaryti pateikiamų saugoti daiktų sąrašus, tačiau to nedarė – taigi nesiėmė visų įmanomų atsargumo priemonių, kad būtų iš anksto numatytas minėtas įvykis ir būtų galima jo išvengti. Todėl kasacinis teismas pripažino, kad tokio pobūdžio apiplėšimas negali būti vertinamas kaip *force majeure*, kadangi normaliomis sąlygomis jį galima buvo iš anksto numatyti bei imtis priemonių, kad jo būtų išvengta.

Deliktinės atsakomybės kontekste paminėtina įdomi byla, kur Prancūzijos kasacinis teismas atleido nuo atsakomybės geležinkelio kompaniją, konstatuodamas, jog nenugalimą jėgą jos atžvilgiu sudarė nukentėjusiojo kaltė. Paryžiaus požeminėje stotyje tarp platformos ir bėgių buvo rasta negyva moteris. Šio įvykio liudytojų nerasta ir atliktas tyrimas neatskleidė tikrųjų įvykio aplinkybių. Aukos vyras pareiškė geležinkelio kompanijai ieškinį dėl žalos atlyginimo, remdamasis Prancūzijos civilinio kodekso 1384 straipsniu, numatančiu griežtą valdytojo atsakomybę už jo valdomo daikto padarytą žalą. Prancūzijos kasacinis teismas paliko nepakeistą apeliacinio teismo sprendimą, kuriuo

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 30 d. nutartis c.b. UAB „Limedika“ v. AB „Lietuvos draudimas“ Nr. 3K-3-591/2004, kat. 67.

⁶¹ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 594.

buvo atmestas ieškinys, ir išaiškino: „aukos kaltė visiškai atleidžia daikto valdytoją nuo atsakomybės, kai atitinka *force majeure* įvykio charakteristiką; šis reikalavimas tenkinamas, kai tokia kaltė įvykio momentu gali būti apibūdinta kaip nenumatyta ir neišvengiama“.⁶² Šioje byloje teismai konstatavo, kad geležinkelio kompanija laikėsi visų saugumo reikalavimų ir kad aukos veiksmai nebuvo iš anksto numatyti. Kaip matome iš šios bylos, nenugalima jėga gali būti laikomi nukentėjusiojo asmens veiksmai, jeigu tik jie atitinka nenugalimai jėgai keliamus reikalavimus. Tokios pačios pozicijos Prancūzijos kasacinis teismas laikosi ir trečiojo asmens veiksmų atžvilgiu: „trečiosios šalies įvykis, sudarytas kito asmens kritimo į eskalatorių, negali visiškai atleisti valdytojo nuo atsakomybės, išskyrus tuos atvejus, kai toks kritimas buvo jo atžvilgiu nenumatytas ir nenugalimas“.⁶³

Vokietijos civilinės teisės požiūris nenumatomumo atžvilgiu gali būti vertinamas kaip lankstesnis nei Lietuvos ar Prancūzijos. Nors teisinėje literatūroje, kalbant apie nenugalimos jėgos taikymo sąlygas Vokietijos teisėje, nenumatomumas yra išskiriamas kaip viena iš būtinų sąlygų *force majeure* aplinkybių egzistavimui konstatuoti, tačiau Vokietijos civilinio kodekso 275 straipsnis, reglamentuojantis nenugalimą jėgą, nereikalauja, kad pripažįstant įvykį *force majeure*, būtų nustatyta įvykio nenumatomumo sąlyga. Tokio požiūrio atrodo laikėsi ir Vokietijos kasacinis teismas byloje dėl atsisakymo išduoti administracinį leidimą reklaminiam ženklui įrengti, kurią citavome 2.1. poskyryje. Šioje byloje šalys, dar vesdamos derybas dėl sutarties sudarymo, numatė, jog ženklui įrengti bus reikalingas administracinis leidimas, vadinasi, jos neabejotinai galėjo numatyti ir galimybę, kad bus atsisakyta išduoti leidimą. Vokietijos kasacinis teismas pripažino atsisakymą išduoti leidimą nenugalima jėga, remdamasis dviem kriterijais: pirma, atsisakymas išduoti administracinį leidimą daro sutarties įvykdymą neįmanomu ir antra, sutarties įvykdymo negalimumas nepriklauso nei vienai iš šalių, t.y. nei viena iš šalių neatsako už tai, kad buvo atsisakyta išduoti administracinį leidimą, būtiną sutarčiai įvykdyti. Taigi teismas nenustatinėjo įvykio nenumatomumo sąlygos, o rėmėsi tik tuo, kad atsisakymas išduoti leidimą daro sutarties įvykdymą neįmanomu ir dėl to nėra atsakinga nei viena iš šalių. Vadinasi, Vokietijos teisėje nenumatomumo kriterijus nėra vertinamas kaip absoliučiai būtinas nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimui konstatuoti.

⁶² Koziol H./Steininger B.C. (eds.) European Tort Law 2006. Tort and Insurance Law Yearbook. Vienna/New York: Springer 2006. P. 203.

⁶³ Koziol H./Steininger B.C. (eds.) European Tort Law 2001. Tort and Insurance Law Yearbook. Vienna/New York: Springer 2001. P. 219.

2.2.2. NEPAŠALINAMUMAS

Antroji sąlyga, būtina nenugalimos jėgos egzistavimui įrodyti, yra nepašalinamumo kriterijus, kuris užsienio teisinėje literatūroje paprastai įvardijamas anglišku terminu „*impossibility*“, reiškiančiu negalimumą, neįmanomumą.⁶⁴ Manytina, jog šis terminas geriausiai išreiškia šio kriterijaus esmę, todėl ir šiame darbe jis bus vartojamas kaip nepašalinamumo kriterijaus sinonimas.

Nenugalimos jėgos institutas reikalauja, kad skolininko įsipareigojimų vykdymas taptų neįmanomu. Tam, kad tenkintų šią sąlygą, skolininkas privalo įrodyti, kad jis atitinkamu elgesiu negalėjo išvengti įvykio pasekmių ir kad įvykis daro jo prisiimtų įsipareigojimų vykdymą neįmanomu.⁶⁵ Šis reikalavimas itin griežtai taikomas Prancūzijos teisėje. Čia reikalaujama visiško neįmanomumo: nepakanka vien tik įrodyti, jog dėl tam tikro įvykio skolininko sutartinių įsipareigojimų vykdymas tapo sudėtingesniu ar sunkesniu, būtinas absoliutus negalimumas įvykdyti sutartinę prievolę.⁶⁶ Tai įrodo dar 1950 metais priimtas Prancūzijos kasacinio teismo sprendimas, kur pardavėjas, turėjęs pristatyti prekes pirkėjui, rėmėsi sunkumais, atsiradusiais dėl karo ir ekonominės situacijos, kaip aplinkybėmis, darančiomis prekių pristatymą neįmanomu. Prancūzijos kasacinis teismas atsisakė atleisti pardavėją nuo sutartinių įsipareigojimų vykdymo, remdamasis tuo, jog *force majeure* nėra taikoma tada, kai kliūtis tik daro sutartinių įsipareigojimų vykdymą sudėtingesniu ar sunkesniu.⁶⁷

Vokietijos teisėje negalimumo kriterijus yra aiškiai įtvirtintas įstatyme. Vokietijos civilinio kodekso 275 straipsnis numato, jog skolininkas yra atleidžiamas nuo prievolės įvykdymo, jeigu jos įvykdymas tapo negalimu dėl skolininko nekontroliuojamos aplinkybės, įvykusios po prievolės atsiradimo. Vadinas, Vokietijos teisė taip pat pripažįsta, kad nenugalimos jėgos egzistavimui konstatuoti būtina, jog skolininko prievolės įvykdymas taptų negalimu. Vokietijos kasacinis teismas byloje dėl žaliavų pristatymo į Hamburgo uostą, pritaikė nenugalimos jėgos institutą, remdamasis tuo, jog pristatymui į Hamburgą esant esmine sutarties sąlyga ir dėl karo veiksmų negalint pristatyti

⁶⁴ McKendrick E. Force majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995. P. 25.

⁶⁵ Kurkela M. Comparative report on force majeure in Western Europe. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982. P. 59.

⁶⁶ McKendrick E. Force majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995. P. 6.

⁶⁷ Kurkela M. Comparative report on force majeure in Western Europe. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982. P. 68.

žaliavų būtent į sutartyje numatytą vietą, pardavėjo prievolės įvykdymas tampa neįmanomu ir atleidžia jį nuo įsipareigojimų vykdymo.⁶⁸

Lietuvos teisės aktai konkrečiai neįvardija reikalavimo, kad norint pripažinti įvykį nenugalima jėga, jis turi daryti skolininko prisiimtų įsipareigojimų vykdymą neįmanomu, tačiau tokio reikalavimo egzistavimą patvirtina teisės doktrina bei teismų praktika. LR CK komentaro autoriai, komentuodami LR CK 6.212 straipsnį, teigia, jog tam, kad egzistuotų pagrindas taikyti nenugalimos jėgos institutą, turi būti objektyviai negalima įvykdyti sutartį. Jeigu dėl atsiradusių aplinkybių tik sunkiau ją įvykdyti, bet objektyviai šitai galima padaryti, šalis gali remtis CK 6.204 straipsniu, bet ne komentuojamu straipsniu.⁶⁹ Taip pat ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-931/2003, išvardindamas nenugalimos jėgos aplinkybes kvalifikuojančius požymius, kaip vieną iš jų įvardija reikalavimą, kad dėl susidariusių aplinkybių sutartį turi būti objektyviai negalima įvykdyti.⁷⁰

Kaip matome, tiek Lietuvos, tiek anksčiau aptartų užsienio valstybių teisėje, reikalaujama objektyvaus neįmanomumo, kuris gali būti teisinis (pvz. valstybė uždraudžia tam tikrų prekių importą arba eksportą, arba apriboja tam tikrų daiktų civilinę apyvartą) arba fizinis (pvz. gaisro metu sudega įmonė, vienintelė gaminusi tam tikro pobūdžio prekes). Tuo tarpu ekonominis negalimumas, taikant nenugalimos jėgos institutą, neturi reikšmės. Kitaip tariant, remiamasi formalaus įvykdymo galimybe – jeigu sutartį formaliai galima įvykdyti, pagrindo taikyti nenugalimą jėgą nebus, nors sutarties vykdymas ekonominiu požiūriu ir būtų neįmanomas ar nenaudingas.⁷¹ Tuo nenugalimos jėgos institutas skiriasi nuo jam giminingų frustracijos ir pasikeitusių aplinkybių (angl. *hardship*) institutų. Frustracija, kaip jau buvo kalbėta 1.2. poskyryje, yra būdinga bendrosios teisės tradicijos valstybių teisinėms sistemoms ir ji taikoma tada, kai be šalių kaltės sutartinis įsipareigojimas tampa negalimu įvykdyti, kadangi aplinkybės, kuriomis turi būti įvykdytas įsipareigojimas, daro įvykdymą radikaliai skirtingu nuo to, kuris buvo šalių sutartas sutartimi. Kaip matome, frustraciją sudarantis įvykis daro sutarties įvykdymą radikaliai skirtingu nuo to, ką šalys susitarė, tačiau dėl to įvykdymas nebūtinai taps objektyviai neįmanomu. Kitaip tariant, frustracijos doktrina galės būti taikoma ir tada, kai sutarties įvykdymas netampa visiškai neįmanomu. Remiantis tuo pačiu kriterijumi, galima atriboti nenugalimą jėgą ir nuo pasikeitusių aplinkybių instituto. Pastarasis yra susijęs su įvykiais,

⁶⁸ Kurkela M. Comparative report on force majeure in Western Europe. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982. P. 45.

⁶⁹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 350.

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. nutartis c.b. L. Šatraitytė v. UAB „Paira“ Nr. 3K-3-931/2003, kat. 39.3; 56.1.

⁷¹ McKendrick E. Force majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995. P. 6.

kurie pakeičia sutarties ekonominę pusiausvyrą taip, kad sutarties įvykdymas tampa per sunkus vienai iš šalių, tačiau jis nėra absoliučiai neįmanomas.⁷² UNIDROIT principų 6.2.2. straipsnis, apibrėžiantis pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo sąlygas, numato, kad šis institutas taikomas tada, kai tam tikri įvykiai iš esmės pakeičia šalių sutartinių prievolių pusiausvyrą, arba padidindami vykdymo išlaidas, arba sumažindami įvykdymo vertę, ir atitinka nenumatomumo, nekontroliuojamumo ir rizikos neprisiėmimo kriterijus. Kaip matome, kiti pasikeitusių aplinkybių institutui taikytini kriterijai sutampa su nenugalimos jėgos kriterijais, todėl esminis šių institutų skirtumas yra susijęs su įvykdymo negalimumu: pasikeitusių aplinkybių atveju sutartį įvykdyti įmanoma, tačiau pernelyg sunku, tuo tarpu nenugalimos jėgos atveju – įvykdymas objektyviai neįmanomas.

Taip pat svarbu aptarti, kokio pobūdžio įvykiai, gali sąlygoti sutarties įvykdymo neįmanomumą. T. Klimas, analizuodamas kontinentinės teisės tradicijos valstybių požiūrį į nenugalimą jėgą, išskiria kelis neįmanomumo atsiradimo pagrindus:

1. *Neteisėtumas*. Jeigu sutarties sudarymo metu sutartis buvo teisėta, tačiau vėlesni teisės pokyčiai padarė jos dalyką ar objektą neteisėtu, tai toks neteisėtumas yra sutarties įvykdymo negalimumo pagrindas.⁷³ Pavyzdžiui, draudimas eksportuoti ar importuoti prekes, valstybės nustatytas po to, kai buvo sudaryta sutartis. Šį pavyzdį iliustruoja Anglijos teismų nagrinėta byla, kur buvo remiamasi šalių į sutartį įtraukta nenugalimos jėgos sąlyga. Šioje byloje Lenkijos įmonė „Rolimpex“ sudarė cukraus pirkimo-pardavimo sutartį su Anglijos kompanija, pagal kurią įsipareigojo parduoti 17 000 tonų cukraus. Į sutartį buvo įtraukta nenugalimos jėgos sąlyga, numatanti pardavėjo atleidimą nuo atsakomybės, jeigu prekių pristatymui sutrukdys valstybės valdymo institucijų veiksmai, nekontroliuojami pardavėjo. Kadangi dėl potvynių ir lietaus tais metais cukrinių runkelių derlius buvo menkas, visa produkcijos apimtis buvo reikalinga Lenkijos poreikiams, todėl Lenkijos Ministrų Taryba priėmė dekretą, nustatantį draudimą eksportuoti cukrų. Lenkijos įmonė „Rolimpex“ nebegalėjo įvykdyti savo sutartinių įsipareigojimų, nes toks vykdymas būtų neteisėtas pagal Lenkijos teisę.⁷⁴

2. *Mirtis arba neveiknumas*. Jeigu sutartis reikalauja ypatingo vykdytojo, dažniausiai asmeninių paslaugų sutartyse, ir vykdytojas miršta arba tampa neveiksnus, tai sąlygoja sutarties įvykdymo negalimumą. Vokietijos kasacinis teismas byloje dėl bilietų kainos grąžinimo pripažino

⁷² Konarski H. Force Majeure and Hardship clauses in international contractual practice. *International Business Law Journal* (4) 2003. P. 407.

⁷³ Klimas T. *Comparative contract law. Cases, text and materials*. Durham, North Carolina: Carolina Academia Press, 2006. P. 193.

⁷⁴ Kurkela M. *Comparative report on force majeure in Western Europe*. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982. P. 37.

dirigento mirtį kaip negalimumo įvykdyti sutartį atvejį. Šioje byloje ieškovas įsigijo bilietus į simfoninio orkestro koncertą, kuriam turėjo diriguoti konkretus dirigentas. Tačiau dėl dirigento mirties, orkestras buvo diriguojamas kito asmens. Teismas konstatavo, jog dėl dirigento pasikeitimo suteiktos paslaugos nebeatitiko susulygtų paslaugų. Kadangi dirigentas mirė, įvykdyti sutartį susulygtomis sąlygomis tapo nebeįmanoma.⁷⁵

3. *Sutarties dalyko žūtis ar neprieinamumas*. Kai sutarties dalykas sunaikinamas ar būdas, kuriuo turi būti įvykdyta sutartis, yra neprieinamas be įsipareigojusios šalies kaltės, sutarties negalima įvykdyti ir šalių sutartinės prievolės panaikinamos.⁷⁶ Sutarties dalyko žūtis atvejui iliustruoti tinka garsiosios Anglijos Taylor v. Caldwell bylos aplinkybės. Nors šioje byloje buvo sprendžiamas frustracijos taikymo klausimas, tačiau bylos faktinės aplinkybės atitinka įvykdymo negalimumo dėl daikto žūtis atvejį. Šioje byloje ieškovas išsinuomojo salę, kurioje ketino rengti koncertus, tačiau likus kelioms dienoms iki koncerto, pastatas, kuriame buvo salė, sudegė. Kaip konstatavo teismas, koncertams tinkamos salės egzistavimas yra esminis sutarties įvykdymui, todėl jos žūtis daro sutarties įvykdymą neįmanomu.⁷⁷ Kalbant apie būdo, kuriuo turi būti įvykdyta sutartis, neprieinamumą, svarbu nustatyti, ar nėra alternatyvaus būdo sutarčiai įvykdyti. Kaip pavyzdžiui, Anglijos Lordų Rūmai, sprenddami, ar Sueco kanalo uždarymas sudaro *force majeure* įvykį pagal šalių į sutartį įtrauktą nenugalimos jėgos sąlygą, konstatavo, jog tuo atveju, kai įprastu būdu sutarties įvykdyti neįmanoma, tačiau yra galimas alternatyvus būdas sutarčiai įvykdyti, *force majeure* negali būti taikoma. Šioje byloje ieškovas įsipareigojo parduoti ir pristatyti 300 tonų žemės riešutų. Tinkamiausias būdas pristatyti riešutus buvo per Sueco kanalą. Kai Sueco kanalas buvo uždarytas, tiekėjai rėmėsi tuo kaip sutarties įvykdymo negalimumu. Lordų Rūmai konstatavo, jog šalys sutartyje konkrečiai neįvardijo pristatymo per Sueco kanalą kaip vienintelio sutarties įvykdymo būdo, todėl esant alternatyviam sutarties įvykdymo būdai (prekės galėjo būti gabenamos aplink Gerosios Vilties kyšulį), nors jis ir būtų brangesnis, sutarties įvykdymas nelaikomas neįmanomu. Faktas, kad įprastinis maršrutas buvo negalimas, nereiškia *force majeure*, jeigu buvo galimas alternatyvus maršrutas.⁷⁸

Nepašalinamumo kriterijus yra taikomas ir pripažįstant įvykį nenugalima jėga deliktinės atsakomybės atveju. Čia šio kriterijaus esmę galima būtų apibrėžti kaip neįmanomumą laikytis teisės aktų nustatytos pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai, kad nebūtų padaryta žalos kitiems asmenims.

⁷⁵ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 605.

⁷⁶ Klimas T. Comparative contract law. Cases, text and materials. Durham, North Carolina: Carolina Academia Press, 2006. P. 194.

⁷⁷ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 608.

⁷⁸ Kurkela M. Comparative report on force majeure in Western Europe. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982. P. 37.

Taigi asmuo, norėdamas pateisinti žalos kitam asmeniui padarymą, šiuo atveju turi įrodyti, kad atitinkamu elgesiu negalėjo išvengti atsiradusių aplinkybių, dėl kurių laikytis reikalavimo nedaryti žalos pasidarė neįmanoma. Kadangi deliktinės atsakomybės kontekste itin svarbu, ar asmuo ėmėsis tam tikrų atsargumo priemonių ar elgėsis rūpestingiau ir atidžiau, vis tik tai turėjo galimybę išvengti tokių aplinkybių atsiradimo, nepašalinamumo kriterijus neretai įvardijamas kaip aplinkybių neišvengiamumas. Tik įrodęs, kad aplinkybės, lėmusios delikto padarymą, buvo absoliučiai neišvengiamos, asmuo galės remtis nenugalimos jėgos institutu. Lietuvos teismai byloje dėl automagistralę prižiūrinčios įmonės deliktinės atsakomybės, kur dėl ant kelio buvusių kliūčių (padangų atplaišų ir akmenų) buvo padaryta žala lengvajam automobiliui, pabrėžė, jog „sprogusios padangos atplaišų ir akmenų atsiradimas ant važiuojamosios kelio dalies gali būti vertinamas kaip nenugalimos jėgos aplinkybė, pagal CK 6.270 straipsnio 1 dalį šalinanti civilinę atsakomybę, kadangi to, jog ant kelio dangos gali atsirasti tokių kliūčių, neįmanoma išvengti, nes dėl nerūpestingumo ar nepakankamo atidumo eismo dalyviai gali palikti ant važiuojamosios dalies daiktų, kurie gali tapti eismo įvykio priežastimi. Teisėjų kolegijos vertinimu, reikalauti, kad automagistralę prižiūrinčios įmonės užtikrintų tokių kliūčių neatsiradimą ar nebuvimą, reikštų reikalauti neįmanomo“.⁷⁹

Prancūzijos teisėje neišvengiamumo kriterijus yra aiškinamas kaip negalėjimas sutrukdyti aplinkybėms atsirasti. Tai reiškia, kad atsakovas nieko negalėjo padaryti, kad sutrukdytų aplinkybių atsiradimui.⁸⁰ Byloje dėl Prancūzijos nacionalinio geležinkelio operatoriaus (SNCF) atsakomybės už moteriai padarytą žalą, kuomet ji iššoko iš jau pajudėjusio traukinio, Prancūzijos apeliacinis teismas pabrėžė, jog toks nukentėjusiosios elgesys vertintinas kaip nenumatytas ir neišvengiamas: „tokio veiksmo SNCF negalėjo išvengti. SNCF negali pastatyti darbuotojo prie kiekvienų traukinio durų, todėl turi pasikliauti faktu, kad žmonės traukinio vagonuose turės pilietinės atsakomybės pojūtį ir paisys sveiko proto taisyklių bei draudžiamųjų ženklų“.⁸¹ Tuo tarpu Prancūzijos kasacinis teismas tokio nukentėjusiosios veiksmo nevertino kaip nenugalimos jėgos aplinkybės, kadangi, jo manymu, tokio įvykio galima buvo išvengti. Kasacinis teismas konstatavo, jog traukinio durų sistema sudaro galimybę keleiviams išlipti iš traukinio per trumpą periodą iki 5-6 sekundžių po išvykimo ir iki tol, kol traukinys išvysto 7 km/h greitį. Vadinasi, esant galimybei atidaryti duris traukiniui jau pajudėjus, SNCF turėjo numatyti, kad tokia galimybe gali būti pasinaudota, ir privalėjo imtis

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. nutartis c.b. AB „If draudimas“ v. Lietuvos automobilių kelių direkcija prie Susisiekimo ministerijos, VĮ „Automagistralė“ Nr. 3K-3-62/2009, kat. 44.5.2.8 (S).

⁸⁰ Gerven W. van. *Common Law of Europe Casebooks: Tort Law*. Oxford and Portland, Oregon. 2000, P. 331.

⁸¹ Koziol H./Steininger B.C. (eds.) *European Tort Law 2003. Tort and Insurance Law Yearbook*. Vienna/New York: Springer 2003. P. 167.

priemonių, kad to būtų išvengta. Taigi minėtas nukentėjusiosios bandymas išlipti iš judančio traukinio negali būti traktuojamas kaip nenugalima jėga SNCF atžvilgiu, kadangi jis netenkina *force majeure* reikalavimų.

Taigi tai, jog asmuo nieko negalėjo padaryti, kad sutrukdytų tam tikrų aplinkybių atsiradimui, reiškia, kad net ir ėmęsis atitinkamų priemonių, laikęsis atitinkamo rūpestingumo ir atidumo laipsnio, jis negalėjo šių aplinkybių išvengti. Kalbant apie didesnio pavojaus šaltinių valdytojų atsakomybę tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisėje neišvengiamumo kriterijui tenkinti yra keliami itin aukšti rūpestingumo ir atidumo reikalavimai. Štai Vokietijos teisėje reikalaujama, kad didesnio pavojaus šaltinių valdytojai negalėtų išvengti neigiamų įvykio pasekmių net ir laikęsi didžiausio rūpestingumo standarto.⁸² Pavyzdžiui, asmuo, valdantis transporto priemonę, privalo įrodyti didžiausią rūpestingumą, o tai reiškia, kad net ir idealus vairuotojas su didžiausiu rūpestingumu, dėmesiu bei apdairumu negalėjo išvengti tokių aplinkybių atsiradimo.⁸³ Tai paprastai sunku įrodyti, tačiau Vokietijos teismai tokias situacijas kaip alyvos nuotėkį ant kelio, kuris tamsiu paros metu yra praktiškai nematomas, nenumatytą ledo sluoksnį, dengiantį kelią, staigų vaiko, kurio nebuvo galima pastebėti prisiartinant, išbėgimą priešais transporto priemonę, yra pripažinę tenkinančiomis neišvengiamumo reikalavimą.

2.2.3. NEKONTROLIUOJAMUMAS

Tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisėje pripažįstama, kad skolininko elgesys, kuris sukėlė ar paskatino kliūčių jo prisiimtų įsipareigojimų vykdymui atsiradimą, šalina skolininko galimybę remtis nenugalima jėga kaip pagrindu, atleidžiančiu jį nuo civilinės atsakomybės. Taigi aplinkybių, lėmusių skolininko įsipareigojimų nevykdymą, atsiradimo objektyvumas, t.y. jų nepriklausymas nuo skolininko, yra išskiriamas kaip vienas būtinų kriterijų nenugalimos jėgos institutui taikyti. Prancūzijos civilinio kodekso 1147 straipsnis numato, jog skolininkas privalo atlyginti nuostolius, atsiradusius dėl prisiimtų įsipareigojimų nevykdymo visais atvejais, kai negali įrodyti, kad įsipareigojimų nevykdymą sąlygojo aplinkybės, už kurias jis nebuvo atsakingas. Vokietijos civilinio kodekso 275 straipsnis taip pat pateikia formuluotę, susijusią su skolininko atsakomybe už tokių aplinkybių atsiradimą: „skolininkas yra atleidžiamas nuo prievolės įvykdymo, jeigu jos įvykdymas tapo negalimu dėl aplinkybės, už kurią skolininkas neatsako“. Tuo tarpu

⁸² Koch B. A./ Koziol H. (eds.) *Unification of Tort Law: Strict Liability*. European Centre of Tort and Insurance Law. The Hague/London /New York: Kluwer Law International, 2002. P. 163.

⁸³ Ibid.

tarptautinės komercinės teisės aktuose šiam nenugalimos jėgos požymiui apibrėžti jau yra konkrečiai vartojamas „nekontroliuojamumo“ terminas. Pavyzdžiui, UNIDROIT principų 7.1.7 straipsnis numato, jog šalis atleidžiama nuo sutarties nevykdymo, jeigu įrodo sutartį nebuvo įvykdyta dėl kliūties, kurios ji negalėjo kontroliuoti ir negalėjo išvengti ar pašalinti kliūties ar jos padarinių. Taip pat ir LR CK, sekdamas UNIDROIT principų pavyzdžiu, apibrėžia nenugalimos jėgos aplinkybes kaip „neišvengiamas ir skolininko nekontroliuojamas bei nepašalinamas aplinkybes“ (LR CK 6.253 straipsnis).

Nekontroliuojamumo kriterijus teisinėje literatūroje neretai įvardijamas „išoriškumo“⁸⁴ (angl. *externality*) terminu, o įvykis, kurio šalis nekontroliavo, yra apibrėžiamas kaip „išorinis įvykis“⁸⁵ (angl. *outside event*). Tai reiškia, jog tam, kad sudarytų nenugalimą jėgą, įvykis turi būti išorinis skolininko atžvilgiu, t.y. jis turi būti už skolininko kontrolės ribų.⁸⁶ Dėl tokio įvykio atsiradimo skolininkas nėra atsakingas, nes neturėjo galimybių jį kontroliuoti, t.y. įvykis įvyko be skolininko kaltės ir valios. Jeigu skolininkas turėjo galimybę tą įvykį kontroliuoti arba prisiėmė jo atsiradimo riziką, *force majeure* neatsiras. Pavyzdžiui, restorano savininkas, bylinėdamasis dėl žalos atlyginimo, negalėjo remtis nenugalima jėga, aiškindamas, kad žuvies patiekalai buvo užkrėsti ligas sukeliančiomis bakterijomis. Teismas pripažino buvus galimybę patikrinti žuvų kokybę, todėl laikė nesant *force majeure*.⁸⁷ Kitoje byloje teismas sprendė klausimą dėl kraujo perpylimo centro atsakomybės, kai pacientei buvo perpiltas ŽIV virusu užkrėstas kraujas. Čia teismas konstatavo, kad net ir vidinis daikto trūkumas, apie kurį atsakovas nežinojo, nesudaro išoriškumo požymio, kadangi tinkamai laikydamasis pareigos užtikrinti tiekiamo kraujo kokybę, kraujo perpylimo centras turėjo galimybę ją patikrinti.⁸⁸

Vertinant, ar tam tikros aplinkybės, lėmusios skolininko prisiimtų įsipareigojimų nevykdymą, tenkina išoriškumo reikalavimą, turi būti nustatomi du esminiai dalykai: visų pirma, ar aplinkybių atsiradimas nebuvo įtakotas paties skolininko, t.y. ar dėl tų aplinkybių atsiradimo nėra skolininko kaltės. Pavyzdžiui, streikas, sąlygotas paties darbdavio padarytų darbo įstatymų pažeidimų, nebus laikomas *force majeure*, kadangi toks įvykis atsirado dėl paties skolininko kaltės. Pažeisdamas darbo įstatymus, jis pats įtakojo streiko kilimą. Antra, svarbu nustatyti, ar skolininkas turėjo galimybę kontroliuoti tokių aplinkybių bei jų pasekmių atsiradimą. Tai reiškia, jog ne tik pačios

⁸⁴ McKendrick E. *Force majeure and Frustration of Contract*. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995. P. 24.

⁸⁵ Rivkin, D. W. *Lex Mercatoria and Force majeure*// http://tldb.uni-koeln.de/php/pub_show_document.php?pubdocid=116100, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

⁸⁶ Backhaus R. *The Limits of Duty to Perform in the Principles of European Contract Law*. Electronic Journal of Comparative Law, vol . 8.1 (March 2004), www.ejcl.org/81/art81-2.doc, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

⁸⁷ Mikėlėnas V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996. P. 445.

⁸⁸ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. *Contract law and practice*. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 598.

aplinkybės, bet ir jų pasekmės neturi būti skolininko kontroliuojamos, t.y. skolininkas negali jų išvengti ar pašalinti. Kaip teigia J. Rimke, šalys yra įpareigosos neutralizuoti kliūtį: visų pirma, kliūtis turi būti išvengta, t.y. turi būti imtasi priemonių prieš jau gresiančią kliūtį, siekiant išvengti jos atsiradimo; antra, jeigu kliūtis vis tik tai atsirado, turi būti stengiamasi ją įveikti.⁸⁹ Jeigu aplinkybės yra išorinės, t.y. nepriklauso nuo skolininko kaltės ir valios, jis ne tik negalės kontroliuoti jų atsiradimo, bet ir įveikti šių aplinkybių bei jų padarinių. Kaip pavyzdžiui, šio darbo 2.1. poskyryje cituotame Prancūzijos kasacinio teismo sprendime dėl streiko pripažinimo nenugalima jėga kompanija negalėjo kontroliuoti tokių aplinkybių atsiradimo bei jų pašalinti, nes streiką organizavo profesinės sąjungos ir jis buvo nukreiptas prieš Vyriausybės vykdomą darbo užmokesčio politiką nacionalizuotame sektoriuje. Kadangi darbo užmokesčio dydį nacionalizuotame sektoriuje kontroliavo Vyriausybė, kompanija negalėjo išvengti streiko, patenkindama darbuotojų reikalavimus.

Taigi nekontroliuojamumo reikalavimas yra tenkinamas tada, kai įvykis yra išorinis skolininko atžvilgiu, t.y. kai skolininkas už jį nėra atsakingas. Prancūzijos teismai šį kriterijų interpretavo taip, kad šalies darbuotojų ar atstovų veiksmai nėra išoriniai šalies atžvilgiu, kadangi ji už juos atsako.⁹⁰ Tokia pati išvada darytina ir dėl trečiųjų asmenų, pasitelktų prievolei įvykdyti, veiksmų. Faktas, jog prievolės neįvykdymą sąlygojo trečiųjų asmenų, veikiančių skolininko naudai, veiksmai, nesudaro išorinio įvykio ir negali būti pagrindas taikyti *force majeure*.⁹¹ Tai aiškiai įtvirtinta LR CK 6.257 straipsnyje, nustatančiame, kad skolininkas, pasitelkęs prievolei įvykdyti trečiuosius asmenis, atsako kreditoriui, kai prievolė neįvykdyta ar netinkamai įvykdyta dėl šių trečiųjų asmenų kaltės. Taip pat ir LR CK 6.212 straipsnio 1 dalis numato, jog nenugalima jėga nelaikoma tai, kad skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles. Nors kaip jau buvo minėta šio darbo 2.1. poskyryje, Vienos konvencija numato šalies atleidimą nuo atsakomybės, kai prievolės nevykdymą sąlygoja trečiojo asmens neįvykdymas, tačiau reikia, kad egzistuotų dvi sąlygos: pirma, šalis turi būti atleidžiama nuo atsakomybės pagal Konvencijos 79 straipsnio 1 dalį, t.y. dėl nenugalimos jėgos, ir antra, trečiasis asmuo taip pat turi būti atleidžiamas nuo atsakomybės pagal minėtąjį straipsnį.

Gerokai keblesnė situacija yra tuomet, kai neįvykdymo priežastis yra pats asmuo, pavyzdžiui skolininko liga. Ar liga, kuri formaliai nėra įvykis, esantis už skolininko kontrolės ribų, gali būti

⁸⁹ Rimke J. Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice with Specific Regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts// <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

⁹⁰ Klimas T. Comparative contract law. Cases, text and materials. Durham, North Carolina: Carolina Academia Press, 2006. P. 195.

⁹¹ McKendrick E. Force majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995. P. 25.

laikoma išoriniu įvykiu? Apskritai liga, ko gero, neturėtų būti vertinama kaip įvykis, sudarantis *force majeure*, kadangi skolininkas turi galimybę ją numatyti ir imtis priemonių, kad jos būtų išvengta, t.y. kad ji neįtakotų skolininko prisiimtų įsipareigojimų nevykdymo ar netinkamo jų vykdymo. Tačiau kaip pripažįsta E. McKendrick, skolininko liga vis tik tai turėtų būti laikoma sudarančia *force majeure* tais atvejais, kai asmeninis prievolės įvykdymas yra esminis.⁹² Pavyzdžiui, dramaturgas negali laiku pristatyti pjesės scenarijaus dėl dantų skausmo po atliktos dantų operacijos⁹³ arba atlikėjas negali dalyvauti soliniame koncerte dėl balso stygų uždegimo.

Deliktinės atsakomybės atveju išoriškumo kriterijus taip pat yra traktuojamas kaip reikalavimas, kad aplinkybės, lėmusios delikto padarymą, būtų nepriklausomos nuo skolininko, t.y. kad jos nepriklausytų skolininko kontrolės sričiai.⁹⁴ Tačiau čia taip pat kyla nemažai problemų, siekiant nustatyti, ar įvykis iš tiesų nėra priskirtinas skolininkui. Pavyzdžiui, atsakomybės už valdomus daiktus atveju gali kilti klausimas, ar asmuo gali remtis valdomo daikto defektu, siekdamas pateisinti žalą kitam asmeniui ar jo turtui padarymą. Prancūzijos teisės doktrina gana griežta šiuo klausimu: „daikto defektas, net jei jis ir nėra žinomas atsakovui, nėra išorinis atsakovo atžvilgiu, todėl negali sudaryti *force majeure* atvejo“.⁹⁵ Vokietijos teisėje, kalbant apie transporto įvykius, transporto priemonė ir ją valdantis asmuo laikomi vienas su kitu neatsiejamais susijusiais, t.y. vienu, todėl jeigu žalą sąlygoja transporto priemonės techniniai defektai (pavyzdžiui, padangos sproginimas), jie nebus laikomi išoriniais transporto priemonės valdytojo atžvilgiu.⁹⁶

Anglijos teisėje nekontroliuojamumo reikalavimas, taikomas nenugalimos jėgos aplinkybėms deliktinėje atsakomybėje konstatuoti, yra apskritai suabsoliutinamas. Kaip teigia B. Markesinis ir S. Deakin nenugalima jėga yra laikomas įvykis, kuris atsiranda kaip gamtos jėgų rezultatas, nekontroliuojamas ne tik atsakovo, bet ir ko nors kito.⁹⁷ Lordas Hobhouse'as *Transco v. Stockport* byloje nenugalimos jėgos aplinkybes apibrėžė kaip nenumatytus įvykius, kurie neapima jokio žmogiško faktoriaus, o kyla išimtinai dėl gamtinių priežasčių, ir kurie negali būti įveikti ar kurių negalima išvengti net ir didžiausiomis pastangomis bei rūpestingumu.⁹⁸ Kaip jau buvo minėta ir anksčiau, nenugalima jėga čia apibrėžiama vien tik gamtiniais reiškiniais, kurių atsiradimo negali

⁹² McKendrick E. *Force majeure and Frustration of Contract*. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995. P. 24.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Gerven W. van. *Common Law of Europe Casebooks: Tort Law*. Oxford and Portland, Oregon. 2000, P. 331.

⁹⁵ Koch B. A./ Koziol H. (eds.) *Unification of Tort Law: Strict Liability*. European Centre of Tort and Insurance Law. The Hague/London/New York: Kluwer Law International, 2002. P. 137.

⁹⁶ Ibid. P. 163.

⁹⁷ Markesinis B., Deakin S. *Markesinis and Deakin's Tort Law*. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 2008. P. 927.

⁹⁸ Turner Ch., Hodge S. *Unlocking Torts*. Second Edition. London: Hodder Arnold, 2004. P. 348.

įtakoti ne tik asmuo, siekiantis išvengti atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu, bet ir bet kuris kitas asmuo.

2.2.4. RIZIKOS NEPRISIĖMIMAS

Sutartinės atsakomybės atveju, esant visiškam sutarties įvykdymo negalimumui, sprendžiamas klausimas ne tik dėl šalies, negalinčios įvykdyti savo sutartinės prievolės, atleidimo nuo sutarties vykdymo, tačiau ir dėl nuostolių kitai šaliai atlyginimo. Todėl šalis, siekianti remtis nenumatytu aplinkybių atsiradimu kaip pagrindu, atleidžiančiu ją nuo pareigos atlyginti kitos šalies patirtus nuostolius, be minėtų sąlygų dar turės įrodyti ir tai, kad ji nebuvo prisiėmusi arba jai neteko tokių aplinkybių atsiradimo rizika. Rizikos neprisiėmimo kriterijus tiesiogiai nėra įtvirtintas nei Lietuvos, nei nagrinėjamų užsienio valstybių teisės aktuose, nustatančiuose nenugalimos jėgos institutą reglamentuojančias teisės normas. Tarptautiniuose komercinės teisės dokumentuose taip pat nerasime konkrečios nuostatos, įpareigojančios šalį nenugalimos jėgos atveju įrodyti tai, jog ji nebuvo prisiėmusi nenugalimos jėgos aplinkybių atsiradimo rizikos. UNIDROIT principai tokį kriterijų tiesiogiai išskiria tik kalbant apie pasikeitusių aplinkybių instituto taikymą. Šių principų 6.2.2. straipsnio 1 dalis reikalauja, kad šalis, siekianti remtis pasikeitusių aplinkybių institutu, nebūtų prisiėmusi tų aplinkybių atsiradimo rizikos. Taip pat ir LR CK 6.204 straipsnis, reglamentuojantis sutartinių įsipareigojimų vykdymą pasikeitus aplinkybėms, į šiam institutui taikyti būtinų sąlygų sąrašą įtraukia rizikos neprisiėmimo kriterijų. Tuo tarpu kalbant apie rizikos neprisiėmimo kriterijų nenugalimos jėgos kontekste, svarbu pabrėžti, kad tokį kriterijų kaip būtiną išskiria Lietuvos teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne vienoje byloje yra akcentavęs, jog nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimui konstatuoti yra būtinos keturios sąlygos, iš kurių viena būtent ir yra rizikos neprisiėmimas.⁹⁹

Manytina, jog rizika skolininkui gali tekti įstatymo arba sutarties pagrindu. Kaip jau buvo kalbėta, tais atvejais, kai sutartis neįvykdoma dėl ją privalančios įvykdyti šalies kontrahentų padarytų pažeidimų, šalis nebus atleidžiama nuo atsakomybės dėl *force majeure*, kadangi ji, prievolei įvykdyti pasitelkdama trečiuosius asmenis, prisiima jų padarytų pažeidimų riziką. LR CK 6.38 straipsnio 4 dalis numato, kad jeigu skolininkas, vykdydamas prievolę, naudojasi kitų asmenų pagalba, tai jis už tų asmenų veiksmus atsako kaip už savo. Vadinasi, trečiųjų asmenų padarytas

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 22 d. nutartis c.b. V.V v. V.G. Nr. 3K-3-621/2004, kat. 118; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. nutartis c.b. L. Štraitytė v. UAB „Paira“ Nr. 3K-3-931/2003, kat. 39.3; 56.1; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 4 d. nutartis c.b. UAB „Linas ir Viza“ v. Jurgis Leskauskas Nr. 3K-3-83/2004, kat. 40.12.

pažeidimas, lėmęs šalies prisiimtų įsipareigojimų neįvykdymą, negali būti vertinamas kaip *force majeure*, kadangi šalis turėjo numatyti tokio pažeidimo padarymo galimybę ir jeigu ji vis tiek nusprendė naudotis trečiųjų asmenų pagalba, vadinasi ji prisiėmė ir galimo pažeidimo riziką.

Rizika gali būti prisiimama ir sutarties pagrindu, kai šalys sutartyje numato, kam tenka neigiamų aplinkybių atsiradimo rizika. Pavyzdžiui, skolininko užtikrinimas, kad sutartis bus įvykdyta, laikytinas skolininko rizikos dėl sutarties neįvykdymo prisiėmimu. Tuo tarpu nenugalimos jėgos sąlygos įtraukimas į sutartį kaip tik patvirtina rizikos prisiėmimo nebuvimą, kadangi šalys susitaria, kad jos nebus atsakingos už sutarties neįvykdymą dėl nenugalimos jėgos aplinkybių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tai patvirtino civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2006 dėl skolos ir delspinigių priteisimo, kurioje įmonių konsorciumas, rinkęs mokesčius už parkavimą bei baudas už parkavimo tvarkos nesilaikymą, įsiskolino Vilniaus miesto savivaldybei, kai, Vyriausybei priėmus nutarimą, neteko vieno iš sutartyje aptartų pajamų šaltinių – rinkti iš transporto priemonių savininkų mokesčių už važiuklės išblovimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje Vyriausybės nutarimo priėmimą laikė *force majeure* ir išaiškino: „Sutartimi įgydamas teisę teikti automobilių parkavimo viešąsias paslaugas koncesininkas (įmonių konsorciumas) taip pat prisiėmė su tokia veikla susijusią riziką. Tačiau ši įmonių konsorciumui atitekusi normali ūkinės veiklos rizika neapima nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių atsiradimo rizikos. Sutarties 7.2.1. punkte numatyta, kad šalys nebus atsakingos už įsipareigojimų nevykdymą, ir joms jokios sankcijos negalės būti taikomos, jei atitinkami pažeidimai kils dėl kitos šalies ar trečiųjų asmenų veiksmų, o taip pat dėl nenugalimos jėgos“.¹⁰⁰

Taip pat svarbu paminėti, jog rizika gali būti prisiimama ne tik aiškiai numatant tokį rizikos prisiėmimą sutartyje. C. Kessedjian, nagrinėdama UNIDROIT principų keliamus reikalavimus pasikeitusių aplinkybių institutui taikyti, teigia, jog gali kilti klausimas, kam apskritai yra išskiriamas rizikos neprisiėmimo kriterijus, jeigu yra reikalaujama, kad apie įvykį, sąlygojusį aplinkybių pasikeitimą, šalis sužinotų tik po sutarties sudarymo.¹⁰¹ Kitaip tariant, daroma prielaida, jog jeigu šalis apie aplinkybes sužinojo tik po sutarties sudarymo, vadinasi ji negalėjo prisiimti tų aplinkybių atsiradimo rizikos, numatydama tai sutartyje. Į minėtą klausimą atsako UNIDROIT principų komentaras, kuriame teigiama, jog rizikos prisiėmimas nebūtinai turi būti aiškiai išreikštas

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 12 d. nutartis c.b. Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas ir kt. Nr. 3K-3-273/2006, kat. 44.3; 44.5.1.

¹⁰¹ Kessedjian C. Competing Approaches to Force Majeure and Hardship. International Review of Law and Economics (25) 2005. P. 421.

sutartyje, tai gali išplaukti ir iš pačios sutarties prigimties.¹⁰² Komentare pateikiamas ir šis teiginys iliustruojantis pavyzdys: jeigu šalis sudaro iš esmės rizikingą sandorį, tai laikoma, jog ji prisiima tam tikro laipsnio riziką, net jei ji ir nežino apie tokią riziką, sudarydama sutartį.¹⁰³

Sprendžiant, ar šalis gali būti laikoma prisiėmusia aplinkybių atsiradimo riziką, taip pat turi būti atsižvelgiama į bendrus visuomenėje pripažįstamus vertinimo standartus. Kaip teigia Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje 3K-3-606/2004, „įmonė (verslininkas) yra pelno siekiantis asmuo, savo veikloje sudarantis komercinius sandorius, kurie pasižymi tam tikra rizika, dėl to tokia įmonė savo veikloje turi prisiimti neigiamų padarinių – nuostolių kitai sutarties šaliai – atsiradimo riziką ir tais atvejais, kai sutartinių prievolių tinkamas įvykdymas tampa apsunkintas ne nuo pačios įmonės priklausančių priežasčių. Kiekviena pelno siekianti įmonė veikdama įprastoje verslo srityje turi įvertinti rizikos veiksnius ir dėti pastangas jų poveikio minimizavimui“.¹⁰⁴

Tuo tarpu deliktinės atsakomybės atveju rizikos neprisiėmimo kriterijaus taikymas atrodo nereikalingas. Kaip žinome, deliktinė atsakomybė kyla dėl žalos padarymo, kai jos šalių iki teisės pažeidimo nesieja sutartiniai teisiniai santykiai. Todėl nesant sutarties, šalys negali ja prisiimti nenugalimos jėgos aplinkybių atsiradimo rizikos. Tuo tarpu įstatymai taip pat nenumato žalą padariusio asmens pareigos prisiimti neigiamas nenugalimos jėgos aplinkybių atsiradimo pasekmes. Tai apskritai prieštarautų bet kokiai logikai, kadangi, jeigu nenugalimos jėgos aplinkybės, sąlygojusios delikto padarymą, yra nenumatytos ir skolininko nekontroliuojamos, tai jis negali prisiimti rizikos dėl tokių aplinkybių atsiradimo.

¹⁰² UNIDROIT principles official comments// <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. UAB „Kemira GrowHow“ v. ŽŪB „Anglininkai“, UAB „NORD/LB draudimas“ Nr. 3K-3-606/2004, kat. 39.6.1; 67.

3. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) NUSTATYMO TEISINĖS PASEKMĖS

3.1. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) TEISINĖS PASEKMĖS SUTARTINĖJE ATSAKOMYBĖJE

LR CK 6.212 straipsnis, reglamentuojantis sutarčių neįvykdymo dėl *force majeure* teisinės pasekmės, numato, jog šalis, įrodžiusi sutarties neįvykdymą dėl iš anksto nenumatytų, nekontroliuojamų ir neišvengiamų aplinkybių, yra atleidžiama nuo sutartinės atsakomybės. LR CK 6.245 straipsnio 3 dalis sutartinę atsakomybę apibrėžia kaip turtinę prievolę, atsirandančią dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (baudų, delspinigių), o kita šalis – pareigą atlyginti nuostolius arba sumokėti netesybas (baudas, delspinigius). Šią pareigą konkrečiai įtvirtina LR CK 6.256 straipsnio 2 dalis – „asmuo, neįvykęs ar netinkamai įvykęs savo sutartinę prievolę, privalo atlyginti kitai sutarties šaliai šios patirtus nuostolius, sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Taigi skolininkas, pažeidęs savo sutartinę prievolę dėl aplinkybių, kurios atitinka visus keturis ankstesniame skyriuje išskirtus nenugalimos jėgos taikymo kriterijus, yra atleidžiamas nuo pareigos atlyginti nuostolius ar sumokėti netesybas.

Nenugalima jėga yra ne tik pagrindas, kuriuo remiantis skolininkas atleidžiamas nuo sutartinės atsakomybės – nuostolių atlyginimo ir netesybų (baudų, delspinigių) sumokėjimo, bet ir vienas iš pagrindų, kai prievolė pasibaigia. LR CK 6.127 straipsnio 1 dalis numato, jog skolininko prievolė baigiasi, kai jos įvykdyti neįmanoma dėl nenugalimos jėgos, už kurią skolininkas neatsako. Toks prievolės pasibaigimo pagrindas yra logiškai pagrįstas, kadangi, remiantis *impossibilium nulla obligatio* principu, šalių negali saistyti neįvykdoma sutartis. Tais atvejais, kai prievolės įvykdymo terminas praleidžiamas dėl nenugalimos jėgos, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas prievolės įvykdymą priskiria prie sutartinės atsakomybės, nuo kurios skolininkas atleidžiamas nenugalimos jėgos pagrindu: „Teisėjų kolegija pažymi, kad įstatyme aiškiai įtvirtinta taisyklė, kad, kai skolininkas praleidžia prievolės vykdymo terminą, kreditorius gali reikalauti sutartinės atsakomybės, t.y. pagrindinės prievolės įvykdymo ir netesybų (baudos arba delspinigių) sumokėjimo (CK 6.258 straipsnio 2 dalis). Taigi atsiradę valstybės veiksmai (Vyriausybės nutarimas, dėl kurio skolininkas neteko galimybės vykdyti sutartinę prievolę), kaip pagrindas atleisti skolininką nuo atsakomybės, ir reiškia tai, kad skolininkas atleidžiamas nuo pagrindinės sutartinės prievolės įvykdymo ir

papildomos prievolės – delspinigių sumokėjimo.“¹⁰⁵ Tačiau jeigu skolininkas prievolės įvykdymo terminą praleis dar iki nenugalimos jėgos aplinkybių atsiradimo, jis negalės remtis nenugalima jėga kaip pagrindu pateisinančiu įvykdymo termino praleidimą. Tokia pozicija išplaukia iš LR CK 6.127 straipsnio 1 dalies nuostatos, jog nenugalimos jėgos pagrindu skolininkas gali būti atleidžiamas nuo prievolės vykdymo tik tuo atveju, jeigu nenugalima jėga atsirado iki tol, kol skolininkas nepažeidė prievolės. Jeigu nenugalimos jėgos aplinkybės atsirado skolininkui jau pažeidus savo sutartinę prievolę, pavyzdžiui praleidus terminą sutarčiai įvykdyti, skolininkas nebus atleidžiamas nuo prievolės įvykdymo nenugalimos jėgos pagrindu. Tokia išvada darytina remiantis tuo, jog jeigu skolininkas nebūtų pažeidęs prievolės ir ją įvykdęs laiku, tai atsiradusios nenugalimos jėgos aplinkybės jau nebūtų turėjusios įtakos jo sutartinių įsipareigojimų vykdymui.

Taigi pagrindas atleisti skolininką nuo sutartinės prievolės vykdymo yra neįmanomumas įvykdyti sutartį dėl nenugalimos jėgos, atsiradusios iki tol, kol skolininkas nepažeidė prievolės. Nenugalimos jėgos atveju neįmanomumas įvykdyti sutartį gali būti tiek faktinis, tiek juridinis.¹⁰⁶ Esant faktiniam neįmanomumui įvykdyti sutartinę prievolę dėl nenugalimos jėgos, skolininkas gali būti atleidžiamas nuo prievolės vykdymo, netaikant turtinio pobūdžio sankcijų, tik tuo atveju, jei prievolės dalykas yra individualiais požymiais apibrėžtas daiktas. Prievolės dalykui esant rūšiniais požymiais apibrėžtiems daiktams, laikomasi pozicijos, kad praradus tokius daiktus dėl nenugalimos jėgos neįmanomumas įvykdyti sutartį yra santykinis. Tai paremta bendru principu, kad rūšis nežūsta (lot. *genus perire non potest*). Prisiminkime šio darbo 2.1. poskyryje cituotą Vokietijos kasacinio teismo sprendimą dėl sausros, lėmusios netinkamą skolininko sutartinių įsipareigojimų vykdymą. Šioje byloje Vokietijos kasacinis teismas būtent ir sprendė klausimą, ar sutartimi įsipareigotos pristatyti cukrinių runkelių sėklos yra individualiais ar rūšiniais požymiais apibrėžti daiktai. Kadangi buvo nuspręsta, jog skolininkas sutartimi įsipareigojo pristatyti būtent savo paties užaugintas sėklas, t.y. individualiais požymiais apibrėžtus daiktus, tai dėl sausros prarastos cukrinių runkelių sėklų dalies jis negalėjo pakeisti kitomis tos pačios rūšies sėklomis ir objektyviai negalėjo įvykdyti dalies savo prisiimtų sutartinių įsipareigojimų.¹⁰⁷ Prancūzijos civilinė teisė taip pat laikosi požiūrio, jog rūšiniais požymiais apibrėžtas daiktas negali žūti visiškai ir tuo padaryti sutartinių prievolių vykdymą absoliučiai neįmanomu. J. Rimke teigia, kad pardavėjas visuomet gali įsigyti kitų rūšiniais požymiais apibrėžtų daiktų ir pakeisti jais prarastuosius dėl nenumatytų aplinkybių atsiradimo, todėl

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 12 d. nutartis c.b. Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas“ Nr. 3K-3-273/2006, kat. 44.3, 44.5.1.

¹⁰⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 92.

¹⁰⁷ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 603.

sutartis negali būti laikoma objektyviai neįvykdoma ir dėl to negali būti taikomas nenugalimos jėgos institutas.¹⁰⁸ G. H. Treitel, plėtodamas negalimumą įvykdyti sutartį dėl rūšiniais požymiais apibrėžtų daiktų žuvimo, aiškina, jog „net ir tuo atveju, kai daiktas fiziškai nežūsta, tačiau tampa skolininkui neprieinamas dėl prasto derliaus ar verslo partnerių, kurie turėjo pateikti atitinkamas prekes, išsipareigojimų nevykdymo, sutarties neįvykdymas pripažįstamas esančiu dėl skolininko kaltės, kadangi jis iš esmės turėdamas galimybę sutartį įvykdyti atsisako ją vykdyti nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, padidėjus išlaidoms ar kitaip pasunkėjus sutarties įvykdymui.“¹⁰⁹

Juridinis neįmanomumas įvykdyti sutartį gali atsirasti, pavyzdžiui, kai valdžios institucijos aktu uždraudžiamas tam tikrų prekių importas arba eksportas, panaikinama juridinio asmens veiklos licencija ir kt.¹¹⁰ Čia yra svarbus valdžios institucijos akto, kuriuo buvo sukurtas sutarties įvykdymo negalimumas, teisėtumas, kadangi tuo atveju, kai toks aktas pripažįstamas negaliojančiu, skolininko prievolė, kuri dėl šio akto priėmimo tapo neįmanoma įvykdyti, vėl atsinaujina, tiesa, jeigu ko kita nenumato šalių sutartis arba nelemia prievolės esmė, arba jeigu kreditorius dar nėra praradęs intereso, kad sutartis būtų įvykdyta (LR CK 6.127 straipsnio 3 dalis). Be to, šalys turi teisę reikalauti, kad joms būtų atlyginti neteisėtais valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmais padaryti nuostoliai (LR CK 6.271 straipsnis). Jeigu valstybės ar savivaldybės veiksmai, atėmę iš šalies galimybę įvykdyti prievolę, buvo teisėti, prievolė baigiasi dėl nenugalimos jėgos pagal LR CK 6.127 straipsnio 1 dalį.

Force majeure aplinkybės gali trukti tam tikrą arba neribotą laiką. Atsižvelgiant į tai, skiriamas trumpalaikis ir visiškas sutarties įvykdymo negalimumas, sukiantis skirtingus teisinius padarinius. LR CK 6.212 straipsnio 2 dalis numato, kad tais atvejais, kai aplinkybė, dėl kurios neįmanomas sutarties įvykdymas, yra laikina, tai šalis atleidžiama nuo atsakomybės tik tokiam laikotarpiui, kuris yra protingas atsižvelgiant į tos aplinkybės įtaką sutarties įvykdymui. Taigi kai aplinkybės, darančios šalies prisiimtų sutartinių išsipareigojimų vykdymą neįmanomu, yra laikinos, tai šalis, privalanti vykdyti sutartį, atleidžiama nuo sutarties vykdymo taip pat laikinai. Terminą „laikiniai“ LR CK šeštosios knygos komentaro autoriai aiškina kaip laikotarpį, kurį tos aplinkybės egzistuoja, arba kitokį laikotarpį, kuris yra protingas, atsižvelgiant į jų poveikį.¹¹¹ Taigi laikinas sutarties neįvykdomumas apima ne tik pačių aplinkybių trukmę, bet ir jų pasekmių trukmę, todėl

¹⁰⁸ Rimke J. Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice with Specific Regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts//

<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

¹⁰⁹ Treitel G. H. The Law of Contract. Oxford: Sweet&Maxwell, 2003. P. 871.

¹¹⁰ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 92.

¹¹¹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 285.

šalis atleidžiama nuo sutarties vykdymo tiek esant pačioms aplinkybėms, tiek ir visą laikotarpį, kurį tęsiasi neigiamos pasekmės, trukdančios įvykdyti sutartį. LR CK komentare taip pat pabrėžiama, jog laikotarpiui, kuriam šalis yra atleidžiama nuo sutarties vykdymo, negali būti taikoma ir civilinė atsakomybė už sutarties neįvykdymą.¹¹² Taigi šiam laikotarpiui šalis atleidžiama ir nuo nuostolių atlyginimo bei netesybų (baudų, delspinigių) sumokėjimo. Vadinasi, esant laikinoms nenugalimos jėgos aplinkybėms, sutarties vykdymas paprasčiausia atidedamas vėlesniam laikui. Pasibaigus laikinam tų aplinkybių poveikiui, sutartis privalo būti vykdoma bendrąja tvarka.

Esant visiškam įvykdymo negalimumui, kaip jau buvo minėta, LR CK 6.127 straipsnio 1 dalis numato prievolės pasibaigimą – prievolė baigiasi, kai jos įvykdyti neįmanoma dėl nenugalimos jėgos, už kurią skolininkas neatsako. Vadinasi, tam, kad pasibaigtų šalių tarpusavio teisės ir pareigos, būtinas visiškas negalimumas įvykdyti sutartį, t.y. nenugalimos jėgos aplinkybės, sąlygojančios sutartinės prievolės įvykdymo negalimumą, turi būti ne laikino, o nuolatinio pobūdžio. Nuolatinio pobūdžio *force majeure* aplinkybių egzistavimas lemia šalis saistančios prievolės pabaigą ir prievolės neįvykdžiusios šalies atleidimą nuo atsakomybės.

Būtina pabrėžti, jog LR CK 6.212 straipsnis, atleidžiantis skolininką nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, neatima iš kitos šalies galimybės imtis gynybos priemonių, kurios nėra civilinė atsakomybė. Šio straipsnio 4 dalis leidžia kitai šaliai pasinaudoti teise nutraukti sutartį, sustabdyti sutarties vykdymą, taip pat reikalauti sumokėti palūkanas. LR CK 6.212 straipsnis numato tik šalies, nukentėjusios dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo, galimybę pasinaudoti kitomis nei civilinė atsakomybė gynybos priemonėmis, tuo tarpu Vienos konvencijos 79 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nuostata, jog „niekas šiame straipsnyje netrukdo kiekvienai šaliai pasinaudoti bet kuria teise, išskyrus teisę į nuostolių atlyginimą pagal šią Konvenciją“. UNIDROIT principų 7.1.7 straipsnio 4 dalis numato: „šio straipsnio nuostatos neatima iš šalies teisės nutraukti sutartį arba sustabdyti jos įvykdymą, arba reikalauti sumokėti palūkanas“. Kaip matome, ši nuostata nekonkretizuoja, kuri šalis gali pasinaudoti minėtomis gynybos priemonėmis, tačiau UNIDROIT principų komentare teigiama, jog šis straipsnis neriboja būtent šalies, negavusios įvykdymo, t.y. nukentėjusios šalies, teisės į kitas gynybos priemones.¹¹³

Kalbant apie nukentėjusios šalies teisę nutraukti sutartį, kai ji nevykdoma dėl nenugalimos jėgos, gali kilti klausimas, ar tokiam sutarties nutraukimui būtinas teismo sprendimas, ar šalis gali nutraukti sutartį neteismine tvarka. LR CK 6.217 straipsnio 5 dalis numato, jog vienašališkai sutartis

¹¹² Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2003. P. 285.

¹¹³ UNIDROIT principles official comments// <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

gali būti nutraukta joje numatytais atvejais. Tuo tarpu jeigu sutartis nenumato galimybės nutraukti sutartį, kai ji nevykdoma dėl atsiradusių *force majeure* aplinkybių, šalis, ko gero, galėtų remtis LR CK 6.217 straipsnio 1 dalimi, reglamentuojančia vienašališką sutarties nutraukimą, nesikreipiant į teismą, dėl esminio sutarties pažeidimo – šalis gali nutraukti sutartį, jeigu kita šalis sutarties neįvykdo ar netinkamai įvykdo ir tai yra esminis sutarties pažeidimas. Esminiu sutarties pažeidimu teisinėje literatūroje apibrėžiamas toks vienos iš šalių įvykdytas pažeidimas, kuris iš esmės atima antrajai šaliai galimybę tikėtis, kad sudaryta sutartis bus tinkamai įvykdyta.¹¹⁴ Jeigu nenugalimos jėgos aplinkybės, trukdančios vienai iš šalių įvykdyti sutartimi priisimtus įsipareigojimus, tęsiasi ilgą laiką ir nėra numatomas jų pasibaigimas, manytina, jog tokią situaciją reikėtų vertinti kaip atimančią iš šalies galimybę tikėtis, kad sutartis bus tinkamai įvykdyta. LR CK 6.218 straipsnio 1 dalis įtvirtina šalies, siekiančios nutraukti sutartį, pareigą apie nutraukimą iš anksto pranešti kitai šaliai. Kai sutartis nutraukiama dėl *force majeure*, taikoma restitucija – dvišalės sutarties skolininkas privalo grąžinti kitai šaliai visa, ką buvo iš jos gavęs, ir netenka teisės reikalauti to, ko dar nėra gavęs pagal sutartį (LR CK 6.145-6.153 straipsniai).

LR CK 6.212 straipsnio 4 dalis suteikia šaliai, negavusiai sutarties įvykdymo, teisę sustabdyti savo prievolių vykdymą. Toks reguliavimas išplaukia iš sutarties šalių abipusiškumo principo, kuris reikalauja, kad dvišalės prievolės būtų vykdomos vienu metu – vienos šalies teisė yra paremta kitos šalies pareiga. Todėl nenugalimos jėgos aplinkybėms pašalinus skolininko pareigą vykdyti sutartį, jis negali reikalauti, kad kita šalis vykdytų priešpriešinius įsipareigojimus.¹¹⁵ Reikia pastebėti, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas priešpriešinės prievolės įvykdymo sustabdymo klausimą, nėra nuoseklus. LR CK 6.212 straipsnio 4 dalyje numatyta, jog šio straipsnio nuostatos neatima iš šalies teisės sustabdyti sutarties įvykdymą. Tuo tarpu LR CK 6.58 straipsnio 2 dalies 2 punktas įtvirtina nuostatą, kad prievolės šalis neturi teisės sustabdyti prievolės vykdymą, jeigu kita prievolės šalis negali savo pareigos įvykdyti ne dėl nuo jos priklausančių aplinkybių. Šiuo atveju normų konkurencija turėtų būti sprendžiama taip, kad specialioji norma (LR CK 6.212 straipsnio 4 dalis) turėtų pirmenybę bendrosios normos (LR CK 6.58 straipsnio 2 dalies 2 punktas) atžvilgiu ir sutarties šalis, negavusi įvykdymo dėl nenugalimos jėgos, galėtų sustabdyti savo prievolės vykdymą.

LR CK 6.212 straipsnis, atleisdamas šalį nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, kitai šaliai suteikia teisę reikalauti sumokėti palūkanas, tačiau nekonkretizuojama, kokios tai palūkanos. Pavyzdžiui, LR CK 6.261 straipsnyje numatytos palūkanos, atliekančios kompensavimo, o ne

¹¹⁴ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 168.

¹¹⁵ Rivkin, D. W. Lex Mercatoria and Force majeure// http://tldb.uni-koeln.de/php/pub_show_document.php?pubdocid=116100, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

mokėjimo funkciją, iš esmės yra ne kas kita, kaip skolininko atsakomybės forma – „skolininkas privalo mokėti už termino praleidimą sutarties ar įstatymo nustatytas palūkanas, kurios yra laikomos minimaliais kreditoriaus nuostoliais“. Jeigu nenugalimos jėgos institutas įgalina kreditorių reikalauti palūkanų, kurios pagal įstatymą yra laikomos minimaliais jo patiriamais nuostoliais piniginių prievolių atveju, tai reikėtų daryti išvadą, jog civilinės atsakomybės netaikymas esant nenugalimos jėgos aplinkybėms yra sąlyginis. UNIDROIT principų 7.1.7 straipsnio 4 dalyje taip pat yra numatyta kreditoriaus teisė reikalauti palūkanų, tačiau principų komentare nutylima, kodėl ir už ką tokia galimybė numatyta. Teisės departamento išvadoje LR CK šeštosios knygos „Prievolių teisė“ projektui¹¹⁶ buvo suabejota projekto 6.212 straipsnio 4 dalies nuostata, leidžiančia sutarties šaliai reikalauti iš kitos šalies, kuri nevykdo prievolės dėl nenugalimos jėgos, palūkanų mokėjimo, nes „tai nesiderintų su to paties straipsnio 1 ir 2 dalimi, pagal kurias kita šalis tokiu atveju atleidžiama nuo atsakomybės“ ir buvo pateiktas pasiūlymas patikslinti projekto 6.212 straipsnio 4 dalies redakciją, tačiau į šias pastabas nebuvo atsižvelgta.

3.2.NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) TEISINĖS PASEKMĖS DELIKVINĖJE ATSAKOMYBĖJE

LR CK 6.253 straipsnis nenugalimą jėgą įvardija kaip vieną iš pagrindų, kuriems esant civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo visiškai ar iš dalies atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės. Tai reiškia, jog nenugalimos jėgos institutas yra taikomas visam civilinės atsakomybės spektrui – tiek sutartinei, tiek deliktinei atsakomybei. LR CK 6.245 straipsnio 4 dalis pateikia deliktinės atsakomybės sampratą: deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais. Taigi pagal bendrąją taisyklę deliktinė atsakomybė atsiranda dėl žalos padarymo, kai asmens, padariusio žalą arba atsakingo už žalos padarymą, ir nukentėjusiojo nesieja sutartiniai teisiniai santykiai. Kaip buvo minėta, esant sutartinei atsakomybei viena šalis įgyja teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (baudų, delspinigių), o kita šalis – pareigą atlyginti nuostolius ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Tuo tarpu deliktinės atsakomybės atveju, kadangi šalių iki teisės pažeidimo nesieja teisiniai santykiai, atsakomybė apsiriboja tik deliktu padarytos žalos atlyginimu. Taigi deliktinę atsakomybę

¹¹⁶ 2000-07-10 Teisės departamento išvada Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštosios knygos „Prievolių teisė“ projektui Nr. P-2530//http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=104791&p_query=&p_tr2=, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

galima apibrėžti kaip turtinę prievolę, kurios viena šalis, t.y. šalis, kuriai padaryta žala, įgyja teisę reikalauti žalos atlyginimo, o kita šalis, pažeidusi teisės aktuose nustatytą rūpestingumo pareigą ir taip padariusi žalos kitam asmeniui ar turtui, įgyja pareigą atlyginti deliktu padarytą žalą. Tokią pareigą konkrečiai įtvirtina LR CK 6.263 straipsnio 2 dalis – žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. Tuo tarpu nenumatytos, neišvengiamos ir asmens nekontroliuojamos aplinkybės, lėmusios delikto padarymą, atleidžia asmenį nuo minėtos pareigos, t.y. nuo pareigos atlyginti žalą. Kaip pavyzdį nenugalimos jėgos teisinėms pasekmėms deliktinėje atsakomybėje iliustruoti galima pateikti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinę bylą Nr. 3K-3-432/2004, kur buvo sprendžiamas UAB „Luidas“, vykdytųjų Gedimino prospekto rekonstrukcijos darbus, deliktinės atsakomybės klausimas, kai liūtis metu pro UAB „Vilniaus universalinė parduotuvė“ pamatus prasiveržęs vanduo užpylė rūsio patalpas ir apgadino rūsio grindų dangą bei apsėmė elektros skydinę. Ieškovo teigimu, UAB „Luidas“ nevykdė teisės aktų nustatytų reikalavimų ir nesiėmė priemonių, kad būtų išvengta žalos padarymo, todėl privalo atlyginti UAB „Vilniaus universalinė parduotuvė“ patirtą žalą. Tačiau teismai išaiškino, kad nėra pagrindo pripažinti UAB „Luidas“ atsakinga už UAB „Vilniaus universalinė parduotuvė“ patirtą žalą, kadangi žala pastatui buvo padaryta dėl nenugalimos jėgos, kuria teismai pripažino trijų nepalankių aplinkybių derinį – neprognozuojamai intensyvi ir gausi liūtis, atviros tranšėjos išorinėje pastato pamatų dalyje buvimas ir nežinia kada, žymiai anksčiau plytų mūro pamatuose padarytos ir tik po liūtis aptiktos dvi angos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad bylą nagrinėjusiems teismams argumentuotai nustačius nenugalimos jėgos aplinkybes, UAB „Luidas“ atleidimas nuo atsakomybės LR CK 6.270 straipsnio 1 dalies pagrindu yra pagrįstas.¹¹⁷ Taigi kaip matome, pagrįstai įrodžius nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimą, t.y. įrodžius, jog tam tikros aplinkybės tenkina visus joms keliamus reikalavimus, asmuo gali sėkmingai remtis nenugalima jėga kaip jo deliktinę atsakomybę šalinančia aplinkybe.

Kadangi sutartiniai ir deliktiniai teisiniai santykiai iš esmės skiriasi savo specifika ir pobūdžiu, tai ir nenugalimos jėgos nustatymo teisinės pasekmės kiekvienu iš šių atvejų yra skirtingos. Sutartinėje atsakomybėje, kai šalys iki sutarties pažeidimo, sąlygoto atsiradusių nenugalimos jėgos aplinkybių, yra susaistytos sutartinėmis teisėmis ir pareigomis, tai nenugalimos jėgos aplinkybės ne tik atleidžia sutartinių įsipareigojimų nevykdžiusią šalį nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, bet ir daro tam tikrą poveikį tolesniems šalių tarpusavio santykiams. Priklausomai nuo nenugalimos jėgos aplinkybių trukmės sutartiniai šalių įsipareigojimai gali būti sustabdomi, kai kliūtis juos

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis c.b. ADB „Snoro Garant“ v. AB „Lietuvos draudimas“ ir UAB „Luidas“ Nr. 3K-3-432/2004, kat. 39.6.2.2; 67.

vykdyti yra trumpalaikė, ir šalių įsipareigojimai gali apskritai pasibaigti, kai juos vykdyti trukdanti aplinkybė yra nuolatinio pobūdžio. Tuo tarpu deliktinių santykių specifika lemia tai, jog nenugalimos jėgos įtaka delikto padarymui sąlygoja tik žalą padariusio asmens atleidimą nuo žalos atlyginimo. Kadangi iki delikto padarymo šalių nesieja jokie teisiniai santykiai, tai nekyla ir klausimas dėl nenugalimos jėgos aplinkybių poveikio tolesniems asmenų tarpusavio santykiams.

Pagal LR CK 6.263 straipsnio 2 dalį deliktu padaryta žala skirstoma į žalą asmeniui, turtui ir neturtinę žalą. Taigi nenugalimos jėgos aplinkybės, atleidžiančios skolininką nuo deliktinės atsakomybės, atleidžia jį nuo bet kokio pobūdžio žalos atlyginimo. Tačiau gali kilti klausimas, koks yra tokio atleidimo mastas – ar asmuo, kurio delikto padarymui turėjo įtakos nenugalimos jėgos aplinkybės, atleidžiamas nuo visos žalos atlyginimo, ar jo atsakomybė gali būti tik sumažinta, priklausomai nuo to, kokia buvo nenugalimos jėgos aplinkybių įtaka žalos padarymui. LR CK 6.253 straipsnio 1 dalis numato galimybę atleisti asmenį nuo civilinės atsakomybės visiškai arba iš dalies. Europos deliktinės teisės principų 7:102 straipsnio 1 dalis taip pat įtvirtina taisyklę, jog griežta atsakomybė nenugalimos jėgos pagrindu gali būti pašalinta arba sumažinta. Šio straipsnio 2 dalis konkretizuoja minėtą taisyklę, nustatydamas, kad tai, ar atsakomybė pašalinama ar sumažinama ir jei taip, tai kokiame mastu, priklauso nuo išorinių aplinkybių įtakos ir atsakomybės apimties. Taigi kiekvienu konkrečiu atveju turi būti įvertinamas nenugalimos jėgos aplinkybių įtakos žalos padarymui mastas, t.y. ar jos sukėlė, ar galbūt tik prisidėjo prie žalos kilimo, o taip pat atsakomybės už padarytą žalą apimtis. Kalbant apie atsakomybę už didesnio pavojaus šaltinių padarytą žalą, svarbi ne tik išorinių aplinkybių įtaka žalos padarymui, bet ir paties daikto pavojingumo lygis. Išoriniai veiksniai vargu, ar gali pakeisti ar panaikinti objektui būdingą išskirtinį pavojingumą, ypač tais atvejais, kai atitinkamas sukeltos žalos tipas ir mastas buvo galimas tik dėl išskirtinai pavojingų daikto savybių, net jei žalą sukėlė tam tikras išorinis šaltinis (pavyzdžiui, avarijų atominėse elektrinėse atveju).¹¹⁸ Todėl yra labai problematiška tokiais atvejais visiškai ignoruoti tam tikro objekto pavojingumą ir palikti nukentėjusį su jam padaryta žala. Būtent šiam tikslui Europos deliktinės teisės principai numato galimybę ne visiškai pašalinti, o tik sumažinti griežtą deliktinę atsakomybę.

¹¹⁸ Principles of European Tort Law: text and commentary. European Group on Tort Law; European Centre of Tort and Insurance Law. Wien, New York: Springer, 2005. P. 127.

4. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) SUTARTINĖS SĄLYGOS IR JŲ ĮTRAUKIMO Į SUTARTIS PROBLEMAS

4.1. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) SUTARTINĖS SĄLYGOS IR JŲ ĮTRAUKIMAS Į SUTARTIS

Ankstesniuose šio darbo skyriuose buvo analizuojamas nenugalimos jėgos institutas Lietuvos bei užsienio valstybių teisėje, šio instituto reglamentavimas minėtų valstybių teisės aktuose, taip pat pateikiama Lietuvos bei užsienio valstybių teismų pozicija vienu ar kitu su nenugalimos jėgos aplinkybėmis susijusiu klausimu. Tačiau, kaip žinome, sutartinius teisinius santykius reguliuoja ne tik įstatymų leidėjo sukurtos teisės normos, bet ir šalių tarpusavio susitarimu suformuluotos elgesio taisyklės. Todėl šioje darbo dalyje aptarsime šalių galimybę pačioms formuluoti nenugalimos jėgos sutartines sąlygas bei įtraukti jas į šalių sudaromą sutartį, atskleisime probleminius tokios galimybės aspektus.

Kaip žinome, vienas kertinių sutarčių teisės principų yra sutarties laisvės principas. Šio principo esmę atskleidžia LR CK 6.156 straipsnis, taip ir pavadintas „Sutarčių laisvės principas“. Šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, jog šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, taip pat sudaryti ir šio kodekso nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams. Teisinėje literatūroje teigiama, kad sutarties laisvės principas civiliniuose santykiuose gali pasireikšti keturiais aspektais: laisve sudaryti sutartį; laisve atsisakyti sudaryti sutartį; laisve nustatyti sutarties turinį (išskyrus imperatyvias normas); taip pat laisve sudaryti sutartis, kurių įstatymas nenumato, jei tokia sutartis neprieštarauja teisei, viešajai tvarkai ir gerai moralei.¹¹⁹

Kaip matome, vienas iš pateiktų sutarčių laisvės principo aspektų yra sutarties šalių laisvė nustatyti sutarties turinį – tarpusavio teises ir pareigas. LR CK 6.156 straipsnio 4 dalis numato, jog sutarties sąlygas šalys nustato savo nuožiūra, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyvios teisės normos. Šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimo ir taikymo (LR CK 6.157 straipsnio 1 dalis). Sutarties šalių laisvę nustatyti sutarties turinį riboja ir viešosios tvarkos bei visuomenės moralės principų reikalavimai, taip pat bendrieji civilinių teisinių santykių principai. Pagal LR CK 1.81 straipsnį sutarties sąlygos, prieštaraujančios viešajai tvarkai ir gerai moralei, negalioja. LR CK 1.5 straipsnio

¹¹⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 110.

2 dalis numato, kad kai įstatymai nedraudžia civilinių teisinių santykių subjektams šalių susitarimu nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, šie subjektai turi vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Vadinasi, remiantis minėtų LR CK nuostatų analize, galime daryti išvadą, kad sutarčių laisvės principas leidžia šalims savo nuožiūra nustatyti bet kokias sutarties sąlygas, tačiau šios sąlygos neturi prieštarauti imperatyvioms teisės normoms, viešajai tvarkai bei gerai moralei, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams.

Taigi pagrindą šalims savo nuožiūra susitarti dėl nenugalimos jėgos sąlygos ir įtraukti ją į sutartį suteikia visuotinai pripažįstamas sutarčių laisvės principas – „šalys laisvos pasirinkti, kaip apibrėžti *force majeure* sutartyje“. ¹²⁰ Tačiau kyla klausimas, ar tokia sutarties šalių laisvė įgalina jas apibrėžti nenugalimos jėgos aplinkybes kitaip nei jos apibrėžiamos nacionaliniuose ar tarptautiniuose teisės aktuose? Norint atsakyti į šį klausimą, reikia išsiaiškinti, ar kitokių nei nustatyta įstatyme nenugalimos jėgos taikymo taisyklių suformulavimas sutartyje nepažeis aukščiau minėtų reikalavimų, ribojančių sutarčių laisvės principą. Visų pirma, svarbu atsakyti į klausimą, ar teisės normos, reglamentuojančios nenugalimos jėgos aplinkybes yra imperatyvios, kadangi jau minėtas LR CK 6.157 straipsnis draudžia šalims savo susitarimu pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimą ir taikymą.

Dauguma autorių pripažįsta, jog nenugalimos jėgos institutą reglamentuojančios teisės normos nėra imperatyvios. H. Beale teigia, kad yra visuotinai pripažinta, jog šalys savo susitarimu gali modifikuoti teisės normų nustatytas taisykles, taikomas *force majeure* atvejams, arba jas išplečiant, arba ribojant. Jos taip pat gali numatyti, kad *force majeure* gali ir apskritai neturėti jokios įtakos, atleidžiant nuo įsipareigojimų vykdymo. ¹²¹ Šiai nuomonei pritaria ir M. Fontaine bei F. De Ly, teigdami, jog taisyklės, reglamentuojančios priežastis, nepriskirtinas skolininkui ir pateisinančias jo priimtų įsipareigojimų nevykdymą, nėra privalomos. ¹²² Šios pozicijos laikosi ir H. Konarski: „Šalys laisvos pasirinkti, kaip apibrėžti *force majeure*, ar išplečiant sąrašą įvykių, kurie bus laikomi *force majeure*, ar susiaurinant įprastinį *force majeure* įvykių sąrašą. ¹²³

Manytina, jog ir LR CK normos, reglamentuojančios šalies atleidimą nuo atsakomybės dėl nenugalimos jėgos, nėra imperatyvios. LR CK 6.253 straipsnis, įvardijantis pagrindus, kuriais remiantis civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo gali būti atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės, nustato, jog įstatymai ar šalių susitarimai gali numatyti ir kitokių atleidimo nuo

¹²⁰ Konarski H. Force Majeure and Hardship clauses in international contractual practice. International Business Law Journal (4) 2003. P. 407.

¹²¹ Beale H., Hartkamp A., Kötz H. et al. Contract law and practice. Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 652.

¹²² Fontaine M., De Ly F. Drafting International Contracts. An Analysis of Contract Clauses. 2006. P. 441.

¹²³ Konarski H. Force Majeure and Hardship clauses in international contractual practice. International Business Law Journal (4) 2003. P. 408.

civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindus, išskyrus draudimus numatytus LR CK 6.252 straipsnyje. Vadinasi, jeigu šalims tarpusavio susitarimu yra leidžiama sutartyje numatyti ir kitokius nei nustatyta įstatyme atleidimo nuo sutartinės atsakomybės pagrindus, tai ši LR CK nuostata turėtų būti interpretuojama ir kaip leidžianti modifikuoti jau esančių atleidimo pagrindų taikymo taisykles. Taigi šalys gali laisvai susitarti, kokias aplinkybes jos laikys nenugalimos jėgos aplinkybėmis, ir kokius teisinius padarinius šios aplinkybės turės jų tarpusavio santykiams, o kilus ginčui, jis turės būti sprendžiamas pagal šalių sutartyje numatytas sąlygas, kadangi teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią (LR CK 6.189 straipsnis).

Nenugalimos jėgos sutartinių sąlygų reikšmė itin išauga tarptautinio pobūdžio sutarčių atveju, kadangi skirtingų šalių teisinės sistemos ne visada taiko vienodus aplinkybių pripažinimo *force majeure* reikalavimus bei tokių aplinkybių atsiradimo teisinės pasekmes. Kai kurių šalių teisės normos apskritai neįtvirtina atleidimo nuo sutartinės atsakomybės nenugalimos jėgos pagrindu (pavyzdžiui, Anglija), o taiko kitas šalių atsakomybę pašalinančias doktrinas (pavyzdžiui, frustraciją). Todėl tam, kad šalys iš anksto žinotų, kokius kriterijus turi atitikti įvykis, kad jis būtų pripažintas nenugalima jėga, ir kokių teisinių padarinių galima tikėtis tokiam įvykiui įvykus, šalims suteikiama teisė pačioms suformuluoti šiuos klausimus reguliuojančią sutartinę nuostatą – nenugalimos jėgos sutartinę sąlygą (angl. *force majeure clause*). Tačiau šalys, nusprendusios įtraukti į sutartį nenugalimos jėgos sąlygą, turi kruopščiai ją apsvarstyti, kadangi netiksliai ar pernelyg abstrakčiai suformuluota nenugalimos jėgos sąlyga gali sukelti daugybę problemų. Kitame šio darbo poskyryje būtent ir aptarsime nenugalimos jėgos sutartinių sąlygų probleminius aspektus.

4.2.NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) SUTARTINIŲ SĄLYGŲ PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Paprastai nenugalimos jėgos sutartinės sąlygos apima *force majeure* sampratą ir jos teisinės pasekmes.¹²⁴ M. Fontaine ir F. De Ly šioms nenugalimos jėgos sąlygų sudėtinėms dalims apibrėžti įveda „hipotezės“ ir „režimo“ terminus.¹²⁵ „Hipotezė“, pasak šių autorių, yra *force majeure* įvykis, kuriam įvykus, turi būti taikomas atitinkamas „režimas“. Kitaip tariant, yra daroma prielaida, kad šalis pažeidė savo sutartinius įsipareigojimus dėl tam tikro įvykio, atitinkančio jam sutartimi

¹²⁴ Konarski H. Force Majeure and Hardship clauses in international contractual practice. *International Business Law Journal* (4) 2003. P. 408.

¹²⁵ Fontaine M., De Ly F. *Drafting International Contracts. An Analysis of Contract Clauses*. 2006. P. 402.

keliamus reikalavimus, ir nustatomas teisinis mechanizmas šio įvykio sukeliams teisiniams pasekmėms reguliuoti.

Nenugalimos jėgos sutartinėse sąlygose *force majeure* samprata paprastai formuluojama pateikiant jos definiciją ir įvykių, kurie pripažįstami *force majeure*, sąrašą. Klasikinė *force majeure* definicija paprastai apima tradicinius kriterijus, reikalingus nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimui konstatuoti. M. Fontaine ir F. De Ly pateikia tokį klasikinės nenugalimos jėgos sutartinės sąlygos pavyzdį: „Nenugalima jėga yra laikomi nuo šalių nepriklausantys, nekontroliuojami įvykiai, kurių šalys, sudarydamos sutartį, nenumatė ir kurie daro tolesnį sutartinių įsipareigojimų vykdymą neįmanomu“.¹²⁶ Tačiau, kaip jau kalbėjome ankstesniame poskyryje, šalys turi laisvę pasirinkti, kaip apibrėžti nenugalimos jėgos aplinkybes sutartyje, vadinasi jos yra laisvos ir susitarti, kokie kriterijai bus laikomi būtiniais pripažįstant įvykį nenugalima jėga. Todėl šalys turi teisę nukrypti nuo tradicinės *force majeure* definicijos arba ją susiaurinant, arba išplečiant. Tarptautinių komercinių sutarčių praktika rodo, jog šalys, formuluodamos sutartinę nenugalimos jėgos sąlygą, neretai atsisako vieno ar kito kriterijaus, reikalingo nenugalimos jėgos aplinkybėms apibrėžti pagal teisės normų nustatytas taisykles. Tačiau toks tradicinių *force majeure* kriterijų susiaurinimas neretai sąlygoja tam tikras problemas.

„Sutartyje *force majeure* reiškia šalių nekontroliuojamus įvykius, trukdančius įvykdyti sutartį arba atidedančius jos įvykdymą“.¹²⁷ Tai sutartinės nenugalimos jėgos sąlygos pavyzdys, kai šalys, apibrėždamos nenugalimą jėgą sudarančius įvykius, neįtraukia į definiciją nenumatomumo reikalavimo. Vadinasi, pagal šią sąlygą pripažįstant įvykį nenugalima jėga, iš šalių nereikalaujama, kad įvykis būtų nenumatytas sutarties sudarymo metu. Kyla klausimas, ar tai jog, šalys sudarydamos sutartį galėjo numatyti tam tikrų aplinkybių, vėliau paveikiančių jų sutartinių įsipareigojimų vykdymą, atsiradimą, nesuponuoja vienos ar kitos šalies rizikos dėl tokių aplinkybių atsiradimo prisiėmimo? Dar painesnė situacija susidaro tada, kai šalys į sutartį įtrauktoje nenugalimos jėgos sąlygoje nenumato *force majeure* aplinkybių poveikio sutarties vykdymui arba nereikalauja, kad tokios aplinkybės darytų sutartį absoliučiai neįvykdoma. Pavyzdžiui, nenugalima jėga yra laikomos aplinkybės, atsiradusios po sutarties sudarymo, kurių negalima buvo tikėtis sudarant sutartį ir kurias sąlygojo išskirtinio pobūdžio įvykis. Kaip matome, tokioje nenugalimos jėgos sąlygoje neįvardijamas *force majeure* aplinkybių poveikis sutartinių įsipareigojimų vykdymui, todėl atsiranda neaiškumas, kada šalis galės remtis nenugalimos jėgos sąlyga: ar bus reikalaujama, kad atsiradusios nenumatytos aplinkybės darytų sutartinių prievolių vykdymą absoliučiai neįmanomu, ar tiesiog

¹²⁶ Fontaine M., De Ly F. *Drafting International Contracts. An Analysis of Contract Clauses.* 2006. P. 403.

¹²⁷ Ibid.

pakaks to, kad aplinkybės daro vykdymą vienai iš šalių sunkesniu ar sudėtingesniu. Pasitaiko ir tokių sutartinių sąlygų, kur nenugalimos jėgos aplinkybėmis pripažįstami įvykiai, tiek darantys sutarties įvykdymą neįmanomu, tiek ir apsunkinantys jį. Tokių pavyzdžių pateikia M. Fontaine ir F. De Ly: „Jeigu kuriai nors iš šalių įvykdyti įsipareigojimus pagal šią sutartį trukdo...<įvykių išvardijimas>...arba bet kokia šalies nekontroliuojama priežastis, kuri daro sutarties vykdymą neįmanomu arba gamybiniu ar prekybiniu požiūriu pernelyg sunkiu...“.¹²⁸ Tokiu atveju yra supainiojami du nors ir giminingi, tačiau savo paskirtimi ir pasekmėmis skirtingi civilinės teisės institutai – nenugalimos jėgos ir pasikeitusių aplinkybių. Kaip jau buvo minėta šio darbo 2.2.2. poskyryje, šie institutai yra panašūs tuo, jog tiek vienu, tiek kitu atveju yra reikalaujama, kad įvykis būtų šalių nenumatytas, nekontroliuojamas bei neišvengiamas, tačiau skiriasi poveikio įsipareigojimų vykdymui reikalavimai: nenugalimos jėgos atveju reikalaujama, kad įvykis darytų sutarties įvykdymą objektyviai neįmanomu, tuo tarpu pasikeitusių aplinkybių atveju pakanka, kad įvykis darytų vienos iš šalių sutartinės prievolės vykdymą iš esmės sunkesniu, tačiau nereikalaujama absoliutaus sutarties neįvykdomumo. Skirtumas, kuris aiškus teoriniu požiūriu, pasidaro miglotas, kai šalys sutartinėje nenugalimos jėgos sąlygoje atsisako tradicinio įvykdymo neįmanomumo reikalavimo. Dar didesnė painiava atsiranda tais atvejais, kai šalių sutartyje įtvirtinamos abi minėtos doktrinos ir neakcentuojami jų pagrindiniai skirtumai. Todėl M. Fontaine ir F. De Ly siūlo šalims bent jau atriboti šių institutų teises pasekmes ir pritaikyti „hipotezei“ tinkamą „režimą“.¹²⁹ Pasikeitusių aplinkybių atveju, visų pirma, reikėtų kalbėti apie sutarties pakeitimą, kadangi ją vis dar galima įvykdyti, jeigu bus atkurta sutartinių prievolių pusiausvyra. Tuo tarpu nenugalimos jėgos atveju pirmiausia, ko gero, iškyla sutarties vykdymo sustabdymo klausimas, kol kliūtis, trukdanti įvykdyti sutartinius įsipareigojimus, bus pašalinta, jeigu ji laikina. Tuo tarpu pakartotinių derybų poreikis gali atsirasti tik tada, kai kliūtis trunka ilgiau nei šalių nustatyta arba, kai toks terminas nenustatytas, ilgiau nei protingą laikotarpį, ir jeigu šalys yra suinteresuotos pakeisti sutartį.

Neretai šalių suformuluotoje *force majeure* sąlygoje apskritai nepateikiama nenugalimos jėgos definicija, o tiesiog abstrakčiai nurodoma, kad šalys bus atleidžiamos nuo atsakomybės esant *force majeure* atvejams. Pavyzdžiui, pardavėjas nelaikomas atsakingu už prekių nepristatymą ar pavėluotą pristatymą dėl visuotinai pripažįstamų *force majeure* atvejų. Toks definicijos trūkumas sukelia abejones dėl to, kas turėtų pripažinti galimus *force majeure* atvejus: ar jie turi būti pripažįstami teisės, ar teismų praktikos, o gal teisės doktrinos? Arba pavyzdžiui, sąlyga, kurioje tai padaryti

¹²⁸ Fontaine M., De Ly F. Drafting International Contracts. An Analysis of Contract Clauses. 2006. P. 444. Ibid. P. 405.

¹²⁹ Ibid. P. 405.

pavedama pačioms šalims: „Kai kuri nors iš šalių negali įvykdyti savo įsipareigojimų pagal sutartį dėl tokių *force majeure* įvykių kaip...<įvykių išvardijimas>...arba dėl kitokių atvejų, kurie gali būti abiejų šalių pripažįstami *force majeure* įvykiais...“.¹³⁰ Šiuo atveju neaišku, kaip šalys turi pripažinti įvykius nenugalima jėga. Ar jos tai turi padaryti dar prieš atsirandant nenugalima jėga pripažįstamoms aplinkybėms, ar jau įvykus tam tikram įvykiui turi būti sprendžiama, ar pripažinti jį *force majeure*. Vargu, ar atsiradus tam tikroms aplinkybėms, trukdančioms įvykdyti sutartį, šalims būtų paprasta abipusiu sutarimu pripažinti jas nenugalimos jėgos aplinkybėmis, atleidžiančiomis vieną šalį nuo atsakomybės kitai. Juk šalis, kurios atžvilgiu turėtų būti įvykdyta sutartis, būtų suinteresuota sutarties įvykdymu arba nuostolių atlyginimu sutarties neįvykdymo atveju, todėl bendrą sutarimą dėl aplinkybių pripažinimo *force majeure*, ko gero, būtų sunku pasiekti.

Daugelyje sutartinių nenugalimos jėgos sąlygų be definicijos, apibrėžiančios nenugalimos jėgos aplinkybes, yra pateikiamas ir įvykių, galinčių sudaryti *force majeure*, sąrašas. Toks sąrašas gali būti arba išsamus, t.y. baigtinis, arba nebaigtinis, o tik iliustracinis.¹³¹ Labai retai šalys, įtraukdamos į sutartį *force majeure* sąlygą, pateikia joje baigtinį įvykių, pripažįstamų nenugalima jėga, sąrašą. Paprastai tokio sąrašo paskirtis yra pateikti įvykių, galinčių sudaryti *force majeure*, pavyzdžių ir taip papildyti nenugalimos jėgos definiciją. Todėl neretai sutartyje išvardijant *force majeure* įvykius yra vartojamos tokios formuluotės kaip „pavyzdžiui“, „tokie kaip“, „arba panašios aplinkybės“, „įskaitant, tačiau neapsiribojant“. Pavyzdžiui, „nei viena šalis negali būti laikoma pažeidusia sutartį tokiu mastu, kuriuo įvykdyti įsipareigojimus pagal sutartį sutrukdė nenumatyti atvejai. Terminas „nenumatyti atvejai“ reiškia bet kokią šalies nekontroliuojamą aplinkybę, įskaitant, bet neapsiribojant potvyniu, sausra, žemės drebėjimu, audra, gaisru, epidemija, karu...“.¹³² Tačiau šiuo atveju susiduriama su problema, ar išvardinti įvykiai visada sudarys *force majeure*, ar tik tada, kai jie atitiks *force majeure* charakteristiką. Kaip jau minėjome, šalių sutartyje išvardijami įvykiai gali būti tik įvykių, galinčių sudaryti *force majeure*, iliustracijos, bet taip pat šalys gali juos išskirti ir kaip išimtinai sudarančius *force majeure* atvejį, net jeigu jie ir neatitinka nenugalimos jėgos taikymo sąlygų. Jeigu *force majeure* įvykių sąrašas yra įtraukiamas į sutartį, tai kiekvienas jame įvardintas įvykis turi būti savaime laikomas sudarančiu *force majeure*, nepriklausomai nuo to, ar jis atitinka teismų nustatomus kriterijus, kurie taikomi nesant sutartinės nenugalimos jėgos

¹³⁰ Fontaine M., De Ly F. Drafting International Contracts. An Analysis of Contract Clauses. 2006. P. 407.

¹³¹ Konarski H. Force Majeure and Hardship clauses in international contractual practice. International Business Law Journal (4) 2003. P. 409.

¹³² Ibid. P. 412.

sąlygos.¹³³ Tačiau kaip turi būti traktuojami išvardinti *force majeure* įvykiai, jeigu šalių suformuluota nenugalimos jėgos sąlyga pateikia gana išsamią *force majeure* definiciją su numatytais kriterijais, taikomais pripažįstant įvykį nenugalima jėga? Pavyzdžiui, „*force majeure* laikytini ypatingi, nuo šalių nepriklausantys ir jų nekontroliuojami įvykiai, kurių šalys negalėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu ir kurie daro šalies ar šalių sutartimi priimtų įsipareigojimų vykdymą neįmanomu. Tokie įvykiai kaip potvyniai, žemės drebėjimai, žaibas ir karas laikomi sudarančiais *force majeure*.“¹³⁴ Ar tokios nenugalimos jėgos sutartinės sąlygos atveju visi potvyniai, žemės drebėjimai, žaibai ir karai bus laikomi *force majeure* įvykiais, ar jie tiesiog įvardijami kaip pavyzdžiai, kurie gali būti pripažįstami nenugalima jėga, jeigu atitinka pirmoje sąlygos dalyje nurodytus kriterijus? Juk potvyniai, žemės drebėjimai gali būti iš anksto numatyti arba karas gali nedaryti sutartinių įsipareigojimų vykdymo absoliučiai neįmanomu. Todėl šalims siūlytina tiksliau apibrėžti įvykių, išvardijamų kaip galinčių sudaryti *force majeure*, ir pačios *force majeure* definicijos santykį. M. Fontaine ir F. De Ly tai siūlo padaryti pavyzdžiui taip: „*Force majeure* apima kiekvieną iš įvardintų įvykių ir aplinkybių, bet tik tuo mastu, kiek šie įvykiai ir aplinkybės tenkina aukščiau nurodytus reikalavimus“¹³⁵, t.y. reikalavimus, pateiktus apibrėžiant nenugalimos jėgos aplinkybes. Panaši formuluotė pateikiama Tarptautinės inžinierių konsultantų federacijos (FIDIC) parengtose pavyzdinėse statybos rangos sutarčių sąlygose: „*Force majeure* gali apimti tokios rūšies nepaprastus įvykius ir aplinkybes, kurie išvardinti žemiau (tačiau jais neapsiribojant), jeigu tenkinamos a-d punktuose nurodytos sąlygos“.¹³⁶ Taip yra patikslinama, jog įvykiai, įvardinti šalių sutartyje, yra tik pavyzdiniai ir kad jie bus laikomi sudarančiais *force majeure* tik tuo atveju, jeigu atitiks šalių pateiktoje nenugalimos jėgos definicijoje nurodytus nenugalimos jėgos požymius.

Be *force majeure* definicijos ir sąrašo įvykių, galinčių sudaryti *force majeure*, sutartinėje nenugalimos jėgos sąlygoje šalys paprastai numato ir teisinę pasekmę, kurias sukelia nenugalima jėga pripažįstamas įvykis, bei teisinį mechanizmą, taikomą tokiam įvykiui įvykus. Pirmasis žingsnis yra informuoti kitą šalį apie atsiradusias nenugalimos jėgos aplinkybes bei jų poveikį sutartinių įsipareigojimų vykdymui, pateikiant atitinkamus įrodymus. Pranešimas apie nenugalimos jėgos aplinkybes paprastai yra susijęs su formos ir laiko reikalavimais. Šalys gali laisvai susitarti kokia forma turi būti pranešta kitai šaliai apie atsiradusias nenugalimos jėgos aplinkybes, trukdančias įvykdyti sutartį. Tai gali būti padaryta raštu, žodžiu, įvairiomis komunikacijos priemonėmis, taip pat

¹³³ Kurkela M. Comparative report on force majeure in Western Europe. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982. P. 66.

¹³⁴ Fontaine M., De Ly F. Drafting International Contracts. An Analysis of Contract Clauses. 2006. P. 414.

¹³⁵ Ibid. P. 416.

¹³⁶ FIDIC Conditions of Contract for Construction//

http://217.197.210.21/downloads/cons_mdb_gc_mar06_protected.pdf, prisijungimo laikas: 2009-10-12.

šalys gali nustatyti ir kelių pranešimo būdų kombinacijas. Pavyzdžiui, šalis turi telefonu informuoti kitą šalį apie nenugalimos jėgos aplinkybės tuoj pat po jų atsiradimo ir patvirtinti tai registruotu laišku. Pranešimui apie atsiradusias *force majeure* aplinkybes šalys paprastai numato ir tam tikrus laiko reikalavimus. Laikas, per kurį kita šalis turi būti informuota apie nenugalimos jėgos aplinkybių atsiradimą, gali būti nekonkretizuotas, pavyzdžiui, vartojant formuluotes „tuoju pat“ arba „kiek galima greičiau“, arba konkrečiai apibrėžtas, numatant konkretų pranešimo laikotarpį, pavyzdžiui, per septynias dienas. Taip pat gali būti nustatomas ir tam tikras laiko intervalas, kaip pavyzdžiui, šalis privalo pranešti kitai šaliai apie *force majeure* aplinkybes kaip galima greičiau, tačiau bet kuriuo atveju ne vėliau kaip praėjus 48 valandoms po to, kai ji sužinojo apie tokių aplinkybių atsiradimą. Sutartinėje nenugalimos jėgos sąlygoje tradiciškai turėtų būti nurodomos ir informavimo pareigos neįvykdymo arba netinkamo įvykdymo teisinės pasekmės.

Sutartinė *force majeure* sąlyga, kaip jau buvo minėta, apima nenugalimos jėgos definiciją ir jos teisinės pasekmės, todėl šalys taip pat turi apibrėžti ir nenugalimos jėgos aplinkybių poveikį tolesniam jų tarpusavio įsipareigojimų vykdymui. Ilgalaikėse sutartyse paprastai nustatoma, kad jeigu dėl *force majeure* viena iš šalių yra nepajėgi visiškai ar iš dalies įvykdyti savo įsipareigojimų pagal sutartį, tai šie tokiam laikotarpiui ir tokiu mastu, kiek jie yra veikiami nenugalimos jėgos aplinkybių, turi būti sustabdomi.¹³⁷ Sutartinių įsipareigojimų vykdymo sustabdymas yra siejamas su laikino pobūdžio *force majeure* aplinkybėmis, tai reiškia, kad kai šios aplinkybės pasibaigia, šalių tarpusavio įsipareigojimai pratęsiasi. Tačiau čia gali kilti klausimas, ar toks sutartinių įsipareigojimų sustabdymas turi įtakos sutarties trukmei, t.y. ar sutarties įvykdymo terminas turi būti pratęstas tiek, kiek buvo sustabdytas sutartinių įsipareigojimų vykdymas. Jeigu šalys to tiksliai neapibrėžia sutartyje, gali kilti nemažai problemų dėl šio klausimo sprendimo. Paprastai sutartyse numatoma, kad sutarties trukmė pratęsiama atitinkamai įsipareigojimų sustabdymo trukmei, tačiau pasitaiko ir atveju, kai šalys susitaria nepratęsti sutarties įvykdymo termino, pavyzdžiui, „jeigu šalis negali įvykdyti prisiimtų įsipareigojimų dėl *force majeure*, tai ji atleidžiama nuo vykdymo tokiu mastu ir tokiam periodui, kiek trunka nenugalimos jėgos aplinkybės, nepratęsiant sutarties termino“.¹³⁸

Sutarties vykdymo sustabdymas sąlygotas nenugalimos jėgos aplinkybių negali trukti neribotą laiką. Todėl daugelis sutartinių *force majeure* sąlygų numato, kad jeigu nenugalimos jėgos aplinkybės tęsiasi tam tikrą laikotarpį, šalims suteikiama galimybė pakeisti sutartį arba ją nutraukti.

¹³⁷ Konarski H. Force Majeure and Hardship clauses in international contractual practice. *International Business Law Journal* (4) 2003. P. 417.

¹³⁸ Fontaine M., De Ly F. *Drafting International Contracts. An Analysis of Contract Clauses*. 2006. P. 425.

Tačiau neretai sutartinės *force majeure* sąlygos šiuos dalykus reguliuoja nepakankamai aiškiai ir tiksliai. „Jeigu *force majeure* pasekmės tęsiasi ilgiau nei 120 dienų, abi šalys turi išspręsti tolesnio sutarties vykdymo problemą draugiškomis derybomis ir pasiekti susitarimą kaip galima greičiau“.¹³⁹ Tokia nenugalimos jėgos pasekmės reguliuojanti sutartinė nuostata yra kritikuotina, kadangi šalys neįtvirtina jokių tolimesnių veiksmų, jeigu „draugiškomis“ derybomis šalims vis tik tai nepavyktų pasiekti bendro susitarimo. Todėl kur kas tinkamesnė būtų nuostata, kuri tokiu atveju numatytų galimybę nutraukti sutartį, jeigu šalys nepasiekia bendro sprendimo. Tačiau tokia nuostata taip pat turėtų būti aiškiai apibrėžta, kad nekiltų problemų, kas gali nutraukti sutartį, kokia forma tai galima padaryti ir panašiai. Kai kurios *force majeure* sutartinės sąlygos numato tik galimybę nutraukti sutartį vienos iš šalių iniciatyva, pasibaigus jų nustatytam arba protingam terminui. Dažniausiai teisė nutraukti sutartį suteikiama šaliai, nukentėjusiai dėl sutarties neįvykdymo, tačiau kartais tokia teise pasinaudoti įgyja galimybę ir šalis, negalinti įvykdyti įsipareigojimų: „Jeigu praėjus 180 dienų nuo pranešimo dienos, šalies įsipareigojimų vykdymas vis dar negalimas dėl priežasties, apie kurią buvo pranešta, tuomet šiai šaliai suteikiama teisė nutraukti sutartį“.¹⁴⁰ Sutartinė *force majeure* sąlyga gali nustatyti, jog tais atvejais, kai nenugalimos jėgos aplinkybės tęsiasi ilgiau nei šalių numatyta, teisė nutraukti sutartį suteikiama bet kuriai iš šalių. Taip pat galimos ir sutartinės sąlygos, kurios suteikia šalims galimybę pasirinkti arba sutarties pakeitimą, arba nutraukimą: „Jeigu dėl *force majeure* šalių priimtų įsipareigojimų vykdymo atidėjimas užsitęsia ilgiau nei 3 mėnesius nuo *force majeure* atsiradimo dienos, šalys turi susitarti dėl tolesnių tarpusavio santykių abipusiu susitarimu arba sutartis gali būti nutraukta bet kurios iš šalių reikalavimu“.¹⁴¹

Kaip matome, šalys turi labai plačias galimybes nustatant, kokias aplinkybes jos laikys nenugalimos jėgos aplinkybėmis, ir kokius teisinius padarinius šios aplinkybės turės jų tarpusavio santykiams. Tačiau aptarti probleminiai sutartinių nenugalimos jėgos sąlygų aspektai rodo, jog šalys turi būti labai atidžios ir atsakingos, sutartyje formuluodamos nenugalimos jėgos sąlygą, kadangi netiksliai ir neaiškiai suformuluota sąlyga gali sukelti daugybę jos interpretavimo problemų.

¹³⁹ Fontaine M., De Ly F. Drafting International Contracts. An Analysis of Contract Clauses. 2006. P. 432.

¹⁴⁰ Ibid. P. 430.

¹⁴¹ Ibid. P. 434.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. LR CK 6.253 ir 6.212 straipsnių formuluotės rodo nenuoseklia įstatymų leidėjo poziciją, formuluojant nenugalimos jėgos institutą reglamentuojančias normas. LR CK 6.253 straipsnis įvardija nenugalimą jėgą kaip vieną iš pagrindų, kuriuo remiantis civilinė atsakomybė netaikoma arba asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės. Tuo tarpu LR CK 6.212 straipsnio formuluotė – „šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą“ – leidžia manyti, kad pagal LR CK 6.212 straipsnį nenugalima jėga yra traktuojama tik kaip atleidimo nuo sutartinės atsakomybės pagrindas. Remiantis atlikta analize, jog nenugalima jėga gali būti traktuojama ir kaip civilinės atsakomybės netaikymo, ir kaip atleidimo nuo jos pagrindas, siūlytina suvienodinti šio instituto reglamentavimą, įtvirtinant tokią LR CK 6.212 straipsnio formuluotę: „Sutartinė atsakomybė netaikoma arba šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu <...>“.

2. Nenugalimos jėgos samprata ir jos taikymo sąlygos įtvirtinamos dviejuose Lietuvos norminiuose teisės aktuose: LR CK ir Vyriausybės nutarime „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“. Galiojant 1964 m. civiliniam kodeksui, kuris įtvirtino gana lakonišką nenugalimos jėgos definiciją, nekonkretizuojant sąlygų, kurioms esant tam tikros aplinkybės pripažintinos nenugalima jėga, toks lakoniškas nenugalimos jėgos instituto reglamentavimas reikalavo tolesnio teisinio konkretizavimo poįstatyminiuose teisės aktuose. Tačiau išgaliojus naujajam LR CK, kuris pateikė gana išsamią nenugalimos jėgos sampratą, įtvirtindamas būtinas įrodyti nenugalimos jėgos taikymo sąlygas, iš esmės tokių pačių nuostatų įtvirtinimas skirtingos paskirties ir teisinės galios norminiuose teisės aktuose, ko gero, turėtų būti vertintinas kaip bereikalingas teisinio reguliavimo dubliavimas. Poįstatyminių teisės aktų paskirtis konkretinti įstatymus ir užtikrinti jų įgyvendinimą, tuo tarpu LR CK pateikiant gana išsamų nenugalimos jėgos instituto reglamentavimą, reikėtų atsisakyti tų pačių klausimų reglamentavimo ir poįstatyminiu lygiu.

3. Nenugalimos jėgos instituto taikymui būtina nustatyti, ar įvykis, sąlygojęs sutartinių įsipareigojimų nevykdymą ar delikto padarymą, atitinka visas nenugalimos jėgos egzistavimui konstatuoti būtinas sąlygas. Lietuvos teisės doktrina nenugalimos jėgos srityje daugiau dėmesio skiria sutartinei atsakomybei, taip pat ir teismų praktika čia yra gausesnė nei deliktinės atsakomybės atveju. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje bei LR CK komentaro autoriai aiškiai išskiria nenugalimos jėgos taikymo sutartinėje atsakomybėje sąlygas, tuo tarpu deliktinės atsakomybės srityje trūksta aiškios pozicijos dėl nenugalimos jėgos instituto taikymo. Darbe atlikta

sisteminė LR CK, Lietuvos bei užsienio valstybių teisės doktrinos analizė leidžia teigti, jog deliktinės atsakomybės atveju, pripažįstant įvykį nenugalima jėga, turėtų būti taikomos tokios pačios sąlygos kaip ir sutartinėje atsakomybėje, atitinkamai atsižvelgiant į deliktinių teisinių santykių specifiką.

4. Kadangi sutartiniai ir deliktiniai teisiniai santykiai iš esmės skiriasi savo specifiką ir pobūdžiu, tai ir nenugalimos jėgos nustatymo teisinės pasekmės kiekvienu iš šių atvejų yra skirtingos: sutartinės atsakomybės atveju nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimo įrodymas atleidžia šalį nuo LR CK 6.256 straipsnio 2 dalyje numatytos pareigos atlyginti kitai sutarties šaliai šios patirtus nuostolius, sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), tuo tarpu deliktinės atsakomybės atveju – šalis atleidžiama nuo pareigos atlyginti deliktu padarytą žalą. LR CK 6.212 straipsnio 4 dalis sutartinės atsakomybės atveju leidžia nukentėjusiai šaliai imtis ir kitų gynybos priemonių, kurios nėra civilinė atsakomybė: nutraukti sutartį, sustabdyti sutarties vykdymą, reikalauti sumokėti palūkanas. Tačiau nei LR CK, nei jo nuostatas komentuojantys autoriai nenurodo, kokia tvarka sutartis gali būti nutraukta, LR CK straipsnių prieštaravimai rodo nenuoseklią įstatymų leidėjo poziciją dėl nukentėjusios šalies teisės sustabdyti prievolės vykdymą. Taip pat neaiškus reikalavimo sumokėti palūkanas reglamentavimas, kadangi reikalaujant sumokėti LR CK 6.261 straipsnyje minimas palūkanas, kurios laikomos minimaliais nuostoliais, būtų prieštaraujama nenugalimos jėgos instituto paskirčiai – atleisti nuo pareigos atlyginti nuostolius, sumokėti netesybas (baudą, delspinigius).

5. Sutarčių laisvės principas įgalina šalį savo nuožiūra nustatyti sutarties sąlygas, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyvios teisės normos. Darbe atliktas tyrimas patvirtina, jog LR CK normos, reglamentuojančios šalies atleidimą nuo atsakomybės dėl nenugalimos jėgos, nėra imperatyvios. LR CK 6.253 straipsnis nustato, jog įstatymai ar šalių susitarimai gali numatyti ir kitokius atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindus nei nurodytieji LR CK. Jeigu šalims tarpusavio susitarimu yra leidžiama sutartyje numatyti ir kitokius nei nustatyta įstatyme atleidimo nuo sutartinės atsakomybės pagrindus, tai darytina išvada, jog ši LR CK nuostata turėtų būti interpretuojama ir kaip leidžianti modifikuoti jau esančių atleidimo pagrindų taikymo taisyklės. Todėl manytina, jog šalys gali laisvai susitarti, kokias aplinkybes jos laikys nenugalimos jėgos aplinkybėmis, ir kokius teisinius padarinius šios aplinkybės turės jų tarpusavio santykiams, o kilus ginčui, jis turės būti sprendžiamas pagal šalių sutartyje numatytas sąlygas, kadangi teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią (LR CK 6.189 straipsnis).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

NORMINĖ LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1996, Nr. 68-1652.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 222 „Dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1997, Nr. 24-556.
4. Lietuvos TSR civilinis kodeksas//Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
5. Jungtinių tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių//Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.
6. Prancūzijos civilinis kodeksas//
http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/code_civil_textA.htm#Section%20IV%20-%20Of%20Damages, prisijungimo laikas: 2009-10-20.
7. Principles of European Contract Law//
<http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.1998/doc.html#1>, prisijungimo laikas: 2009-10-20.
8. Principles of European Tort Law//<http://www.egt.org/>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.
9. UNIDROIT principles of international commercial contracts//
<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>,
prisijungimo laikas: 2009-10-20.
10. Vokietijos civilinis kodeksas// http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html, prisijungimo laikas: 2009-10-20.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

11. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P.
12. Bendorienė A., Bogušienė V. ir kt. Tarptautinių žodžių žodynas. Alma littera, 3 leidimas, 2004.

32. Koch B. A./ Koziol H. (eds.) Unification of Tort Law: Strict Liability. European Centre of Tort and Insurance Law. The Hague/London /New York: Kluwer Law International, 2002.
33. Konarski H. Force Majeure and Hardship clauses in international contractual practice. *International Business Law Journal* (4) 2003.
34. Koziol H./Steininger B.C. (eds.) European Tort Law 2001. Tort and Insurance Law Yearbook. Vienna/New York: Springer 2001.
35. Koziol H./Steininger B.C. (eds.) European Tort Law 2003. Tort and Insurance Law Yearbook. Vienna/New York: Springer 2003.
36. Koziol H./Steininger B.C. (eds.) European Tort Law 2006. Tort and Insurance Law Yearbook. Vienna/New York: Springer 2006.
37. Kurkela M. Comparative report on force majeure in Western Europe. The Union of the Finnish Lawyers Publishing Company Ltd, 1982.
38. Markesinis B., Deakin S. Markesinis and Deakin's Tort Law. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 2008.
39. McKendrick E. Force majeure and Frustration of Contract. Second Edition. London, New York, Hamburg, Hong Kong. Lloyd's of London Press Ltd, 1995.
40. Murphy J. Street on Torts. Eleventh Edition. United Kingdom, 2003.
41. Principles of European Tort Law: text and commentary. European Group on Tort Law; European Centre of Tort and Insurance Law. Wien, New York: Springer, 2005.
42. Rimke J. Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice with Specific Regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts// <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.
43. Rivkin, D. W. Lex Mercatoria and Force majeure// http://tldb.uni-koeln.de/php/pub_show_document.php?pubdocid=116100, prisijungimo laikas: 2009-10-21.
44. Rogers W. V. H. Winfield and Jolowicz on Tort. London : Sweet & Maxwell, 2006.
45. Treitel G.H. The Law of Contract. Oxford: Sweet&Maxwell, 2003.
46. Turner Ch., Hodge S. Unlocking Torts. Second Edition. London: Hodder Arnold, 2007.
47. UNIDROIT principles official comments// <http://www.unilex.info/dynasite.cfm?dssid=2377&dsmid=13637>, prisijungimo laikas: 2009-10-21.
48. Whincup, Michael H. Contract law and practice: the English system and continental comparisons. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2001.

TEISMŲ PRAKTIKA

49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. nutartis c.b. L. Šatraitytė v. UAB „Paira“ Nr. 3K-3-931, kat. 39.3, 56.1.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 12 d. nutartis c.b. Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas“ Nr. 3K-3-273/2006, kat. 44.3, 44.5.1.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 4 d. nutartis c.b. UAB „Linus ir Viza“ v. Jurgis Leskauskas Nr. 3K-3-83/2004, kat. 40.12.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 9 d. nutartis c.b. UAB „Dutch Pack Baltic“ v. E. Savicko individuali įmonė „Vytelė“ Nr. 3K-3-29/2002, kat. 54.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 30 d. nutartis c.b. UAB „Limedika“ v. AB „Lietuvos draudimas“ Nr. 3K-3-591/2004, kat. 67.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. nutartis c.b. AB „If draudimas“ v. Lietuvos automobilių kelių direkcija prie Susisiekimo ministerijos, VĮ „Automagistralė“ Nr. 3K-3-62/2009, kat. 44.5.2.8 (S).
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 12 d. nutartis c.b. Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas ir kt. Nr. 3K-3-273/2006, kat. 44.3; 44.5.1.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 15 d. nutartis c.b. UAB „Kemira GrowHow“ v. ŽŪB „Anglininkai, UAB „NORD/LB draudimas“ Nr. 3K-3-606/2004, kat. 39.6.1; 67.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis c.b. ADB „Snoro Garant“ v. AB „Lietuvos draudimas“ ir UAB „Luidas“ Nr. 3K-3-432/2004, kat. 39.6.2.2; 67.

TRAVAUX PREPARATOIRES

56. 2000-07-10 Teisės departamento išvada Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštosios knygos „Prievolių teisė“ projektui Nr. P-2530//
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=104791&p_query=&p_tr2=, prisijungimo laikas: 2009-10-21.

SANTRAUKA

Nenugalimos jėgos (*force majeure*) koncepcija ir taikymo sąlygos deliktinėje ir sutartinėje atsakomybėje

Šio darbo tikslas – išanalizuoti ir atskleisti nenugalimos jėgos (*force majeure*) koncepciją, jos esmę, turinį, įvertinti nenugalimos jėgos reglamentavimą bei taikymą sutartinėje ir deliktinėje atsakomybėje, lyginant šio instituto reglamentavimą Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje bei interpretavimą teismų praktikoje. Šiam tikslui pasiekti darbe visų pirma aptariami bendrieji teoriniai nenugalimos jėgos klausimai, pateikiama Lietuvos, užsienio valstybių teisės aktuose bei tarptautinės komercinės teisės dokumentuose įtvirtinta nenugalimos jėgos samprata, analizuojami jos reglamentavimo šiuose dokumentuose ypatumai. Antrajame šio darbo skyriuje aptariami įvykiai, galintys sudaryti nenugalimos jėgos institutą, atskleidžiami teisės doktrinoje susiformavę du požiūriai į nenugalimą jėgą pripažįstamas faktines aplinkybes. Remiantis Lietuvos bei užsienio valstybių teisės doktrina ir teismų praktika, skyriuje taip pat analizuojamos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos sutartinėje ir deliktinėje atsakomybėje, jų pagrindu nenugalimos jėgos institutas atribojamas nuo jam giminingų frustracijos bei pasikeitusių aplinkybių institutų. Trečiajame skyriuje pateikiama nenugalimos jėgos teisinių pasekmių analizė, atribojamos nenugalimos jėgos aplinkybių sukeltos teisinės pasekmės sutartinės ir deliktinės atsakomybės atvejais. Ketvirtasis šio darbo skyrius skirtas sutartinių nenugalimos jėgos sąlygų bei jų įtraukimo į sutartis problematikai atskleisti. Jame aptariama šalių galimybė sutartyje formuluoti kitokias nei nustatyta įstatyme nenugalimos jėgos taikymo taisykles, išplečiant arba susiaurinant įstatyminių reglamentavimą, atskleidžiamos su tokiu išplėtimu arba susiaurinimu susijusios problemos.

Pagrindinės sąvokos: nenugalima jėga (*force majeure*); deliktinė atsakomybė; sutartinė atsakomybė; sutartinės nenugalimos jėgos (*force majeure*) sąlygos.

SUMMARY

The concept of *force majeure* and its conditions of application in delictual and contractual liability

The aim of this paper is to analyse and reveal the concept of *force majeure*, the core of this concept and its matter, to evaluate the regulation and application of *force majeure* theory with regard to contractual and delictual liability comparing the regulation of this concept in Lithuanian and other foreign countries statutory law and interpretation in those countries case law. For the attainment of this purpose primarily in this paper are considered the general questions of *force majeure* doctrine, there is proposed the conception of *force majeure*, which is included in statutory provisions of Lithuania and other foreign countries as well as in documents of international commercial law, there are analysing the peculiarities of regulation of *force majeure* conception in aforementioned documents. In the second chapter of this paper are considered the events, which may constitute *force majeure*, by describing two academic approaches to factual circumstances, which may be acknowledged as *force majeure* events. With reference to jurisprudence and case law of Lithuania and other foreign countries in this chapter are also analysed the conditions of application of *force majeure* doctrine in contractual and delictual liability by setting limits on *force majeure* and other related doctrines as frustration and hardship. In the third chapter of this paper is proposed the analysis of legal consequences of application of *force majeure* doctrine by limiting effects of *force majeure* events in contractual and delictual liability. The forth chapter of this paper deals with contractual *force majeure* clauses and their incorporation into party's contract. There are considered party's possibility to incorporate into contract such *force majeure* clauses that are different from those, which are provided in statutory provisions, by extending or restricting statutory regulation and the problems concerned with such extension or restriction.

Key concepts: *force majeure*; delictual liability; contractual liability; *force majeure* clauses.